

PRAWNE PROBLEMY GÓRNICTWA I OCHRONY ŚRODOWISKA

NR
2/2025

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska

nr 2/2025

Komitety naukowe

Członkowie komitetu naukowego są wymienieni na stronie internetowej
<https://journals.us.edu.pl/index.php/ppgos/about/editorialTeam>

Kolegium redakcyjne

Grzegorz Dobrowolski – redaktor naczelny
Matúš Michalovič – zastępca redaktora naczelnego
Ewa Radecka – sekretarz

Recenzenci

Nazwiska recenzentów publikowane są raz w roku na stronie internetowej
<https://journals.us.edu.pl/index.php/ppgos/recenzenci>

Wersją referencyjną czasopisma jest wersja elektroniczna,
ukazująca się na platformie www.journals.us.edu.pl

Publikacja na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach
4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Publikacja jest dostępna w wersji internetowej m.in. w:

DOAJ

<https://doaj.org/>

Index Copernicus World of Journals

<https://journals.indexcopernicus.com>

Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych

www.bazhum.pl

ERIH Plus

<https://kanalregister.hkdir.no/publiseringsskanaler/erihplus/periodical/info.action?id=498715>

Central and Eastern European Online Library

<https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1358>

Central European Journal of Social Sciences and Humanities

<http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/browse/articles.action>

Śląska Biblioteka Cyfrowa

<https://www.sbc.org.pl/publication/314038>

Adres redakcji

„Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska”
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
ul. Bankowa 11B, 40-007 Katowice
www.kpgios.us.edu.pl
kpgios@us.edu.pl

Spis treści

Anna Barczak

Aksjologia w prawie klimatycznym jako podstawa działań samorządu terytorialnego

Mariusz Gaweł

Odpowiedzialność cywilna przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego za zwrot kosztów poniesionych na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu tego zakładu

Dawid Kański

Pojęcie zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód

Matúš Michalovič, Maroš Pavlovič

Tworzenie ram prawnych dla banku węgla glebowego na Słowacji: analiza polityk i rekomendacje w kontekście prawa i polityki Unii Europejskiej

Filip Prusik-Serbinowski

Instalacje emitujące promieniowanie elektromagnetyczne jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko – ujęcie historyczne

Laura Pytlińska

Regulacje prawne dla sektora energetycznego związane z recyklingiem wybranych instalacji odnawialnych źródeł energii

Ikechukwu Ugwu

Ochrona środowiska a prawa religijne ludności rdzennej – rewizja obszarów komplementarności

Contents

Anna Barczak

Axiology in climate law as a basis for local government activities

Mariusz Gawęł

Civil liability of an entrepreneur managing mining operations for reimbursement of costs incurred to protect a building against the harmful effects of mining operations

Dawid Kański

The extent of the impact of the intended use of water

Matúš Michalovič, Maroš Pavlovič

Building a legal framework for a soil carbon bank in Slovakia: Policy assessment and recommendations within the EU legal and policy context

Filip Prusik-Serbinowski

Installations emitting electromagnetic radiation as projects likely to have a significant effect on the environment – a historical perspective

Laura Pytlińska

Legal regulations for the energy sector related to the recycling of selected renewable energy installations

Ikechukwu Ugwu

Environmental protection and the religious rights of Indigenous peoples – reexamining areas of complementarity

Содержание

Анна Барчак

Аксиология в климатическом праве как основа деятельности органов местного самоуправления

Мариуш Гавел

Гражданская ответственность предпринимателя, осуществляющего эксплуатацию горнодобывающего предприятия, за возмещение расходов на защиту строительного объекта от вредного воздействия эксплуатации такого предприятия

Давид Каньски

Понятие зона воздействия предполагаемого водопользования

Марош Павлович, Матуш Михалович

Создание правовой рамки для почвенного углеродного банка в Словакии: анализ политики и рекомендации в контексте права и политики Европейского союза

Давид Каньски

Понятие зона воздействия предполагаемого водопользования

Филипп Прусик-Сербиновски

Установки, испускающие электромагнитное излучение, как проекты, которые могут оказывать значительное воздействие на окружающую среду – историческая перспектива

Лаура Пытлинска

Правовые нормы энергетического сектора, связанные с утилизацией отдельных установок возобновляемых источников энергии

Икечукву Угву

Защита окружающей среды и религиозные права коренного населения – переосмысление областей комплементарности

Indice

Anna Barczak

L'assiologia nel diritto climatico come base dell'azione degli enti territoriali

Mariusz Gaweł

Responsabilità civile dell'imprenditore che gestisce un impianto minerario per il rimborso delle spese sostenute per proteggere l'edificio dagli effetti dannosi dell'attività dell'impianto

Dawid Kański

Il concetto di portata dell'impatto dell'uso previsto delle acque

Matúš Michalovič, Maroš Pavlovič

Creazione di un quadro giuridico per una banca del carbonio nel suolo in Slovacchia: analisi delle politiche e raccomandazioni nel contesto del diritto e delle politiche dell'Unione Europea

Filip Prusik-Serbinowski

Gli impianti che emettono radiazioni elettromagnetiche come imprese che possono avere un impatto significativo sull'ambiente – una prospettiva storica

Laura Pytlińska

Regolamenti legali per il settore energetico relativi al riciclo di impianti selezionati di energia rinnovabile

Ikechukwu Ugwu

Protezione dell'ambiente e diritti religiosi delle popolazioni indigene – una revisione delle aree di complementarità

Anna Barczak

 <https://orcid.org/0000-0002-7412-719X>

Uniwersytet Szczeciński

Polska

Aksjologia w prawie klimatycznym jako podstawa działań samorządu terytorialnego

Axiology in climate law as a basis for local government activities

Summary

The axiological dimension of climate policy implemented by local government units has not yet been comprehensively addressed in legal literature, justifying the need for further research in this area. The aim of this article is to present the axiology of climate law and demonstrate its impact on the activities of local government units, with particular emphasis on the directions of changes in urban climate policy in the context of climate change-related challenges. The fundamental scientific issues are formulated in the form of two research questions: what is the axiology of climate law? Is it necessary to incorporate values stemming from climate law into the implementation of local tasks aimed at adapting to and mitigating climate change? To achieve the above research objectives, a dogmatic-legal approach was employed, involving an analysis of applicable national, EU, and international law, as well as doctrinal positions. The analysis confirms the validity of incorporating axiological values into the actions undertaken by local government units. The values constituting climate law should not be treated as a limitation on the autonomy of local government units, but rather as an instrument supporting the effective and coherent implementation of their climate protection tasks. Local government units, operating based on a specific system of normative values, should intensify their efforts to combat climate change, bearing in mind their obligation to protect the common good and ensure ecological security for current and future generations.

Key words: axiology, axiology of climate law, climate law, local government, urban climate policy

1. Wprowadzenie

Zmiany klimatu skutkują ekstremalnymi warunkami pogodowymi i klimatycznymi na całym świecie, o czym świadczy wzrost częstotliwości i nasilenia fal upałów, intensywnych opadów, pożarów, susz i cyklonów tropikalnych. Mają one poważny wpływ na bezpieczeństwo i zdrowie ludzi, a także na środowisko i przyrodę. Istotną rolę w rozwiązywaniu owych problemów odgrywa prawo. W dziedzinie prawa publicznego wyodrębnia się jego gałąź, która umożliwia osiągnięcie celu, jakim jest zapobieganie zmianom klimatu i ich łagodzenie. Ten wyłaniający się obszar bywa coraz częściej określany jako prawo klimatyczne¹.

Podobne zjawiska występują również w Polsce, a przewyższać je powinno się m.in. na poziomie lokalnym, z udziałem jednostek samorządu terytorialnego, które działają w imieniu państwa w ramach zdecentralizowanej administracji publicznej. Gdy chodzi o kluczowe wytyczne dla polityki klimatycznej w prawie polskim, zmierzającej do zapobiegania zmianom klimatu oraz dostosowania się do nich, należy brać pod uwagę wartości znamienne dla tej polityki. Prawo bowiem jako wytwór kultury powiązane jest z określonym systemem wartości, które powinny ściśle korelować z normami prawnymi. Niestety, system prawa polskiego napotyka liczne bariery prawne i instytucjonalne, takie jak rozproszenie kompetencji, luki regulacyjne (brak ustawy ogólnej dotyczącej prawa klimatycznego) oraz niespójność legislacyjna między poziomem krajowym a międzynarodowym, co istotnie utrudnia stosowanie aksjologii, która powinna się przyczyniać do osiągnięcia przez Polskę neutralności klimatycznej. Mimo wskazanych utrudnień przeszkody poniekąd można pokonać, gdyż aksjologiczny i normatywny fundament prawa klimatycznego, wytyczający kierunek działań krajowych i lokalnych, stanowią regulacje prawa międzynarodowego i unijnego.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie aksjologicznych podstaw prawa klimatycznego oraz ich znaczenia dla działań podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego, a także zarysowanie głównych tendencji rozwojowych w miejskiej polityce klimatycznej. W związku z powyższym sformułowano zasadnicze pytania badawcze: czym jest aksjologia prawa klimatycznego oraz czy – i w jakim zakresie – wartości łączące się z tym obszarem należy uwzględniać w realizacji zadań jednostek samorządu terytorialnego zorientowanych na mitygację zmian klimatu i adaptację do nich. Tezą opracowania jest założenie, że wartości leżące u podstaw prawa klimatycznego nie powinny być postrzegane jako czynnik, który ogranicza działalność organów

¹ J. Ciechanowicz-McLean, *Prawo ochrony klimatu*, Powszechne Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 2016, s. 12; T. Bojar-Fijałkowski, *O konieczności włączenia prawa klimatycznego do procesu kształcenia prawników*, w: *Na rozdrożach prawa publicznego i prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Ryszarda Mikosza*, red. G. Dobrowolski, F. Nawrot, Ł. Strzępek, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2024, s. 114.

samorządu terytorialnego w dziedzinie miejskiej polityki klimatycznej, lecz jako element wspierający i ukierunkowujący jej rozwój. Do osiągnięcia wymienionych efektów naukowych zastosowano metodę dogmatycznoprawną. Analiza zostanie przeprowadzona co do zasady na gruncie rozwiązań legislacyjnych i doktrynalnych funkcjonujących w polskim systemie prawa². Z uwagi na wymagania redakcyjne oraz obszerność tematyki prezentowana praca nie wyczerpuje tytułowego problemu, lecz stanowi jedynie przyczynek do dyskusji i punkt wyjścia dalszych rozważań.

2. Pojęcie prawa klimatycznego i jego przedmiot

Według J. Ciechanowicz-McLean „prawo klimatyczne jest to zespół norm prawa międzynarodowego, prawa unijnego oraz prawa krajowego mających na celu przeciwdziałanie antropogenicznym zmianom klimatu”³. T. Bojar-Fijałkowski ujmuje je z kolei jako „regulacje proklimatyczne [...] adresowane do różnych podmiotów, których działalność ma wpływ na klimat, któr[e] nań oddziałują w różnoraki sposób”⁴. Dalej autor wskazuje, że tak rozumiane prawo klimatyczne „sensu largo to reguły dotyczące różnych aktywności mających na względzie dobro klimatu, uwzględniające klimat jako wartość w działalności gospodarczej czy codziennej aktywności jednostki”. Z przytoczonych definicji wynika, że przedmiot prawa klimatycznego stanowi klimat – pojęcie pojemne i powszechnie stosowane. W głosowaniu polskich językoznawców wyraz ten zwyciężył w plebiscycie Słowo Roku 2019 organizowanym przez Uniwersytet Warszawski⁵.

Rozważania należy zatem rozpocząć od ustaleń słownikowych. W *Słowniku języka polskiego* PWN „klimat” oznacza ‘charakterystyczny dla danego obszaru zespół zjawisk i procesów atmosferycznych kształtujących się pod wpływem właściwości fizycznych i geograficznych tego obszaru, określony na podstawie wyników wieloletnich obserwacji’⁶. Współcześnie obserwuje się postępującą

² Szerzej na ten temat zob. A. Barczak, *System zarządzania ochroną klimatu*, w: *Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, red. A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, s. 62–65.

³ J. Ciechanowicz-McLean, *Prawo ochrony...*, s. 12.

⁴ T. Bojar-Fijałkowski, *O konieczności włączenia...*, s. 114.

⁵ Wyniki plebiscytu „Słowo Roku 2019” – zob. „*Klimat*” słowem roku 2019, Uniwersytet Warszawski, 3.01.2020, <https://www.uw.edu.pl/klimat-slowem-roku-2019> [dostęp: 17.06.2024].

⁶ *Klimat*, w: *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 874.

niestabilność i zakłócenia równowagi klimatycznej, która przez długie okresy historii Ziemi cechowała się względną trwałością i cyklicznością⁷.

O ile pojęcie „klimat” funkcjonuje w języku potocznym i zostało w tej sferze stosunkowo dokładnie wyjaśnione, o tyle brakuje jego jednoznacznej, precyzyjnej definicji zarówno w języku prawnym, jak i w języku prawniczym. W prawie polskim klimat jest traktowany jako element środowiska. Przepis art. 3 pkt 39 ustawy Prawo ochrony środowiska⁸ stanowi, że przez „środowisko” należy rozumieć „ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami”. W polskiej doktrynie prawa ochrony środowiska termin „klimat” zdefiniowano tylko w jednym z trzech dostępnych leksykonów z tego obszaru – mianowicie w opracowaniu pod redakcją J. Ciechanowicz-McLean⁹. Można w nim przeczytać, że według M. Kistowskiego „jest to jeden z podstawowych terminów nauk o Ziemi, co do którego znaczenia istnieje stosunkowo duża zgodność w środowisku naukowym”¹⁰. Zdaniem L. Karskiego przedmiotem ochrony prawa klimatycznego jest klimat, celem ochrony klimatu jest zaś ochrona człowieka i jego otoczenia. Fundament prawa klimatycznego stanowi prawna ochrona powietrza¹¹.

Obecnie Rada Ministrów realizuje politykę klimatyczną państwa za pośrednictwem Ministra Klimatu i Środowiska, który odpowiada za dwa działy administracji rządowej: klimat i środowisko. Zakres przedmiotowy tego pierwszego został określony w art. 13a ustawy o działach administracji rządowej¹². Już samo wyodrębnienie działu „klimat” oraz jego umiejscowienie przed działem „środowisko” należy odczytywać jako wyraz rosnącego znaczenia problematyki klimatycznej w polityce publicznej państwa. Co więcej, problematyka klimatu przeważa na płaszczyźnie globalnej i regionalnej wśród regulacji dotyczących środowiska¹³.

⁷ A. Pinkas, *Ochrona klimatu determinantem integracji systemu energetycznego*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2022, t. 11, nr 2, s. 28, <https://doi.org/10.34616/145038>.

⁸ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.) [dalej: p.o.ś].

⁹ *Leksykon ochrony środowiska*, red. J. Ciechanowicz-McLean, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2009; *Leksykon prawa ochrony środowiska*, red. J. Jendrośka, Wolters Kluwer, Warszawa 2012; H. Lisicka, I. Macek, W. Radecki, *Leksykon ochrony środowiska. Prawo i polityka*, Towarzystwo Naukowe Prawa Ochrony Środowiska, Wrocław 1999.

¹⁰ Autor szeroko wyjaśnia to pojęcie – zob. M. Kistowski, *Klimat*, w: *Leksykon ochrony środowiska*, red. J. Ciechanowicz-McLean, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2009, s. 91–96.

¹¹ L. Karski, *Istota prawa zmian klimatu – cel i klasyfikacja*, w: *Zmiany klimatu a społeczeństwo*, red. L. Karski, I. Grochowska, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2010, s. 436.

¹² Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1275).

¹³ T. Bojar-Fijałkowski, *O konieczności włączenia...*, s. 115.

Konkludując: prawo klimatyczne to zespół norm prawnych wywodzących się z porządków prawa międzynarodowego, unijnego i krajowego i ukierunkowanych na przeciwdziałanie antropogenicznym zmianom klimatu oraz łagodzenie ich skutków poprzez regulowanie działalności podmiotów, które bezpośrednio lub pośrednio oddziałują na klimat. Jak pokażą dalsze rozważania, normy te mają charakter proklimatyczny i służą realizacji wartości takich jak zrównoważony rozwój, odpowiedzialność międzypokoleniowa czy bezpieczeństwo ekologiczne.

3. Źródła prawa klimatycznego

System prawa klimatycznego charakteryzuje się wielopoziomowością, wielowarstwowością oraz multicentrycznością. Oznacza to, że regulacje w tym obszarze są tworzone i wdrażane równocześnie na poziomie krajowym, unijnym oraz międzynarodowym przez różne organy normotwórcze i instytucje decyzyjne¹⁴. W dalszej części opracowania zostaną wskazane jedynie akty normatywne najistotniejsze dla analizowanego zagadnienia.

Źródła prawa międzynarodowego dzielą się na *hard law* i *soft law*¹⁵. W systemie *hard law*¹⁶ znaczenie mają Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu z 1992 r.¹⁷ oraz porozumienie paryskie z 2015 r.¹⁸

¹⁴ E. Łętowska, *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, „Państwo i Prawo” 2005, z. 4, s. 3; A. Kalisz, *Multicentryczność systemu prawa polskiego a działalność orzecznicza Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, nr 4, s. 35.

¹⁵ Szerzej na ten temat zob. M. Stoczkiewicz, *Prawo ochrony klimatu w kontekście praw człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021; *Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, red. A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024; *Międzynarodowe prawo środowiska*, wybór i wprowadz. M.M. Kenig-Witkowska, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

¹⁶ Zob. też Protokół z Kioto do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 203, poz. 1684 ze zm.); Poprawkę z Doha do Protokołu z Kioto z dnia 8 grudnia 2012 r. (Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol, Decision 1/CMP.8: Amendment to the Kyoto Protocol pursuant to its Article 3, paragraph 9 (the Doha Amendment), FCCC/KP/CMP/2012/13/Add.1, United Nations Treaty Collection [online], https://treaties.un.org/doc/source/docs/Doha_Decision1_CMP.8-E.pdf [dostęp: 10.06.2025]), którą Polska zaakceptowała 28.09.2018 r. – zob. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY-
&mdsg_no=XXVII-7-c&chapter=27](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY-&mdsg_no=XXVII-7-c&chapter=27) [dostęp: 10.06.2025]; decyzje Konferencji Stron podjęte w ramach tych umów międzynarodowych oraz praktykę prawną rozwiniętą na ich podstawie.

¹⁷ Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 53, poz. 238).

¹⁸ Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., przyjęte w Paryżu

Uwagi wymagają także konferencje Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (COP, Conference of the Parties); ich uczestnikami są kraje, które podpisały pierwsze porozumienie klimatyczne ONZ w 1992 r. Z kolei źródła *soft law* obejmują rezolucję *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*¹⁹ i *Nową agendę miejską* ONZ z 2016 r.²⁰

System prawa Unii Europejskiej opiera się na podziale na prawo pierwotne, obejmujące traktaty założycielskie, oraz prawo wtórne, czyli akty prawne stanowione przez instytucje unijne na podstawie przepisów traktatowych²¹. Z punktu widzenia analizowanego tematu zasadnicze znaczenie ma prawo wtórne Unii Europejskiej, które bezpośrednio odnosi się do kwestii związanych z ochroną klimatu i polityką klimatyczną. Na unijny tzw. pakiet klimatyczno-energetyczny składają się przede wszystkim: rozporządzenie (UE) 2021/1119 ustanawiające ramy na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmieniające rozporządzenia (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie)²², dyrektywa 2009/29/WE zmieniająca dyrektywę 2003/87/WE w celu usprawnienia i rozszerzenia wspólnotowego systemu handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych²³, dyrektywa 2009/28/WE w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE i 2003/30/WE²⁴, dyrektywa 2012/27/UE w sprawie

dnia 12 grudnia 2015 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 36).

¹⁹ *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r., A/RES/70/1, United Nations Information Centre [online], https://www.un.org/pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf [dostęp: 2.06.2025].

²⁰ *Nowa agenda miejska* ONZ, Obserwatorium Polityki Miejskiej i Regionalnej IRMiR, https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2017/11/Nowa-Agenda-Miejska_polski.pdf [dostęp: 2.06.2025].

²¹ M.M. Kenig-Witkowska, *Prawo środowiska Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 102.

²² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1119 z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia ram na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmiany rozporządzeń (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie) (Dz. Urz. UE L 243 z dnia 9 lipca 2021 r., s. 1–17).

²³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/29/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. zmieniająca dyrektywę 2003/87/WE w celu usprawnienia i rozszerzenia wspólnotowego systemu handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych (Dz. Urz. UE L 140 z dnia 5 czerwca 2009 r., s. 63–87, ze sprost.). Zob. też dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/87/WE z dnia 13 października 2003 r. ustanawiającą system handlu przydziałami emisji gazów cieplarnianych we Wspólnocie oraz zmieniającą dyrektywę Rady 96/61/WE (Dz. Urz. UE L 275 z dnia 25 października 2003 r., s. 32–46, ze zm.) – dyrektywa ta wprowadziła instrument polityki klimatycznej UE zwany handlem emisjami lub EU ETS (European Union Emissions Trading System).

²⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE (Dz. Urz. UE L 140 z dnia 5 czerwca 2009 r., s. 16–62, ze zm.). Zob. też dyrektywę 2001/77/WE Parlamentu Europejskiego i Rady

efektywności energetycznej²⁵, Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z 2007 r.²⁶, *Agenda 2030* dla krajów UE²⁷, strategia UE na rzecz wzrostu (tzw. *Europejski Zielony Ład*) z 2019 r.²⁸, pakiet „*Gotowi na 55*” (ang. *Fit for 55*)²⁹, *Agenda miejska dla Unii Europejskiej* z 2016 r.³⁰ oraz wytyczne unijne dotyczące pomocy państwa w ochronie środowiska i wiele innych aktów.

W krajowym systemie źródeł prawa dokonuje się podziału na źródła prawa powszechnie obowiązującego oraz źródła prawa o charakterze wewnętrznym, zgodnie z konstytucyjną typologią aktów normatywnych (rozdział III Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³¹). Do źródeł prawa powszechnie obowiązującego z zakresu prawa klimatycznego zalicza się Konstytucję RP (art. 5, 31, 68, 74, 86, 232), ustawy³², ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia oraz akty prawa miejscowego, o ile zostały wydane na podstawie i w granicach upoważnienia ustawowego. Źródła prawa wewnętrznie obowiązującego obejmują zaś uchwały Rady Ministrów i zarządzenia Prezesa Rady Ministrów.

z dnia 27 września 2001 r. w sprawie wspierania produkcji na rynku wewnętrznym energii elektrycznej wytwarzanej ze źródeł odnawialnych (Dz. Urz. WE L 283 z dnia 27 października 2001 r., s. 33–40, ze zm.).

²⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/27/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie efektywności energetycznej, zmiany dyrektyw 2009/125/WE i 2010/30/UE oraz uchylecia dyrektyw 2004/8/WE i 2006/32/WE (Dz. Urz. UE L 315 z dnia 14 listopada 2012 r., s. 1–56, ze zm.).

²⁶ Dz. Urz. UE C 202 z 7 dnia czerwca 2016 r., s. 389–405.

²⁷ *Sustainable development in the European Union. Statistical annex to the EU voluntary review. 2023 edition*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2023, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/16817926/KS-05-23-188-EN-N.pdf/3b2ee0b2-5bc8-d139-ed93-af99827dc50a?version=2.0&t=1688373164670> [dostęp: 4.06.2025].

²⁸ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: *Europejski Zielony Ład*, 11.12.2019, COM(2019) 640 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A52019DC0640> [dostęp: 4.06.2025].

²⁹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: „*Gotowi na 55*”: *osiągnięcie unijnego celu klimatycznego na 2030 r. w drodze do neutralności klimatycznej*, 14.07.2021, COM(2021) 550 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52021DC0550> [dostęp: 4.06.2025].

³⁰ *Agenda miejska dla Unii Europejskiej*, 2016, https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/urban-agenda-eu_pl [dostęp: 4.06.2025].

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.) [dalej: Konstytucja RP].

³² Są to: ustawa Prawo ochrony środowiska; ustawa z dnia 17 lipca 2009 r. o systemie zarządzania emisjami gazów cieplarnianych i innych substancji (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 673 ze zm.); ustawa z dnia 12 czerwca 2015 r. o systemie handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 589 ze zm.); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.) [dalej: u.s.g.]; ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 107) [dalej: u.s.p.]; ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2094 ze zm.) [dalej: u.s.w.].

Wśród nich na uwagę zasługują następujące: aktualizacja *Krajowego Programu Ochrony Powietrza* do 2025 r. (z perspektywą do 2030 r. oraz do 2040 r.)³³; *Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej* (PEP 2030)³⁴; *Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030* (SPA 2020)³⁵; uchwała Rady Ministrów w sprawie przyjęcia *Krajowej Polityki Miejskiej 2030* (KPM 2030)³⁶; *Polityka energetyczna Polski do 2040 r.*³⁷; *Program wykonawczy Państwowego Monitoringu Środowiska na rok 2023: Monitoring jakości powietrza*³⁸; *Krajowy plan na rzecz energii i klimatu na lata 2021–2030*³⁹; *Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności* z 2021 r.⁴⁰ i inne.

4. Pojęcie aksjologii prawa klimatycznego

Termin „aksjologia” pochodzi z języka greckiego, od słów: *axios* – ‘mający wartość’, *logos* – ‘teoria, nauka’⁴¹. Według J. Zimmermanna „aksjologia jest nauką wchodzącą w obręb nauk filozoficznych i w szerokim znaczeniu to ogólna teoria

³³ *Krajowy Program Ochrony Powietrza*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/klimat/krajowy-program-ochrony-powietrza> [dostęp: 5.04.2024].

³⁴ *Polityka ekologiczna państwa 2030*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/srodowisko/polityka-ekologiczna-panstwa-polityka-ekologiczna-panstwa-2030> [dostęp: 5.04.2024].

³⁵ *Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030*, Ministerstwo Środowiska, 2013, https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/strategie_plany_programy/Strategiczny_plan_adaptacji_2020.pdf [dostęp: 5.04.2024].

³⁶ Uchwała nr 136 Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia *Krajowej Polityki Miejskiej 2030* (M.P. z 2022 r. poz. 746).

³⁷ *Polityka energetyczna Polski do 2040 r.*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/ia/polityka-energetyczna-polski-do-2040-r-pep2040> [dostęp: 5.04.2024].

³⁸ *Wieloletnie strategiczne programy Państwowego Monitoringu Środowiska i wykonawcze programy Państwowego Monitoringu Środowiska*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, <https://powietrze.gios.gov.pl/pjp/content/monitoring> [dostęp: 5.04.2024].

³⁹ *Krajowy plan w dziedzinie energii i klimatu*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/klimat/krajowy-plan-na-rzecz-energii-i-klimatu> [dostęp: 5.04.2024].

⁴⁰ *Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/krajowy-planu-odbudowy-i-zwiekszania-odpornosci> [dostęp: 5.04.2024].

⁴¹ A.B. Stępień, *Aksjologia*, w: *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, s. 23–25.

wartości lub nauka o wartościach”⁴². Autor podkreśla, że aksjologia obejmuje zagadnienia klasyfikacji wartości, ustalania ich hierarchii i szukania wartości najwyższej (*summum bonum*)⁴³. Generalnie wartość ma charakter subiektywny – każda jednostka może postrzegać ją inaczej. Niemniej doktryna prawna stara się poszukiwać wartości, które dla całego społeczeństwa będą miały charakter obiektywny, „przyjmowany w danym środowisku społecznym”⁴⁴. Termin „wartość” związany jest z liczną rodziną pojęć, czasami zbliżonych, niekiedy o różnorodnych odniesieniach⁴⁵.

Na tym tle wyłania się aksjologia prawa klimatycznego, stanowiąca część filozofii prawa, badająca wartości i idee, jakie powinno ono realizować. Aksjologia ta pomaga zrozumieć, dlaczego i w jaki sposób tworzone są przepisy, które mają przeciwdziałać zmianom klimatycznym. Pomijanie tych przepisów w strategii bezpieczeństwa narodowego niesie za sobą szereg problemów (zdrowotnych, technologicznych, organizacyjnych itd.). Reasumując: system wartości leży u podstaw regulacji prawnych mających na celu ochronę klimatu. Dotyczy zarówno działań legislatora, jak i działań organów oraz podmiotów stosujących prawo⁴⁶.

5. Aksjologiczny wymiar prawa klimatycznego

Aksjologiczny wymiar prawa klimatycznego odzwierciedla system wartości, które kształtują jego treść i cele i na których zasadzają się normy prawne regulujące ochronę klimatu. Przyjęcie określonej aksjologii prawa klimatycznego to dziś nie wybór, ale konieczność. Występowanie zjawisk ekstremalnych w wyniku zmian klimatu domaga się odpowiedzi władz publicznych: z jednej strony reagowania na istniejące zagrożenia, a z drugiej – długofalowego działania służącego

⁴² J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, wyd. 7, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 529. Zob. też Z. Ziemiński, *Wartości konstytucyjne*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1993, s. 12, 15; idem, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 57–60.

⁴³ J. Zimmermann, *Aksjomaty administracji publicznej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 215 i nn.

⁴⁴ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, s. 530. Zob. też M. Żurawik-Paszkowska, *Aksjologia w działaniu organów ochrony środowiska RP*, w: *Aksjologia prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, t. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 259.

⁴⁵ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii...*, s. 57; M. Kordela, *Systemowość aksjologiczna prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 104, s. 93 i nn.; <http://doi.org/10.19195/0137-1134.104.6>.

⁴⁶ B. Rakoczy, *Aksjologiczne problemy prawa ochrony środowiska*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2021, t. 28, s. 271, <http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2021.014>.

adaptacji, czyli *de facto* redukowaniu różnego rodzaju ryzyka⁴⁷. Wskazane jest, aby jednostki samorządu terytorialnego nie tylko wspierały wysiłki na rzecz łagodzenia globalnego problemu zmian klimatycznych, lecz także promowały budowanie społeczeństw bezpiecznych i sprawiedliwych społecznie. W tym kontekście u podstaw działalności organów samorządu w obszarze prawnym ochrony klimatu powinny się znajdować wartości konstytuujące aksjologię prawa klimatycznego. Nie mogą one wszakże nadmiernie ograniczać autonomii takich jednostek w kształtowaniu lokalnej polityki klimatycznej. W sytuacji kolizji wartości – np. między ochroną klimatu a interesem gospodarczym – właściwym mechanizmem ich rozstrzygania pozostaje zasada proporcjonalności, wyrażona w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, która wymaga zachowania odpowiedniego balansu między dobrem wspólnym a ochroną praw jednostki.

Prawo klimatyczne nie obejmuje tylko wybranych działań organizacyjnych, wykonawczych, zarządczych i techniczno-technologicznych. Równie ważne – choć może mniej doceniane przez społeczeństwo – jest to, jakie idee, wartości i zasady tworzą określone podejście do mitygacji zmian klimatu i adaptacji do nich. Skala problemów związanych z owymi zmianami wymaga nie tylko nowych technologii, kooperacji, ale przede wszystkim przyjęcia konkretnej hierarchii wartości w prowadzeniu miejskiej polityki klimatycznej. Ma to niebagatelne znaczenie, ponieważ prawo klimatyczne zmierza do ochrony dobra wspólnego w postaci stabilnego klimatu. Utrzymanie jego stabilności jest warunkiem życia, zdrowia oraz dobrobytu społeczeństwa w skali globalnej, regionalnej i lokalnej.

6. Zadania jednostek samorządu terytorialnego w kontekście prawa klimatycznego

Jednostki samorządu terytorialnego pełnią szczególnie istotną funkcję w realizacji przedsięwzięć ukierunkowanych na przeciwdziałanie zmianom klimatu oraz adaptację do ich skutków. Winny więc ponosić dotkliwą odpowiedzialność prawną za przyczynianie się do pogłębiania kryzysu klimatycznego oraz za brak adekwatnej aktywności – a tym bardziej za całkowitą bezczynność – w zwalczaniu jego następstw. Ze względu na swoją strukturę i zakres kompetencji podmioty te znajdują się najbliżej obywatela, co pozwala im najszybciej reagować na skutki zmian klimatu zachodzące na poziomie lokalnym.

⁴⁷ Koalicja Klimatyczna, *Wpływ zmiany klimatu na bezpieczeństwo narodowe Polski*, Polski Klub Ekologiczny, Warszawa 2025, s. 19, https://koalicjaklimatyczna.org/wp-content/uploads/2025/06/RAPORT_BEZPIECZENSTWO_KOAL_KLIM-1.pdf [dostęp: 6.07.2025].

Należy podkreślić, że działania klimatyczne podejmowane przez jednostki samorządu terytorialnego nie stanowią odrębnej kategorii zadań, lecz są realizowane w ramach szerszego zbioru kompetencji dotyczących ochrony środowiska (art. 7 u.s.g., art. 4 u.s.p., art. 11 u.s.w.). Na podstawie analizy przepisów ustaw samorządowych można pośrednio zrekonstruować katalog zadań o charakterze klimatycznym, które – choć niewyodrębnione *expressis verbis* – wykonuje samorząd terytorialny. Zasadny będzie ich podział na:

- zadania organizacyjne (np. tworzenie i wdrażanie planów adaptacji do zmian klimatu, wdrażanie lokalnych strategii niskoemisyjnych),
- zadania bezpośrednio wykonawcze (np. wspieranie selektywnej zbiórki odpadów komunalnych i gospodarki o obiegu zamkniętym),
- zadania reglamentacyjno-zobowiązujące (reglamentacja gospodarowania zasobami, w tym wodami – przeciwdziałanie suszom, powodziom),
- zadania kontrolno-nadzorcze (np. badanie przestrzegania wymagań związanych z ochroną powietrza),
- zadania w zakresie edukacji i partycypacji społecznej (np. prowadzenie kampanii ekoedukacyjnych, angażowanie mieszkańców w lokalne akcje proklimatyczne, m.in. program „Czyste powietrze”)⁴⁸.

Zgodnie z aksjologią prawa klimatycznego jednostki samorządu terytorialnego – jako podmioty odgrywające kluczową rolę w jego implementacji – wykonują przypisane im zadania w dziedzinie przeciwdziałania zmianom klimatycznym oraz adaptacji do ich skutków, kierując się określonym systemem wartości normatywnych. Co symptomatyczne, urzeczywistnianie wartości analizowanego prawa na poziomie lokalnym wywiera bezpośredni wpływ na efektywność realizacji krajowej polityki klimatycznej. *De lege ferenda* należałoby zatem postulować wyodrębnienie kategorii zadań, które odnoszą się wprost do ochrony klimatu, z szerokiego katalogu zadań dotyczących ochrony środowiska. Zwiększyłoby to przejrzystość regulacyjną oraz wzmocniło pozycję jednostek samorządu terytorialnego w realizacji polityki klimatycznej.

7. Kierunki zmian miejskiej polityki klimatycznej – podstawowe założenia

Według ustaleń *Nowej agendy miejskiej* ONZ, przyjętej w 2016 r., „krajowa polityka miejska” rozumiana jest jako celowy proces rozwoju miast koordynowany

⁴⁸ Szerzej na ten temat zob. A. Barczak, E. Kowalewska, *Zadania samorządu terytorialnego w ochronie środowiska. Aspekty materialne i finansowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 19 i nn., wraz z cytowaną tam literaturą.

przez rząd i łączący działania wielu podmiotów, które służą osiągnięciu wspólnie wypracowanej wizji zrównoważonego rozwoju. Wśród głównych wyzwań dla polityki miejskiej ukierunkowanej na zrównoważony rozwój autorzy wyróżnili kryzys klimatyczny. Zbieżne założenia wskazano w *Agendzie miejskiej dla Unii Europejskiej* z 2016 r., tzw. pakcie amsterdamskim⁴⁹.

W prawie polskim instrumentem wyznaczającym kierunki działań w miastach oraz spajającym zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne uwarunkowania rozwoju jest *Krajowa Polityka Miejska 2030*, przyjęta przez Radę Ministrów w drodze uchwały w 2022 r.⁵⁰ Dokument diagnozuje najważniejsze wyzwania rozwojowe dla miast i ich obszarów funkcjonalnych. Jego zakres tematyczny wpisuje się jednocześnie w debatę europejską i w megatrendy rozwoju obszarów zurbanizowanych, których bieżąca analiza pozwala lepiej planować przyszłe działania. Krajowa polityka miejska jest procesem wielosektorowym i wielopoziomowym, a istotna rola przypada w niej samorządowi terytorialnemu. W Polsce koncentruje się ona na przedsięwzięciach i instrumentach zorientowanych lokalnie, które odpowiadają aktualnym wyzwaniom stojącym przed miastami, m.in. demograficznym i klimatycznym. Oznacza to, że poszczególne polityki realizowane przez różne resorty i instytucje rządowe powinny umożliwiać jak najlepsze wykorzystanie przewag konkurencyjnych i potencjału polskich miast i ich obszarów funkcjonalnych, tak by zapewnić im zrównoważony rozwój społeczny, gospodarczy i przestrzenny. Wyjątkową uwagę poświęca się małym oraz średnim ośrodkom.

KPM 2030 formułuje rozwiązania i określa planowane zadania administracji rządowej (prawne, finansowe i organizacyjne) na rzecz zrównoważonego rozwoju miast i miejskich obszarów funkcjonalnych. Dokument jest jednocześnie służebny wobec władz samorządowych i społeczności lokalnych – wyposaża je w narzędzia i kompetencje sprawcze. KPM 2030 przedstawia 11 wytycznych, które ta polityka winna realizować. Najważniejsze, czwarte, polega na niwelowaniu negatywnych skutków zmian klimatu w miastach, czego celem powinno być stworzenie miast zielonych. Pozwoli to na przeciwdziałanie owym skutkom, przeciwstawienie się pogłębianiu kryzysu klimatycznego, ograniczenie emisji zanieczyszczeń powietrza i odbudowywanie ekosystemów na obszarach miejskich (zwiększenie terenów zielonych oraz ciągłość ekosystemów przenikających się z obszarami zurbanizowanymi). Głównym narzędziem miejskiej polityki klimatycznej są miejskie plany adaptacji do zmian klimatu (art. 18a–18d p.o.ś.). Oczywiście polityka ta musi być zgodna z dokumentami

⁴⁹ A. Rzeńca, A. Sobol, *Kierunki zmian polityki miejskiej w dobie wyzwań klimatycznych*, w: *Zmiana klimatu – skutki dla polskiego społeczeństwa i gospodarki*, red. M. Burchard-Dziubińska, K. Prandecki, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN, Warszawa 2020, s. 277.

⁵⁰ Uchwała nr 136 Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Polityki Miejskiej 2030, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/polityka-miejska> [dostęp: 1.07.2025].

strategicznymi opracowanymi na podstawie przepisów ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju⁵¹, np. PEP 2030 oraz SPA 2020.

Naczelnymi kierunkami zmian miejskiej polityki klimatycznej są transformacja energetyczna związana przede wszystkim z rozbudowywaniem energetyki opartej na lokalnych i odnawialnych źródłach energii, działania zwiększające efektywność energetyczną oraz rozwój energetyki obywatelskiej⁵², a także zasobooszczędność i niskoemisyjność, w tym gospodarka o obiegu zamkniętym. Przyszłość analizowanej tu polityki może wymagać otwartej debaty nad rolą energetyki jądrowej jako niskoemisyjnego i stabilnego źródła energii, które – przy odpowiednim wsparciu społecznym – może skutecznie realizować cele klimatyczne, przewyższając ograniczenia charakterystyczne dla odnawialnych źródeł energii. Zarazem to samorządy i lokalne społeczności miast stają się często prekursorami zmian w polityce klimatycznej.

Polityka na poziomie miast ma tym większe znaczenie, że zmiany klimatu są problemem globalnym, który wymaga lokalnych strategii adaptacyjnych. Jednostki samorządu terytorialnego wśród swoich zadań podejmują działania wpływające nie tylko na obecne pokolenia, ale przede wszystkim na przyszłe. Należy wskazać, że z jednej strony aksjologia prawa klimatycznego jest niezbędnym elementem efektywnej i sprawiedliwej miejskiej polityki klimatycznej, a z drugiej strony ochrona klimatu jest absolutnie niezbędna do obrony wspólnych wartości. Skuteczność realizacji miejskiej polityki klimatycznej warunkuje w znacznym stopniu osiągnięcie celów tej polityki na poziomie państwowym.

8. Aksjologiczne podstawy działania jednostek samorządu terytorialnego

Miasta w dobie wyzwań klimatycznych muszą zrewidować swoje cele, określić ryzyko oraz dynamicznie reagować na pojawiające się ograniczenia rozwojowe⁵³. Aby rozwiązać te problemy, powinny się kierować wartościami, które należy brać pod uwagę podczas realizowania miejskiej polityki klimatycznej. Aksjologia musi być w pewnym stopniu drogowskazem przy wyznaczaniu polityki klimatycznej, a ponadto wpływać na sposób wykonywania zadań w tym

⁵¹ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 198 ze zm.). Zob. też J. Bukowska, E. Wróblewski, *Prawne uwarunkowania opracowywania i realizacji strategii adaptacji do zmian klimatu w Polsce – ocena stanu prawnego i wnioski de lege ferenda*, „Prawo i Klimat” 2022, nr 2, s. 128–130.

⁵² A. Szafrąński, *Prawo energetyczne. Wartości i instrumenty realizacji*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2014, s. 32.

⁵³ A. Rzeńca, A. Sobol, *Kierunki zmian...*, s. 277.

zakresie, czynić je skuteczniejszym. Jednostki samorządu terytorialnego jako podmioty realizujące miejską politykę klimatyczną powinny przeanalizować aksjologię prawa klimatycznego, czyli określić, co będzie przedmiotem ochrony i z jakiej perspektywy będą rozpatrywać założenia owego prawa. Jest to o tyle ważne, że zmiany klimatu powodują naruszenia praw człowieka⁵⁴. Właśnie na terenie gmin i powiatów kumuluje się wiele problemów, które przyczyniają się do intensyfikacji efektu cieplarnianego dotyczącego naszej planety, w skali zarówno makro, jak i mikro. Zarazem to w miastach trzeba poszukiwać sposobów hamowania licznych negatywnych procesów związanych z globalnym ociepleniem.

Zgodnie z tytułem niniejszego opracowania, a jednocześnie z jego zasadniczą tezą, należy wskazać, że wartości prawa klimatycznego nie powinny ograniczać działań organów samorządowych w sferze miejskiej polityki klimatycznej. Ścisłej rzecz ujmując: wartości stanowiące jej fundament są niezbędne do prawidłowego wykonywania przez nie zadań w tym obszarze. Nie mają same w sobie odniesienia prawnego o walorze uniwersalnym⁵⁵, lecz tkwią w obowiązującym prawie klimatycznym w takim sensie, że dają się zrekonstruować na podstawie analizy jego aktów, które warunkują realizację miejskiej polityki klimatycznej przez właściwe organy. Mogą stanowić rezultat oceny owego prawa z punktu widzenia pewnych kryteriów pozaprawnych⁵⁶.

Katalog wartości jest bardzo zróżnicowany. Umieszczenie w nim poszczególnych wartości zależy od tego, jakie cechy się im przypisuje oraz które z nich traktuje jako odnoszące się do prawa w ogóle lub do różnych jego dogmatyk. Formułując taki katalog, niewątpliwie trzeba mieć na względzie ich akceptowalność, zarówno przez ustawodawcę, jak i przez adresatów prawa, choć bezspornie to od ustawodawcy zależy, które spośród nich zostaną wprowadzone do systemu prawa i w jego ramach uznane⁵⁷.

W systemie prawnej ochrony klimatu można wyróżnić wartości o charakterze ogólnym, odgrywające istotną rolę w całym porządku normatywnym związanym z ochroną środowiska, oraz wartości szczególne, właściwe wyłącznie prawu klimatycznemu. Te drugie mają decydujące znaczenie dla skutecznej realizacji zadań klimatycznych, zwłaszcza na poziomie lokalnym. Głównymi wartościami ogólnymi uwzględnianymi w polityce miejskiej są zrównoważony rozwój, sprawiedliwość ekologiczna, prewencja i ostrożność, ochrona jakości życia oraz solidarność międzypokoleniowa. Z kolei wartościami szczególnymi są klimat i jego ochrona,

⁵⁴ M. Stoczkiewicz, *Prawo ochrony klimatu...*, s. 43.

⁵⁵ M. Oleś, *Działanie organu administracji publicznej jako złożony rezultat realizowania wartości*, w: *Wartości w prawie administracyjnym. V Krakowsko-Wrocławskie Spotkanie Naukowe Administratywistów*, red. J. Zimmermann, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 74.

⁵⁶ Ibidem, s. 75.

⁵⁷ A. Powałowski, *Wprowadzenie do aksjologii prawa gospodarczego publicznego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2019, nr 3977 („Prawo” nr 329), s. 227, <https://doi.org/10.19195/0524-4544.329.18>.

dobro klimatu, niepewność zmian klimatu, adaptacja i mitygacja, prawo do zdrowego klimatu i prawo do zdrowego powietrza oraz neutralność klimatyczna. Wszystkie muszą być realizowane z zastosowaniem zasad proporcjonalności i subsydiarności; mają służyć dobru człowieka, środowiska i przyrody. Nie jest to wyczerpujący, uporządkowany system wartości. Stworzenie takiego systemu uważa się po prostu za niemożliwe, gdyż aksjologia prawa klimatycznego jest dość skomplikowana, a państwo polskie w dalszym ciągu nie posiada szerzej zakrojonych rozwiązań prawnych na rzecz ochrony obywateli przed skutkami zmian klimatu i zapewnienia bezpieczeństwa klimatycznego⁵⁸.

W tym miejscu scharakteryzowane zostaną jedynie wartości szczególne, znamienne dla prawa klimatycznego, ponieważ wartości ogólne prawa ochrony środowiska dogłębnie przeanalizowano już w literaturze przedmiotu⁵⁹. Jako pierwszą wartość, lub raczej dobro, trzeba wymienić *klimat i jego ochronę*. Służebna rola samorządu terytorialnego ma się przyczyniać do realizacji tego dobra, będącego dobrem wspólnym⁶⁰. Z wcześniejszych rozważań wynika, że o ile klimat jest przedmiotem ochrony w zakresie prawnej ochrony środowiska, o tyle przy stanowieniu prawa klimatycznego jest on chronionym dobrem. Są w nim zakorzenione różnorodne wartości⁶¹ konstytuujące owo dobro. Jednostki samorządu terytorialnego mogą chronić je nieudolnie, a w rezultacie unicestwiać konkretne wartości, które się na nie składają. Klimat jest dobrem nieustannie się dokonującym i samoistnym. Posiada wewnętrzną wartościowość, lecz nie

⁵⁸ Przedmiotem posiedzenia Senackiej Komisji Klimatu i Środowiska 24.06.2025 r. było zagadnienie „Jak uchronić Polskę od skutków zmian klimatu?”. Komisja debatowała na temat bezpieczeństwa klimatycznego i propozycji rozwiązań prawnych w tym zakresie, kosztów zmian klimatu w Polsce, wpływu owych zmian na zdrowie Polek i Polaków, poglądów obywateli na sprawy klimatu oraz wyników badań postaw wobec zmian klimatu i polityki klimatycznej.

⁵⁹ Zob. *Aksjologia prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, t. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 233–415, wraz z cytowaną tam literaturą. Zob. też P. Korzeniowski, *Sprawiedliwość ekologiczna w prawnej regulacji korzystania z zasobów środowiska*, w: *Sprawiedliwość i zaufanie do władz publicznych w prawie administracyjnym*, red. M. Stahl, M. Kasiński, K. Wlazlak, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, 691–708; W. Tyburski, *Aksjologia ochrony środowiska przyrodniczego*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1999, s. 153–169.

⁶⁰ K. Chochowski, *Administracja publiczna w służbie dobra wspólnego*, w: *W służbie dobra wspólnego – ludzie, postawy i kompetencje w administracji publicznej*, red. B. Jaworska-Dębska, A. Dobaczewska, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2016, s. 15–26; M. Stahl, *Dobro wspólne w prawie administracyjnym*, w: *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, red. J. Boć, A. Chajbowicz, Kolonia Limited, Wrocław 2009, s. 47–60; *Dobra chronione w prawie administracyjnym*, red. Z. Duniewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.

⁶¹ A. Marek-Bieniasz, *Za i przeciw realizacji wartości ekologicznych*, w: *Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii*, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, A. Skowroński, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2001, s. 281.

można twierdzić, że sam jest wartością. Nie występuje taka wartość jak „klimat”, istnieją raczej wartości, które określamy mianem klimatycznych.

Drugą wartość stanowi *dobro klimatu*. Nie zawsze pojawia się ono *expressis verbis* jako termin w aktach prawnych, ale jego ochrona i znaczenie wynikają bezpośrednio lub pośrednio z wielu źródeł prawa – krajowego (np. Konstytucji RP i ustawy Prawo ochrony środowiska), unijnego (np. rozporządzenia (UE) 2021/1119) i międzynarodowego (np. porozumienia paryskiego). Duży wpływ na zastosowanie tej wartości wywiera orzecznictwo sądowe, zarówno krajowe, jak i unijne (Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej). Analizowana wartość ma na celu stworzenie dobra dla samego klimatu. Chodzi o dążenie do takiego stanu środowiska, przyrody oraz klimatu, który będzie korzystny dla obecnych i przyszłych pokoleń. Mowa zatem głównie o zatrzymaniu globalnego ocieplenia i ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych, tak by utrzymać średnią temperaturę Ziemi na bezpiecznym poziomie, zapobiegać ekstremalnym zjawiskom pogodowym (huraganom, powodziom, suszom) oraz chronić ekosystemy i bioróżnorodność. Z dobrem tym wiążą się sprawiedliwość klimatyczna i zrównoważony rozwój⁶², współodpowiedzialność i odpowiedzialność międzypokoleniowa. Miasta zielone podejmujące działania na rzecz dobra klimatu powinny m.in. wspierać lokalnych rolników, zakładać ogrody społeczne, prowadzić edukację klimatyczną, występować z inicjatywą *zero waste*, a także wspólnie inwestować w odnawialne źródła energii.

Trzecią wartością jest *niepewność zmian klimatu*. Polega ona na tym, że choć wiemy, iż klimat się przeobraża, i mamy na to wpływ, nie potrafimy dokładnie przewidzieć ani skali zmian, ani ich tempa czy lokalnych konsekwencji. Niepewność zmian klimatu dotyczy ich zakresu, nie kierunku, odnosi się więc do niepewności reakcji ekosystemów i ludzi, niepewności w modelach klimatycznych, niepewności, jak duże będą emisje gazów cieplarnianych i zanieczyszczeń powietrza w przyszłości, nieprzewidywalności procesów naturalnych. W związku z tą wartością miejska polityka klimatyczna powinna dążyć do ograniczania emisji, co ma zmniejszyć ryzyko katastrofalnych skutków.

Czwarta wartość obejmuje *adaptację i mitygację*. Wartości te wynikają głównie z Konwencji ramowej Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (art. 4 ust. 1), z porozumienia paryskiego – które przewiduje ograniczanie emisji i zatrzymanie wzrostu temperatury poniżej 2°C (art. 7) – z rozporządzenia (UE) 2021/1119 (art. 1, 5, 6) oraz ze strategii unijnych, tj. *Europejskiego Zielonego Ładu* i strategii adaptacyjnej z 2021 r.⁶³, a w prawie krajowym – z PEP 2030 i SPA 2020. Adaptacja i mitygacja to wartości określające radzenie sobie ze zmianami

⁶² B. Rakoczy, *Elastyczność zasady zrównoważonego rozwoju w kontekście adaptacji do zmian klimatu*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2021, t. 51, nr 3, s. 21–33, <https://doi.org/10.26881/gsp.2021.3.02>.

⁶³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: *Budując Europę odporną na zmianę klimatu*.

klimatu. Pierwsza z nich polega na przystosowaniu się do zmian, które już zachodzą lub których nie da się uniknąć. Celem tej wartości jest ochrona ludzi, ekosystemów oraz gospodarki⁶⁴. Duże znaczenie ma tu zasada zrównoważonego rozwoju. Mitygacja z kolei polega na ograniczaniu skali zmian klimatu. Zmierza do zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych i zwiększenia pochłaniania dwutlenku węgla. Celem tej wartości jest zahamowanie globalnego ocieplenia i zatrzymanie katastrofy klimatycznej. Adaptacja ma głównie charakter lokalny lub regionalny, mitygacja natomiast ma charakter globalny. Adaptacja dotyczy redukcji szkód, mitygacja – redukcji przyczyn. Adaptacja stanowi reakcję na już istniejący problem, mitygacja oznacza zapobieganie problemom w przyszłości. Władze lokalne, gdy wykonują zadania w zakresie polityki klimatycznej, powinny brać pod uwagę obie wartości, czyli ograniczać przyczyny zmian klimatu i uczyć się żyć z ich skutkami. Adaptacja do tych negatywnych skutków należy obecnie do czołowych tematów międzynarodowej dyskusji nad sposobem prowadzenia polityki klimatycznej⁶⁵.

Piątą wartością jest *prawo do zdrowego klimatu*⁶⁶. W dyskursie prawnym wspominają o niej przede wszystkim porozumienie paryskie, Karta praw podstawowych UE i *Europejski Zielony Ład*, a także Konstytucja RP (art. 68 ust. 4, art. 74 ust. 1 i 2) i ustawy szczegółowe oraz strategie krajowe i lokalne dotyczące klimatu i środowiska. W tym zakresie ma zastosowanie również orzecznictwo międzynarodowe i unijne (np. sprawa *Urgenda*⁶⁷, sprawa *Verein Klima-Seniorinnen Schweiz i inni przeciwko Szwajcarii*⁶⁸). Kryzys klimatyczny jest kryzysem praw człowieka. Stąd powyższa wartość polega na tym, aby system klimatyczny był wolny od niebezpiecznej antropogenicznej ingerencji. Państwo, a w jego imieniu jednostki samorządu terytorialnego i społeczeństwo, ma obowiązek zapobiegania szkodom środowiskowym i ich łagodzenia, dostosowania polityk do wymogów sytuacji oraz zagwarantowania zadośćuczynienia w przypadku naruszeń praw człowieka związanych z klimatem.

Nowa strategia w zakresie przystosowania do zmiany klimatu, 24.02.2021, COM(2021) 82 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:82:FIN> [dostęp: 11.07.2025].

⁶⁴ A. Borek, *Adaptacja do zmian klimatu w świetle unijnych regulacji, ze szczególnym uwzględnieniem prawa klimatycznego – przyczynek do dyskusji*, „Prawo i Klimat” 2023, nr 2, s. 149–168.

⁶⁵ *Prawne aspekty adaptacji do zmian klimatu z perspektywy UNFCCC i prawa krajowego. Wybrane zagadnienia*, red. A. Borek, E. Wróblewski, Wydawnictwo IOŚ-PIB, Warszawa 2021.

⁶⁶ Zob. A. den Exter, *Bringing climate change to Strasbourg: The convention and healthy environment claims*, „European Journal of Health Law” 2024, vol. 31, no. 2, s. 153–170, <http://doi.org/10.1163/15718093-bja10119>, wraz z cytowaną tam literaturą.

⁶⁷ Wyrok Sądu Najwyższego Holandii z dnia 20 grudnia 2019 r. w sprawie *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands*, ECLI:NL:HR:2019:2007, <https://www.urgenda.nl/wp-content/uploads/ENG-Dutch-Supreme-Court-Urgenda-v-Netherlands-20-12-2019.pdf> [dostęp: 11.07.2025].

⁶⁸ Wyrok ETPCz z dnia 9 kwietnia 2024 r. w sprawie *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i inni przeciwko Szwajcarii* (skarga nr 53600/20), <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233206> [dostęp: 11.07.2025].

Z owej wartości wywodzi się *prawo do zdrowego (czystego) powietrza*. Wartość ta oznacza, że władze lokalne powinny tak prowadzić miejską politykę klimatyczną, aby zabezpieczyć mieszkańców oraz środowisko naturalne przed negatywnymi skutkami zanieczyszczenia powietrza⁶⁹. Należy podkreślić, że wszystkie samorządy województw objęte kontrolą NIK skorzystały z uprawnień wynikających z art. 96 p.o.ś. i przyjęły w latach 2016–2017 tzw. uchwały anty-smogowe⁷⁰. Władze lokalne zostały wyposażone w odpowiednie instrumenty służące walce ze smogiem. Wśród nich trzeba wymienić wojewódzkie programy ochrony powietrza (art. 84 ust. 1 p.o.ś.), plan działań krótkoterminowych (art. 92 ust. 1 p.o.ś.), uchwałę antysmogową (art. 96 ust. 1 p.o.ś.) i program ograniczania niskiej emisji (art. 11b ust. 1 u.w.t.r.⁷¹). Społeczność lokalna natomiast ma prawo do powiadamiania o ryzyku wystąpienia lub wystąpieniu przekroczenia poziomu alarmowego zanieczyszczenia powietrza (art. 93 ust. 1 p.o.ś.) oraz prawo dostępu do informacji o stanie jego jakości (art. 92b p.o.ś.). Złe powietrze stanowi naruszenie dóbr osobistych⁷².

Ostatnią wartością prawa klimatycznego jest *neutralność klimatyczna*. Wartość ta wynika z prawa międzynarodowego (porozumienia paryskiego), z prawa unijnego (rozporządzenia (UE) 2021/1119, pakietu *Fit for 55*) oraz z polityki krajowej (tj. *Polityki energetycznej Polski do 2040 r.*, *Krajowego planu na rzecz energii i klimatu*). Zgodnie z nią dąży się do zrównoważenia emisji gazów cieplarnianych (głównie dwutlenku węgla – CO₂) poprzez ich redukcję i kompensację. Celami są utrzymanie wzrostu średniej globalnej temperatury znacznie poniżej 2°C w porównaniu z czasami przedindustrialnymi oraz starania na rzecz ograniczenia go do 1,5°C i zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych o 55% do roku 2030 w porównaniu z poziomami z 1990 r.

9. Podsumowanie

Analiza materiału normatywnego oraz poglądów doktryny pozwoliła sformułować zarówno ogólne, jak i szczegółowe wnioski, które przedstawiono przy

⁶⁹ Kontrole Najwyższej Izby Kontroli w latach 2014–2017 wykazały, że działania badanych podmiotów publicznych nie zapewniły właściwego stanu powietrza: Polska była jednym z krajów Unii Europejskiej, w których miało ono najgorszą jakość. Zob. NIK, *Ochrona powietrza przed zanieczyszczeniami. Informacja o wynikach kontroli*, LKR.430.003.2018, nr ewid. 150/2018/P/17/078/LKR, Warszawa 2018, Najwyższa Izba Kontroli [online], <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/17/078/> [dostęp: 3.07.2025].

⁷⁰ M. Sługocka, *Ochrona powietrza. Poradnik dla gmin i ich mieszkańców*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 29–32.

⁷¹ Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o wspieraniu termomodernizacji i remontów (tj. Dz.U. z 2024 r. poz. 1446 ze zm.).

⁷² M. Sługocka, *Ochrona powietrza...*, s. 47–51.

omawianiu poszczególnych zagadnień. W podsumowaniu zostaną zaprezentowane najważniejsze ustalenia dotyczące aksjologii prawa klimatycznego w praktyce funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego związanego z realizacją miejskiej polityki klimatycznej.

Ustalenia te potwierdzają przyjętą tezę, zgodnie z którą wartości konstytuujące prawo klimatyczne nie powinny stanowić czynnika ograniczającego aktywność organów samorządowych, lecz przeciwnie – powinny wspierać ich działania i wyznaczać priorytety owych działań. Aksjologia prawa klimatycznego jako system wartości i idei, które ma ono realizować, znajduje odzwierciedlenie w praktyce samorządowej, przede wszystkim na poziomie miejskim. Pojęcie aksjologii zostało szeroko rozwinięte w naukach filozoficznych. Na tym tle wyłania się nurt odnoszący się do ochrony klimatu, w którym aksjologia prawa klimatycznego analizuje wartości normatywne o charakterze ogólnym i szczególnym. Ich adresatami są w pierwszej kolejności jednostki samorządu terytorialnego. Z jednej strony wybierają one preferowane wartości, z drugiej zaś wartości te determinują sposób prowadzenia działań administracyjnych i strategicznych.

Owe działania – zwłaszcza w miastach aspirujących do miana „zielonych”, opartych na idei zrównoważonego rozwoju – nierozzerwalnie wiążą się z aksjologią klimatyczną, która stanowi nie tylko ich fundament, lecz także mechanizm ochronny i nadający im kierunek. Nie powinna więc ograniczać samorządów w prowadzeniu polityki klimatycznej, lecz wspierać ich wysiłki w tworzeniu bezpiecznych i sprawiedliwych społeczności. Na organach samorządu terytorialnego ciąży obowiązek integrowania wartości klimatycznych z lokalnymi zadaniami publicznymi, szczególnie w obszarze mitygacji zmian klimatycznych oraz adaptacji do nich. Zmiany klimatu, których źródłem jest działalność człowieka, stanowią bowiem narastające zagrożenie dla bezpieczeństwa obywateli, wspólnot lokalnych, a także dla stabilności struktur państwowych. W tym kontekście należy postulować *de lege ferenda*, aby:

- wyraźnie wyróżnić zadania klimatyczne w ustawach ustrojowych samorządu (np. poprzez dopisanie „ochrony klimatu” w art. 7 u.s.g.),
- zapewnić jednostkom samorządu terytorialnego stałe wsparcie finansowe i techniczne w realizacji polityki klimatycznej,
- rozwinąć i umocnić instytucję partycypacji społecznej, w tym regionalne i krajowe konsultacje społeczne z udziałem samorządów, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców i innych interesariuszy.

Zgodnie z argumentacją przedstawioną w pracy realizacja wartości prawa klimatycznego na poziomie lokalnym ma bezpośredni wpływ na efektywność całej krajowej polityki klimatycznej. Jednostki samorządu terytorialnego – odgrywające nadrzędną rolę w jej implementacji – powinny intensyfikować działania na rzecz ochrony klimatu, kierując się aksjologicznie ugruntowanymi celami, takimi jak dobro klimatu, niepewność zmian klimatu, neutralność klimatyczna,

mitigacja i adaptacja czy prawo do zdrowego klimatu. Działania samorządów są zatem nie tylko narzucone przez prawo, ale również uwikłane aksjologicznie – czyli silnie związane z wartościami, które stanowią fundament prawa klimatycznego. Należy więc dążyć do tego, by owe wartości były nie tylko deklarowane, lecz realnie stosowane w procesach decyzyjnych oraz w zarządzaniu kryzysem klimatycznym.

Literatura

- Aksjologia prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, t. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Barczak A., *System zarządzania ochroną klimatu*, w: *Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, red. A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, s. 61–75.
- Barczak A., Kowalewska E., *Zadania samorządu terytorialnego w ochronie środowiska. Aspekty materialne i finansowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Bojar-Fijałkowski T., *O konieczności włączenia prawa klimatycznego do procesu kształcenia prawników*, w: *Na rozdrożach prawa publicznego i prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Ryszarda Mikosza*, red. G. Dobrowolski, F. Nawrot, Ł. Strzępek, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2024, s. 111–126.
- Borek A., *Adaptacja do zmian klimatu w świetle unijnych regulacji, ze szczególnym uwzględnieniem prawa klimatycznego – przyczynek do dyskusji*, „Prawo i Klimat” 2023, nr 2, s. 149–168.
- Bukowska J., Wróblewski E., *Prawne uwarunkowania opracowywania i realizacji strategii adaptacji do zmian klimatu w Polsce – ocena stanu prawnego i wnioski de lege ferenda*, „Prawo i Klimat” 2022, nr 2, s. 128–130.
- Chochowski K., *Administracja publiczna w służbie dobra wspólnego*, w: *W służbie dobra wspólnego – ludzie, postawy i kompetencje w administracji publicznej*, red. B. Jaworska-Dębska, A. Dobaczewska, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2016, s. 15–26.
- Ciechanowicz-McLean J., *Prawo ochrony klimatu*, Powszechne Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 2016.
- Dobra chronione w prawie administracyjnym*, red. Z. Duniewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- den Exter A., *Bringing climate change to Strasbourg: The convention and healthy environment claims*, „European Journal of Health Law” 2024, vol. 31, no. 2, s. 153–170, <http://doi.org/10.1163/15718093-bja10119>.
- Kalisz A., *Multicentryczność systemu prawa polskiego a działalność orzecznicza Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, nr 4, s. 35–49.
- Karski L., *Istota prawa zmian klimatu – cel i klasyfikacja*, w: *Zmiany klimatu a społeczeństwo*, red. L. Karski, I. Grochowska, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2010, s. 433–445.
- Kenig-Witkowska M.M., *Prawo środowiska Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Kistowski M., *Klimat*, w: *Leksykon ochrony środowiska*, red. J. Ciechanowicz-McLean, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2009, s. 91–96.

- Kordela M., *Systemowość aksjologiczna prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 104, s. 91–104, <http://doi.org/10.19195/0137-1134.104.6>.
- Korzeniowski P., *Sprawiedliwość ekologiczna w prawnej regulacji korzystania z zasobów środowiska*, w: *Sprawiedliwość i zaufanie do władz publicznych w prawie administracyjnym*, red. M. Stahl, M. Kasiński, K. Włażlak, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 691–708.
- Leksykon ochrony środowiska*, red. J. Ciechanowicz-McLean, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2009.
- Leksykon prawa ochrony środowiska*, red. J. Jendrośka, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Lisicka H., Macek I., Radecki W., *Leksykon ochrony środowiska. Prawo i polityka*, Towarzystwo Naukowe Prawa Ochrony Środowiska, Wrocław 1999.
- Łętowska E., *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, „Państwo i Prawo” 2005, z. 4, s. 3–10.
- Marek-Bieniasz A., *Za i przeciw realizacji wartości ekologicznych*, w: *Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii*, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, A. Skowroński, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2001, s. 281–287.
- Międzynarodowe prawo środowiska*, wybór i wpraw. M.M. Kenig-Witkowska, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Oleś M., *Działanie organu administracji publicznej jako złożony rezultat realizowania wartości*, w: *Wartości w prawie administracyjnym. V Krakowsko-Wrocławskie Spotkanie Naukowe Administratywistów*, red. J. Zimmermann, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 67–86.
- Pinkas A., *Ochrona klimatu determinantem integracji systemu energetycznego*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2022, t. 11, nr 2, s. 26–46, <https://doi.org/10.34616/145038>.
- Powałowski A., *Wprowadzenie do aksjologii prawa gospodarczego publicznego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2019, nr 3977 („Prawo” nr 329), s. 221–231, <https://doi.org/10.19195/0524-4544.329.18>.
- Prawne aspekty adaptacji do zmian klimatu z perspektywy UNFCCC i prawa krajowego. Wybrane zagadnienia*, red. A. Borek, E. Wróblewski, Wydawnictwo IOS-PIB, Warszawa 2021.
- Rakoczy B., *Aksjologiczne problemy prawa ochrony środowiska*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2021, t. 28, s. 271–288, <http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2021.014>.
- Rakoczy B., *Elastyczność zasady zrównoważonego rozwoju w kontekście adaptacji do zmian klimatu*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2021, t. 51, nr 3, s. 21–33, <https://doi.org/10.26881/gsp.2021.3.02>.
- Rzeńca A., Sobol A., *Kierunki zmian polityki miejskiej w dobie wyzwań klimatycznych*, w: *Zmiana klimatu – skutki dla polskiego społeczeństwa i gospodarki*, red. M. Burchard-Dziubińska, K. Prandecki, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN, Warszawa 2020, s. 277–287.
- Sługocka M., *Ochrona powietrza. Poradnik dla gmin i ich mieszkańców*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Stahl M., *Dobro wspólne w prawie administracyjnym*, w: *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, red. J. Boć, A. Chajbowicz, Kolonia Limited, Wrocław 2009, s. 47–60.
- Stępień A.B., *Aksjologia*, w: *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, s. 23–25.
- Stoczkiewicz M., *Prawo ochrony klimatu w kontekście praw człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Szafrąński A., *Prawo energetyczne. Wartości i instrumenty realizacji*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2014.

- Tyburski W., *Aksjologia ochrony środowiska przyrodniczego*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, red. J.M. Dołęga, J.W. Czarotowski, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1999, s. 153–169.
- Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, red. A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024.
- Ziemiński Z., *Wartości konstytucyjne*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1993.
- Ziemiński Z., *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
- Zimmermann J., *Aksjomaty administracji publicznej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.
- Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, wyd. 7, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Żurawik-Paszkowska M., *Aksjologia w działaniu organów ochrony środowiska RP*, w: *Aksjologia prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, t. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 259–271.

Źródła internetowe:

- „Klimat” słowem roku 2019, Uniwersytet Warszawski, 3.01.2020, <https://www.uw.edu.pl/klimat-slowem-roku-2019> [dostęp: 17.06.2024].
- Koalicja Klimatyczna, *Wpływ zmiany klimatu na bezpieczeństwo narodowe Polski*, Polski Klub Ekologiczny, Warszawa 2025, https://koalicjaklimatyczna.org/wp-content/uploads/2025/06/RAPORT_BEZPIECZENSTWO_KOAL_KLIM-1.pdf [dostęp: 6.07.2025].
- NIK, *Ochrona powietrza przed zanieczyszczeniami. Informacja o wynikach kontroli*, LKR.430.003.2018, nr ewid. 150/2018/P/17/078/LKR, Warszawa 2018, Najwyższa Izba Kontroli [online], <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/17/078/> [dostęp: 3.07.2025].

Anna Barczak

Aksjologia w prawie klimatycznym jako podstawa działań samorządu terytorialnego

Streszczenie

Aksjologiczny wymiar polityki klimatycznej realizowanej przez jednostki samorządu terytorialnego nie doczekał się dotychczas kompleksowego opracowania w doktrynie prawa, co uzasadnia potrzebę podjęcia głębszych badań w tym zakresie. Celem artykułu jest przedstawienie aksjologii prawa klimatycznego oraz ukazanie jej wpływu na działalność jednostek samorządu terytorialnego ze szczególnym uwzględnieniem kierunków zmian miejskiej polityki klimatycznej w kontekście wyzwań związanych ze zmianami klimatu. Podstawowe problemy naukowe zostały sformułowane w postaci dwóch pytań badawczych: Czym jest aksjologia prawa klimatycznego? Czy konieczne jest włączanie wartości wynikających z prawa klimatycznego do wykonywania lokalnych zadań ukierunkowanych na adaptację do zmian klimatu oraz ich mitygację? Aby zrealizować założenia badawcze, zastosowano metodę dogmatycznoprawną, która polega na analizie obowiązujących przepisów prawa krajowego, unijnego i międzynarodowego oraz poglądów doktryny. Analiza potwierdza zasadność włączania aksjologii do działań podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Wartości konstytuujące prawo klimatyczne nie mogą być traktowane jako ograniczenie ich autonomii, lecz jako instrument wspierający

skuteczną i spójną realizację ich zadań w obszarze ochrony klimatu. Oparłszy się na określonym systemie wartości normatywnych, jednostki te powinny intensywniej przeciwdziałać zmianom klimatycznym, mając na względzie obowiązek ochrony dobra wspólnego oraz zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego obecnym i przyszłym pokoleniom.

Słowa kluczowe: aksjologia, aksjologia prawa klimatycznego, prawo klimatyczne, samorząd terytorialny, miejska polityka klimatyczna

Анна Барчак

Аксиология в климатическом праве как основа деятельности органов местного самоуправления

Резюме

Аксиологический аспект климатической политики, реализуемой органами местного самоуправления, до сих пор не был всесторонне рассмотрен в юридической литературе, что обосновывает необходимость более глубоких исследований в этой области. Цель данной статьи – представить аксиологию климатического права и продемонстрировать ее влияние на деятельность органов местного самоуправления, уделив особое внимание направлениям изменений в городской климатической политике в контексте проблем, связанных с изменением климата. Основные научные проблемы были сформулированы в виде двух исследовательских вопросов: Что собой представляет аксиология климатического права? Необходимо ли включать ценности, вытекающие из климатического права, в выполнение местных задач, направленных на адаптацию к изменению климата и смягчение его последствий? Для достижения целей исследования был использован догматико-правовой метод, включающий анализ применимых положений национального, европейского и международного права, а также правовых перспектив. Анализ подтверждает обоснованность включения аксиологии в действия органов местного самоуправления. Ценности, составляющие климатическое право, не следует рассматривать как ограничение их автономии, а скорее как инструмент, способствующий эффективному и последовательному выполнению ими своих задач в области защиты климата. Основываясь на конкретной системе нормативных ценностей, эти субъекты должны более активно бороться с изменением климата, помня о своей обязанности защищать общее благо и обеспечивать экологическую безопасность для нынешнего и будущих поколений.

Ключевые слова: аксиология, аксиология климатического права, климатическое право, местное самоуправление, климатическая политика городов

Anna Barczak

L'assiologia nel diritto climatico come base dell'azione degli enti territoriali

Sommario

La dimensione assiologica della politica climatica attuata dagli enti territoriali non ha finora ricevuto un'elaborazione complessiva nella dottrina giuridica, il che giustifica la necessità di approfondire la ricerca in questo ambito. L'obiettivo dell'articolo è presentare l'assiologia del diritto climatico e mostrare la sua influenza sull'attività degli enti territoriali, con particolare riferimento agli orientamenti di cambiamento delle politiche climatiche urbane nel contesto delle sfide poste dai cambiamenti climatici. Le principali questioni scientifiche sono state formulate sotto forma di due domande di ricerca: Che cos'è l'assiologia del diritto climatico? È necessario integrare i valori derivanti dal diritto climatico nell'esecuzione dei compiti locali finalizzati all'adattamento ai cambiamenti climatici e alla loro mitigazione? Per realizzare gli obiettivi della ricerca è stato utilizzato il metodo dogmatico-giuridico, basato sull'analisi delle disposizioni del diritto nazionale, dell'Unione Europea e del diritto internazionale, nonché delle posizioni dottrinali. L'analisi conferma la legittimità dell'inclusione dell'assiologia nelle azioni intraprese dagli enti territoriali. I valori che costituiscono il diritto climatico non devono essere considerati come una limitazione della loro autonomia, bensì come uno strumento a sostegno di un'attuazione efficace e coerente dei loro compiti nel campo della protezione del clima. Basandosi su un determinato sistema di valori normativi, tali enti dovrebbero intensificare le azioni volte a contrastare i cambiamenti climatici, tenendo conto del dovere di proteggere il bene comune e di garantire la sicurezza ecologica delle generazioni presenti e future.

Parole chiave: assiologia, assiologia del diritto climatico, diritto climatico, ente territoriale, politica climatica urbana

Mariusz Gawęł

 <https://orcid.org/0000-0003-4423-379X>

badacz niezależny, adwokat

Gliwice, Polska

Odpowiedzialność cywilna przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego za zwrot kosztów poniesionych na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu tego zakładu

Civil liability of an entrepreneur managing mining operations for reimbursement of costs incurred to protect a building against the harmful effects of mining operations

Summary

Under current law, investors may demand that entrepreneurs operating mining facilities reimburse them for reasonable and necessary expenses incurred to protect buildings from the harmful effects of such operations. The enforcement of such a claim requires the fulfillment of certain legal conditions, depending on the factual circumstances of the specific case. The study explains the legal basis and factual circumstances determining the outcome of a claim for reimbursement of the costs of protecting a building against anticipated damage caused by mining operations. The author analyzes the case law of common courts and the Supreme Court, and also takes into account the literature on the subject concerning both the current and historical legal status.

Key words: protection against damage caused by mining operations, compensation from the entrepreneur conducting mining operations, damage prevention, Geological and Mining Law

1. Wstęp

Ustawodawca wymaga od inwestorów zabezpieczenia nowo powstających obiektów budowlanych przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego. Wykorzystując specjalistyczną wiedzę z zakresu geologii i górnictwa, a także budownictwa oraz projektowania, już na etapie prac nad projektem architektoniczno-budowlanym obiektu powinno się przewidzieć założenia konstrukcyjne jego zabezpieczeń przed takim wpływem. Przepisy Prawa budowlanego¹ oraz rozporządzeń wykonawczych określają wytyczne dotyczące m.in. projektowania i budowy obiektów budowlanych². Tych nie znajdziemy w przepisach Prawa geologicznego i górniczego³. Zgodnie z § 205 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r.⁴ na terenach podlegających wpływom eksploatacji górniczej należy stosować zabezpieczenia konstrukcji budynków odpowiednie do stanu zagrożenia wynikającego z prognozowanych oddziaływań powodowanych eksploatacją górnictw, przez które rozumie się wymuszone przemieszczenia i odkształcenia oraz drgania podłoża. Ponadto przy powstawaniu obiektów budowlanych obowiązują wymogi, o których jest mowa w art. 5 ust. 1 pkt 1 lit. a ustawy Prawo budowlane, stanowiącym, że obiekt budowlany jako całość oraz jego poszczególne części wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej. Ma to zapewnić spełnienie elementarnych wymagań, które dotyczą nośności i stateczności konstrukcji obiektów budowlanych, a które zawarto w załączniku I do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 305/2011 z dnia 9 marca 2011 r.

¹ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 418).

² Zgodnie z art. 1 Prawa budowlanego „[u]stawa – Prawo budowlane, zwana dalej »ustawą«, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach”. Aby przeanalizować zagadnienie odpowiedzialności cywilnej przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego za zwrot kosztów poniesionych na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu tego zakładu, należy wyjść właśnie od rozpoznania właściwych przepisów z zakresu Prawa budowlanego oraz rozporządzeń wykonawczych. To w nich na inwestora nałożono obowiązek zabezpieczenia konstrukcji budynków w sposób odpowiedni do stanu zagrożenia wynikającego z prognozowanych oddziaływań powodowanych eksploatacją górnictw, przez które rozumie się wymuszone przemieszczenia i odkształcenia oraz drgania podłoża.

³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1290 ze zm.) [dalej: p.g.g.].

⁴ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1225 ze zm.).

ustanawiającego zharmonizowane warunki wprowadzania do obrotu wyrobów budowlanych i uchylającego dyrektywę Rady 89/106/EWG⁵.

Opracowanie ma na celu przybliżenie podstaw prawnych roszczenia w sprawie zapobieżenia szkodzie wynikającej z ruchu zakładu górniczego, a także wyjaśnienie treści i przesłanek takiego roszczenia. Temat jest o tyle istotny, że może dotyczyć każdej inwestycji budowlanej realizowanej na terenie zagrożonym powstawaniem tego rodzaju szkód. Artykuł porusza też najistotniejsze wątki procesowe związane z omawianym roszczeniem. Między przedsiębiorcami prowadzącymi ruch zakładu górniczego a inwestorami różnicę zdań mogą wywoływać zarówno kwestia ustalenia, czy zabezpieczenie konstrukcji obiektu budowlanego okazuje się konieczne i z jakich powodów, jak i zakres przyjętych rozwiązań konstrukcyjnych służących zabezpieczeniu obiektu przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego. W konsekwencji sporna jest wysokość nakładów poniesionych na ten cel, których zwrot należy się inwestorowi. W opracowaniu pojawia się również wątek prognozowania oddziaływań na powierzchnię powodowanych ruchem zakładu górniczego, stanowiących podstawę do zabezpieczenia konstrukcji obiektów budowlanych. Analiza zmierza do przedstawienia postulatów *de lege ferenda*, których spełnienie pozwoliłoby najskuteczniej zabezpieczyć obiekty budowlane (inwestycje budowlane) przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego.

2. Podstawy prawne żądania zapobieżenia szkodzie wynikającej z ruchu zakładu górniczego

Ustawodawca w przepisach Prawa geologicznego i górniczego nie poświęca wiele uwagi kwestii zapobiegania szkodom powodowanym ruchem zakładu górniczego. Poszukiwanie właściwych podstaw prawnych, które sankcjonują odpowiedzialność przedsiębiorcy prowadzącego ruch takiego zakładu za zapobieganie szkodom, jest złożone⁶, a nawet – co zostanie wykazane dalej – sporne.

⁵ Dz. Urz. UE L 88 z dnia 4 kwietnia 2011 r., s. 5–43, ze zm.

⁶ Dla zachowania porządku dalszego wywodu należy zastrzec, że temat roszczeń o zapobieżenie szkodzie w kontekście przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego będzie rozpatrywany z założeniem, iż ruch ten jest prowadzony zgodnie z ustawą. W doktrynie bowiem wyraźnie rozróżniono stany, kiedy działalność górnicza jest wykonywana zgodnie z obowiązującymi przepisami właściwymi dla górnictwa oraz kiedy poza nie wykracza. W przypadku gdy jest prowadzona niezgodnie z prawem i powoduje szkody, o odpowiedzialności danego podmiotu będzie mowa w oderwaniu od przepisów Prawa geologicznego i górniczego. Wówczas odpowiedzialność ta będzie oparta na przepisach ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.) [dalej: k.c.]. Odpada wtedy bowiem przesłanka

Jak stanowi art. 150 p.g.g., przepisy o naprawieniu szkód stosuje się odpowiednio do zapobiegania tym szkodom⁷. W literaturze przedmiotu wywodzi się, że przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu górniczego ma obowiązek zapobiegania szkodom, które wynikają z jego ruchu⁸. Przepisy regulujące odpowiedzialność za szkody zostały unormowane w dziale VIII p.g.g. W pierwszej kolejności należy przywołać treść art. 144 ust. 1 p.g.g., gdyż przepis ten reguluje podstawę dochodzenia omawianego tu rodzaju roszczeń odszkodowawczych. Wynika z niego, że właściciel nieruchomości nie może sprzeciwić się zagrożeniom spowodowanym ruchem zakładu górniczego, który jest prowadzony zgodnie z ustawą; może jednak żądać naprawienia wyrządzonej w efekcie szkody na zasadach określonych w ustawie (tj. Prawie geologicznym i górniczym). Dalej art. 144 ust. 2 p.g.g. wskazuje, że ust. 1 stosuje się odpowiednio do innych podmiotów, których prawa majątkowe są zagrożone ruchem zakładu górniczego.

Z kolei w myśl art. 144 ust. 3 p.g.g., jeżeli nie zostały spełnione przesłanki przewidziane w ust. 1 i 2, przedsiębiorca odpowiada za szkodę według zasad określonych w Kodeksie cywilnym. Odwołanie do jego przepisów znajduje się również w treści art. 145 p.g.g.: „Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, do naprawienia szkód, o których mowa w art. 144 ust. 1 i 2, stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego”. Ponieważ odwołanie do owych przepisów jest wyraźne, należy – opierając się na literaturze przedmiotu i orzecznictwie – przyjąć, że stosunek prawny powstały w wyniku szkody spowodowanej ruchem zakładu górniczego (w tym roszczenie o zapobieżenie szkodzie) ma charakter cywilnoprawny⁹. Stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego pozwala także ustalić

prowadzenia ruchu zakładu górniczego zgodnie z ustawą, określona w treści art. 144 ust. 1 p.g.g. Szerzej na ten temat zob. R. Mikosz, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone ruchem zakładu górniczego*, Wolters Kluwer, Zakamycze, Warszawa–Kraków 2006, s. 180.

⁷ Brzmienie art. 150 p.g.g. jest takie samo jak art. 99 poprzednio obowiązującej ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze (tj. Dz.U. z 2011 r. Nr 106, poz. 106 ze zm.).

⁸ R. Mikosz, *Odpowiedzialność...*, s. 179.

⁹ Na cywilnoprawny charakter roszczenia wskazuje literatura przedmiotu, która określa reżim odpowiedzialności przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego. Przedsiębiorca taki w zakresie roszczenia o zapobieżenie szkodzie wynikającej z ruchu tego zakładu będzie ponosić odpowiedzialność w ramach wyznaczonych przez wykładnię art. 435 § 1 k.c., tj. na zasadzie ryzyka. Sprowadza się ona do nałożenia na dłużnika odpowiedzialności niezależnej od istnienia po jego stronie winy i bezprawności, co oznacza, że dowód braku winy (ekskulpacja) nie zwalnia go z odpowiedzialności. Zob. M. Tyburek, *Odpowiedzialność za szkody związane z ruchem zakładu górniczego – wybrane problemy*, w: *Wybrane problemy prawa geologicznego i górniczego*, red. B. Rakoczy, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 130; wyrok SN z dnia 7 maja 1996 r., sygn. III CKN 60/95, LEX nr 1087226. Z właściwych przepisów Kodeksu cywilnego korzystają również Sąd Najwyższy oraz sądy powszechne orzekające w sprawach roszczeń opartych na art. 150 p.g.g., chociażby w zakresie roszczeń odsetkowych, których nie sposób rozpatrywać w oderwaniu od głównego przedmiotu roszczenia (wyrok SA

kolejne materialnoprawne przesłanki odpowiedzialności za roszczenia, które mają swoje źródło w art. 150 p.g.g.¹⁰

W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że w doktrynie dyskusyjne jest stosowanie art. 150 p.g.g. w zw. z art. 439 k.c., który stanowi, że ten, komu skutek zachowania się innej osoby, zwłaszcza braku należytego nadzoru nad ruchem kierowanego przedsiębiorstwa lub zakładu, zagraża bezpośrednio szkoda, może żądać, ażeby osoba ta przedsięwzięła środki niezbędne do odwrócenia grożącego niebezpieczeństwa¹¹. Pomimo istniejących rozbieżności doktrynalnych dominuje pogląd sugerujący wykorzystywanie art. 439 k.c. w minimalnym stopniu. Teza ta wynika z analizy porównawczej orzecznictwa sądów powszechnych¹².

Odwołując się do stosowanych przepisów Kodeksu cywilnego, kolejno należy wskazać, że zgodnie z treścią art. 363 § 1 k.c. naprawienie szkody powinno nastąpić według wyboru poszkodowanego – bądź przez przywrócenie stanu poprzedniego, bądź przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej. Jeśli przywrócenie stanu poprzedniego jest niemożliwe albo pociąga za sobą dla zobowiązanego nadmierne trudności lub koszty, roszczenie poszkodowanego ogranicza się do świadczenia w pieniądzu.

w Katowicach z dnia 26 marca 2014 r., sygn. I ACa 5/14, LEX nr 1454461), lub w kontekście ustalenia terminu przedawnienia roszczenia (wyrok SN z dnia 26 marca 2014 r., sygn. V CSK 280/13, Legalis nr 994650).

¹⁰ R. Mikosz, *Granice cywilnoprawnego obowiązku zapobiegania szkodom grożącym wskutek ruchu zakładu górniczego – studium przypadku*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2021, nr 1, s. 3, <http://doi.org/10.31261/PPGOS.2021.01.07>.

¹¹ Stanowisko przeciwne stosowaniu art. 439 k.c. do spraw dotyczących zapobieżenia szkodom powodowanym ruchem zakładu górniczego wyraził B. Rakoczy w głosie do wyroku Sądu Najwyższego – zob. B. Rakoczy, *Cywilne prawo – zobowiązania – szkoda spowodowana ruchem zakładu górniczego – stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego do tzw. roszczeń prewencyjnych związanych z zagrożeniem wyrządzenia szkody górniczej. Glosa do wyroku SN z dnia 9 stycznia 2014 r., V CSK 101/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2015, nr 6, s. 57. Sąd Najwyższy w tezie przywołanego wyroku (Legalis nr 787081) stwierdził, że do roszczeń o zapobieżenie szkodom spowodowanym ruchem zakładu górniczego ma zastosowanie także art. 439 k.c. Orzeczenie to zostało wydane pod rządami ówczesnie obowiązującej ustawy Prawo geologiczne i górnicze. Z kolei za stosowaniem art. 439 k.c. w kontekście spraw dotyczących odpowiedzialności prewencyjnej opowiada się R. Mikosz, *Granice cywilnoprawnego...*, s. 11–12. Należy przychylić się do wniosków tego autora. Wykładnia językowa art. 439 k.c. wskazuje, że przepis ten znalazłby zastosowanie, gdyby przedsiębiorca prowadził ruch zakładu górniczego, lecz nie sprawował nad nim należytego nadzoru, co groziłoby bezpośrednio spowodowaniem „szkod górniczych”. Przepis ten wydaje się istotny w razie ewentualnych roszczeń inwestorów wynikających z prowadzenia ruchu zakładu górniczego niezgodnie z ustawą (zob. przypis 6).

¹² T. Kościńska, *Orzecznictwo sądowe w sprawach o cywilnoprawną ochronę środowiska naturalnego człowieka*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1973, nr 2, s. 14–15; I. Dobosz, *Cywilnoprawna ochrona naturalnego środowiska człowieka w orzecznictwie SN i GKA*, „Nowe Prawo” 1974, nr 4, s. 73–83; W.J. Katner, *Wykorzystanie środków prawa cywilnego dla ochrony środowiska człowieka*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1979, nr 11, s. 64–65. Szerzej na ten temat zob. R. Mikosz, *Odpowiedzialność...*, s. 181–183.

Jednakże w orzecznictwie można odnaleźć także przykłady stanowiska przeciwnego: nie można stosować przepisów Kodeksu cywilnego do roszczeń o zapobieżenie szkodom powodowanym ruchem zakładu górniczego. Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 31 maja 2019 r. stwierdził, że art. 150, art. 144 ust. 1 i ust. 2, art. 146 ust. 1 oraz art. 148 p.g.g., aczkolwiek lakoniczne, zawierają kompleksową regulację zabezpieczeń przed szkodami, nie ma więc konieczności ani możliwości sięgania po unormowania ogólne ujęte w Kodeksie cywilnym¹³. W tym miejscu wypada zauważyć, że w zakresie orzecznictwa, które odnosi się do zastosowania owych przepisów w sprawach dotyczących takich roszczeń, powyższa teza pozostaje poglądem marginalnym, a także jest sprzeczna ze stanowiskiem prezentowanym w literaturze przedmiotu¹⁴. Wnioski komentowanego wyroku należy uznać za błędne, Sąd Apelacyjny bowiem pominął dyspozycję wynikającą z art. 150 p.g.g. w zw. z art. 145 p.g.g. Przyjęcie za podstawę orzeczenia tylko wskazanych przepisów Prawa geologicznego i górniczego, z wyłączeniem przepisów Kodeksu cywilnego, było działaniem *contra legem*. Ustalając treść art. 150 p.g.g. w zw. z art. 145 p.g.g., ustawodawca przecież założył niekompletność własnych regulacji zawartych w tym akcie prawnym dotyczących zapobiegania szkodom oraz ich naprawiania i wprost przewidział stosowanie Kodeksu cywilnego¹⁵. W konsekwencji zatem, jeżeli Prawo geologiczne i górnicze nie stanowi inaczej, do roszczeń o zapobieżenie szkodom powodowanym ruchem zakładu górniczego stosować trzeba przepisy Kodeksu cywilnego.

3. Treść roszczenia o zapobieżenie szkodzie powodowanej ruchem zakładu górniczego

Ustaliwszy podstawy prawne odpowiedzialności podmiotu prowadzącego ruch zakładu górniczego za zapobieżenie szkodom powodowanym przez ów ruch, należy

¹³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 31 maja 2019 r., sygn. I ACA 861/18, Legalis nr 2273263, podobnie wcześniej w wyroku SN z dnia 2 lipca 2015 r., sygn. V CSK 627/14, Legalis nr 1351631. Z tezą o wyczerpującym uregulowaniu roszczenia o zapobieżenie szkodzie przez przepisy Prawa geologicznego i górniczego nie zgadza się M. Bieniak, *Zakres zastosowania przepisów Kodeksu cywilnego do odpowiedzialności za szkody górnicze*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 21, s. 1072.

¹⁴ R. Mikosz, *Obowiązek zapobieżenia szkodzie wyrządzonej działalnością regulowaną Prawem geologicznym i górniczym*, w: *Zrównoważony rozwój jako czynnik determinujący prawne podstawy zarządzania zasobami geologicznymi*, red. G. Dobrowolski, Agencja Reklamowa TOP, Katowice 2016, s. 373–375; idem, *Odpowiedzialność...*, s. 181–182.

¹⁵ Dla przykładu, nieuregulowana pozostałaby chociażby kwestia przysługiwania inwestorowi – powodowi – uprawnienia do żądania zasądzenia na jego rzecz odsetek ustawowych za opóźnienie w spełnieniu świadczenia. Nerozstrzygalny byłby również w procesie ewentualny zarzut stron dotyczący przyczynienia się do szkody, możliwy do podniesienia na podstawie art. 362 k.c.

rozpoznać treść właściwego roszczenia, która pozwala na jego realizację przed sądem powszechnym. Żądanie zapobieżenia szkodzie wynikającej z ruchu zakładu górniczego na podstawie art. 150 p.g.g. przyjmuje postać roszczenia o zwrot uzasadnionych nakładów, czyli poniesionych koniecznych kosztów robót zabezpieczających obiekt budowlany przed przewidywanymi szkodami, jakie może powodować ruch tego zakładu. W orzecnictwie i literaturze wskazuje się, iż treścią owego roszczenia jest samo zapobieżenie przyszłej szkodzie oraz że ma ono charakter roszczenia odszkodowawczego¹⁶. W tym kontekście uwagi wymaga także art. 148 p.g.g., z którego wynika, że jeżeli poszkodowany poniósł nakłady na naprawienie szkody, odszkodowanie ustala się z uwzględnieniem wartości uzasadnionych nakładów. Roszczenie wywodzone z treści art. 150 p.g.g. o zwrot kosztów nakładów na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego określa się mianem prewencyjnego¹⁷. Zatem inwestor, któremu przysługuje roszczenie prewencyjne, może je realizować przed sądem powszechnym w drodze roszczenia o zapłatę¹⁸, tj. żądać od przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego zwrotu nakładów, jakie poniósł na zabezpieczenie obiektu budowlanego i w konsekwencji na zapobieżenie szkodzie, z zastrzeżeniem, że koszty te powinny być uzasadnione oraz konieczne¹⁹.

¹⁶ A. Lipiński, *Prawne podstawy geologii i górnictwa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 226; wyrok SA w Katowicach z dnia 19 lutego 2016 r., sygn. V ACa 614/15, LEX nr 200419.

¹⁷ Pojęciem roszczenia prewencyjnego i odszkodowawczego w kontekście żądania przez powoda, aby zasądzono na jego rzecz zwrot kosztów robót zabezpieczających od pozwanego przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego, wprost posłużył się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 lutego 2018 r., sygn. V CSK 257/17, Legalis nr 1781882. Wskazał on, że roszczenie mające na celu zrefundowanie przedsięwzięć zapobiegających ewentualnym szkodom przybiera charakter roszczenia odszkodowawczego, jednak jego podstawą faktyczną jest podjęcie przez inwestora czynności zabezpieczających obiekt budowlany przed przyszłymi szkodami, co ma swoje źródło w działaniach prewencyjnych. Sąd Najwyższy wskazał, że poza podstawą prawną takich działań, którą jest art. 150 p.g.g., wymienić należy art. 439 k.c., regulujący ogólne roszczenie zapobiegawcze. Sięga on tradycją dawnego sąsiedzkiego *cautio damni infecti*, opartego na założeniu, że zawsze korzystniejsze jest zapobieżenie szkodzie niż doprowadzenie do niej i potem dopiero szukanie sposobów jej naprawienia. Dodać należy, że roszczenie o zapobieżenia szkodzie zostało w literaturze zrównane z roszczeniem prewencyjnym przez A. Lipińskiego – zob. A. Lipiński, *Prawo geologiczne i górnicze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1996, s. 195; zob. też idem, *Prawne podstawy...*, s. 226.

¹⁸ Wyrok SA w Katowicach z dnia 31 maja 2022 r., sygn. V ACa 177/21, Legalis nr 2951786.

¹⁹ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 1 marca 2024 r., sygn. I Cgg 16/22, LEX nr 3709871; postanowienie SN z dnia 27 stycznia 2021 r., sygn. III CSK 191/20, LEX nr 3113291; wyrok SA w Katowicach z dnia 24 października 2019 r., sygn. I ACa 1122/18, LEX nr 3123927; wyrok SA w Katowicach z dnia 30 listopada 2018 r., sygn. I ACa 304/18, LEX nr 2630491.

4. Zapobieganie szkodom spowodowanym ruchem zakładu górniczego a żądanie przywrócenia stanu poprzedniego

Inwestor, którego obiekt budowlany jest narażony na szkodę wynikającą z ruchu zakładu górniczego, w zakresie przysługującym mu roszczenia prewencyjnego nie ma prawa na podstawie treści art. 150 p.g.g. w zw. z art. 363 § 1 k.c. żądać przywrócenia stanu poprzedniego. Oznacza to, że nie może żądać, by zakład górniczy zaprzestał prowadzenia działalności lub zmienił kierunek eksploatacji. Żądanie takie pozwoliłoby inwestorowi uniknąć potencjalnego zagrożenia powstaniem szkód w przyszłości, niemniej owo roszczenie nie podlega ochronie prawnej. Wynika to bezpośrednio z treści art. 150 p.g.g. w zw. z art. 144 ust. 1 p.g.g., gdyż przepis ten wprost wyłącza roszczenie negatoryjne właściciela określone w art. 222 § 2 k.c.²⁰ W konsekwencji istnieje ograniczenie w zastosowaniu art. 363 § 1 k.c. do roszczeń prewencyjnych. Należy zatem przyjąć, że na wyraźnej podstawie prawnej oparte jest stanowisko, iż inwestor, któremu przysługuje roszczenie prewencyjne, może je realizować przed sądem powszechnym jedynie w formie roszczenia o zapłatę²¹.

²⁰ R. Mikosz, *Odpowiedzialność...*, s. 73.

²¹ W omawianym kontekście znaczenie ma również art. 152 ust. 1 p.g.g., który stanowi, że w celu natychmiastowego zapobieżenia szkodzie lub jej dalszym skutkom sąd może nakazać podjęcie koniecznych czynności. Jeżeli obowiązek ten obciąża poszkodowanego, sąd może nakazać, aby podmiot, do którego jest kierowane roszczenie, niezwłocznie wypłacił odpowiednią kwotę pieniężną. Zgodnie z art. 152 ust. 2 p.g.g. w przypadku powstania szkody w postaci zniku wody lub utraty jej przydatności podmiot, do którego jest kierowane roszczenie, do czasu naprawienia szkody jest obowiązany bezpłatnie dostarczać poszkodowanemu niezbędną ilość wody. Z kolei w myśl art. 152 ust. 3 p.g.g. w sprawach uregulowanych w ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu zabezpieczającym. Ustawodawca zatem w kwestii zapobiegania szkodom wynikającym z ruchu zakładu górniczego wprowadził do Prawa geologicznego i górniczego roszczenie o zabezpieczenie. Jednakże w treści tego roszczenia nie przewidział możliwości, aby żądać od przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego zaprzestania prowadzenia działalności lub zmiany kierunku eksploatacji. Roszczenie o zabezpieczenie zostało ograniczone do żądania podjęcia koniecznych czynności lub niezwłocznego wypłacenia odpowiedniej kwoty pieniężnej (to w wypadku spoczywania obowiązku zapobieżenia szkodzie na poszkodowanym). Trzeba wskazać, że „czynności” nie należy utożsamiać z zaprzestaniem prowadzenia działalności przez przedsiębiorcę ani ze zmianą kierunku eksploatacji górniczej. Gdyby taka była wola ustawodawcy, to ujawniłby ją wprost, inaczej formułując treść art. 152 p.g.g. i art. 144 ust. 1 p.g.g.

5. Przesłanki roszczenia o zapobieżenie szkodzie powodowanej ruchem zakładu górniczego

Rozważając zagadnienie przesłanek roszczenia prewencyjnego, należy najpierw wskazać na ruch zakładu górniczego. Przez ruch przedsiębiorstwa lub jego zakładu rozumie się na ogół każdą działalność tego przedsiębiorstwa (zakładu), a nie tylko taką, która jest bezpośrednio związana z działaniem sił przyrody²². W kontekście roszczenia prewencyjnego już sam ruch zakładu górniczego oraz jego szkodliwe oddziaływanie na powierzchnię będą stanowić pierwszą przesłankę odpowiedzialności przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu.

Kolejna przesłanka roszczenia prewencyjnego to adekwatny związek przyczynowy istniejący pomiędzy ruchem zakładu górniczego a potrzebą zabezpieczenia obiektu budowlanego przed jego negatywnym wpływem. Innymi słowy: powinny wystąpić okoliczności faktyczne, z których będzie wynikać, że ruch zakładu górniczego powoduje realne zagrożenie wystąpieniem szkody w obiekcie budowlanym. Często jest to akcentowane w orzecznictwie. Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 25 października 2016 r. stwierdził, że w obecnym stanie prawnym ruch zakładu górniczego może odbywać się tylko na podstawie planu ruchu takiego zakładu, który zatwierdził w drodze decyzji właściwy organ nadzoru górniczego (art. 105 i 108 p.g.g.). Jedynie w razie sporządzenia i zatwierdzenia planu można zasadnie mówić o tego rodzaju wysokim stopniu prawdopodobieństwa, że planowany ruch zakładu górniczego bezpośrednio grozi wystąpieniem szkody²³. W praktyce prognozowanie potrzeby zabezpieczenia obiektu budowlanego przed szkodliwym oddziaływaniem ruchu zakładu górniczego następuje po zweryfikowaniu aktualnej informacji o jego wpływie na powierzchnię eksploatacji górniczej. Informację taką wydaje przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu górniczego dla terenu objętego inwestycją²⁴, ewentualnie Wyższy Urząd Górniczy – dla terenów pogórnich²⁵.

²² R. Mikosz, *Odpowiedzialność...*, s. 92–95.

²³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 25 października 2016 r., sygn. I ACa 4/16, LEX nr 2174771; podobnie wyrok SN z dnia 20 lutego 2018 r., sygn. V CSK 257/17, Legalis nr 1781882.

²⁴ Obecnie nie ma wyraźnej podstawy prawnej, która obligowałaby przedsiębiorcę prowadzącego ruch zakładu górniczego do udzielenia zainteresowanemu podmiotowi (inwestorowi) informacji o wpływie eksploatacji górniczej na powierzchnię. Powinność wydania takiej informacji należy wywodzić z art. 150 p.g.g.

²⁵ Do wydania właściwej informacji geologiczno-górnicznej Wyższy Urząd Górniczy jest zobowiązany na podstawie art. 8, art. 9 ust. 1 pkt 1 i art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1940), a także art. 166 ust. 1 pkt. 3 p.g.g.

Trzecią i ostatnią przesłanką roszczenia prewencyjnego będzie poniesienie uzasadnionych nakładów na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego²⁶. Stanowiąc one będą uszczerbek w majątku podmiotu, który w świetle art. 148 p.g.g. poniósł konieczne oraz uzasadnione koszty, aby zabezpieczyć konstrukcyjnie obiekt przed negatywnymi skutkami ruchu zakładu górniczego (zapobiec szkodzie)²⁷. Jasne jest bowiem, że gdyby nieruchomości pozostawała poza wpływem owego ruchu, inwestor nie musiałby ponosić dodatkowych nakładów na zabezpieczenie obiektu budowlanego. Należy zaznaczyć, iż o ich poniesieniu stanowić będzie dopiero zapłacenie określonej kwoty przez inwestora, nie zaś sama perspektywa jej wydatkowania²⁸.

6. Dowód na ruch zakładu górniczego oraz związek przyczynowy między tym ruchem a potrzebą zabezpieczenia obiektu budowlanego

W kontekście przesłanek pozwalających na realizację roszczenia prewencyjnego trzeba wyjaśnić również podstawy oraz uwarunkowania natury faktycznej, które wywołują konieczność zabezpieczenia obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego. Innymi słowy: zanim zostanie wszczęte postępowanie sądowe, powinno się ustalić, czy ruch zakładu górniczego może spowodować skutki negatywne dla obiektu oraz czy istnieje adekwatny związek przyczynowy między owym ruchem a potrzebą zabezpieczenia obiektu przed jego szkodliwym oddziaływaniem. We wstępie zauważono już, że na terenach podlegających wpływom eksploatacji górniczej powinny być stosowane zabezpieczenia konstrukcji budynków odpowiednie do stanu zagrożenia, który wynika z prognozowanych oddziaływań powodowanych eksploatacją górniczą, przez co rozumie się wymuszone przemieszczenia i odkształcenia oraz drgania podłoża.

Wskazówek poszukiwać można w aktach prawa miejscowego, a więc w planie ogólnym gminy lub w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, art. 104 ust. 1 p.g.g. stanowi bowiem, że w owych aktach prawa uwzględnia się obszary i tereny górnicze. Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 5 p.g.g. teren górniczy to przestrzeń objęta przewidywanymi szkodliwymi wpływami robót górniczych. W konsekwencji posadowienie nieruchomości na terenie górniczym

²⁶ W literaturze przedmiotu wskazuje się również, że ustawodawca nie przewidział definicji legalnej pojęcia szkody górniczej. Zob. M. Bieniak, *Zakres zastosowania...*, s. 1071; H. Schwarz, *Komentarz do art. 144*, w: idem, *Prawo geologiczne i górnicze. Komentarz*, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis/el. 2022.

²⁷ A. Lipiński, *Prawo geologiczne...*, s. 195.

²⁸ Wyrok SN z dnia 14 grudnia 2017 r., sygn. V CSK 117/17, LEX nr 2434724.

uprawdopodobnia potrzebę zabezpieczenia jej przed możliwymi szkodami wynikającymi z ruchu zakładu górniczego²⁹.

W myśl art. 15 ust. 1 pkt 7 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym³⁰ wójt, burmistrz albo prezydent miasta sporządza projekt planu miejscowego, zawierający część tekstową i część graficzną, wraz z uzasadnieniem i uwzględnia w nim politykę przestrzenną gminy określoną w strategii rozwoju gminy lub strategii rozwoju ponadlokalnego. W uzasadnieniu wskazuje się m.in. tereny górnicze. W przywołanych dokumentach jednakże znajdziemy tylko wzmiankę o tym, czy interesujący nas teren pod inwestycję jest położony na terenie górnicyzm czy też nie³¹. Informacja ta więc może nie wystarczać do ustalenia, czy należy zabezpieczyć obiekt budowlany przed szkodami wynikającymi z ruchu zakładu górniczego.

W kontekście zabezpieczenia takiego obiektu przed wystąpieniem stanu zagrażającego bezpieczeństwu jego konstrukcji najistotniejsze z punktu wiedzy budowlanej są informacje geologiczno-górnice oraz wskaźniki deformacji terenu. Ich wartości można oszacować na podstawie planu ruchu zakładu górniczego, który jednak na mocy art. 5 ust 2 ustawy o dostępie do informacji publicznej³² objęty jest tajemnicą przedsiębiorstwa³³. Sami przedsiębiorcy prowadzący ruch zakładu dobrowolnie udzielają informacji geologiczno-górnich podmiotom zainteresowanym realizowaniem nowych inwestycji budowlanych. Należy wspomnieć, że dla inwestycji realizowanych na terenach, gdzie zakończyła się eksploatacja górnica i nie istnieje już właściwy przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu, informacje takie obowiązkowo przekazywane są przez Wyższy Urząd Górniczy. Znaczące fakty, które z nich wynikają, dotyczą planowanej lub dokonanej eksploatacji górnicej, prognozowanych obniżen terenu oraz wartości możliwych wstrząsów pochodzenia górnicego³⁴.

Wskazówki co do potrzeby zabezpieczenia inwestycji przed prognozowanymi wpływami eksploatacji górnicej może udzielić również właściwy organ

²⁹ Potrzeba zabezpieczenia obiektu budowlanego przed szkodami wynikającymi z ruchu zakładu górnicego może dotyczyć nie tylko nieruchomości objętych terenem górnicyzm. Oddziaływania dawnego ruchu takiego zakładu szkodliwe dla obiektów budowlanych mogą się ujawniać długo po zakończonej eksploatacji. Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 22 lutego 2017 r., sygn. V ACa 407/16, Legalis nr 2885030.

³⁰ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.).

³¹ J. Juras, W. Borysiak, *Dochodzenie roszczeń związanych ze szkodami górnicyzm*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2018, s. 92.

³² Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2022 r. poz. 902).

³³ Wyrok NSA z dnia 11 kwietnia 2024 r., sygn. III OSK 4187/21, Legalis nr 3069933; wyrok WSA z dnia 22 lipca 2024 r., sygn. II SA/GI 873/24, Legalis nr 3106568.

³⁴ Do tych informacji bezpośrednio odsyła § 2 ust. 1 pkt 3 lit. c rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 19 listopada 2001 r. – zob. dalej.

wydający decyzję o pozwoleniu na budowę, który zastrzeże konieczność zatrudnienia inspektora nadzoru przy realizacji inwestycji. Treść § 2 ust. 1 pkt 3 lit. c rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 19 listopada 2001 r.³⁵ przewiduje bowiem, że ustanowienie inspektora nadzoru inwestorskiego jest obowiązkowe przy budowie obiektów budowlanych (budynków i budowli) wymagających uwzględnienia ruchów podłoża, w tym spowodowanych wpływem eksploatacji górniczej. Ostatecznie na potrzebę zabezpieczenia obiektu budowlanego przed szkodami, które wyrządza ruch zakładu górniczego, wskazywać może dyspozycja wynikająca z § 7 ust. 3 rozporządzenia Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 25 kwietnia 2012 r.³⁶ Przepis ten stanowi, że w przypadku obiektów budowlanych trzeciej kategorii geotechnicznej oraz w złożonych warunkach gruntowych drugiej kategorii wykonuje się dodatkowo dokumentację geologiczno-inżynierską zgodnie z przepisami Prawa geologicznego i górniczego.

Pomiędzy inwestorem a przedsiębiorcą prowadzącym ruch zakładu górniczego może dojść do sporu sądowego o to, czy istnieje adekwatny związek przyczynowy między owym ruchem a potrzebą zabezpieczenia obiektu budowlanego przed jego szkodliwym wpływem. Wówczas okoliczność tę (fakt) – istotną dla rozstrzygnięcia sprawy i wymagającą wiadomości specjalnych – będzie ustalać sąd powszechny na podstawie opinii właściwego biegłego sądowego z zakresu budownictwa i projektowania na terenach górniczych. Biegły oceni, czy w obliczu prognozowanych oddziaływań powodowanych eksploatacją górniczą konieczne było zabezpieczenie konstrukcji wzniesionego obiektu budowlanego.

7. Dowód koniecznych zabezpieczeń wznoszonego obiektu budowlanego oraz poniesienia ich uzasadnionych kosztów

W toku procesu inwestycyjnego inwestor musi wybrać właściwe zabezpieczenia konstrukcyjne obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego. Decyzje pozostają jednak w kompetencji architekta odpowiedzialnego za przygotowanie projektu architektoniczno-budowlanego. Należy podkreślić, że przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu górniczego ma obowiązek zwrócić inwestorowi jedynie co najwyżej wartość uzasadnionych

³⁵ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 19 listopada 2001 r. w sprawie rodzajów obiektów budowlanych, przy których realizacji jest wymagane ustanowienie inspektora nadzoru inwestorskiego (Dz.U. z 2001 r. Nr 138, poz. 1554).

³⁶ Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie ustalania geotechnicznych warunków posadowienia obiektów budowlanych (Dz.U. z 2012 r. poz. 463).

nakładów poniesionych na zabezpieczenie obiektu budowlanego³⁷, jak wskazuje treść art. 150 p.g.g. w zw. z art. 148 p.g.g. Innymi słowy: zabezpieczenia konstrukcyjne obiektu budowlanego powinny odpowiadać zagrożeniom wynikającym dla niego ze szkodliwego oddziaływania ruchu zakładu górniczego.

Może się zdarzyć, że inwestor realizujący projekt architektoniczno-budowlany zastosuje przewidziane w nim zabezpieczenia konstrukcyjne, które według aktualnej wiedzy budowlanej okażą się niepotrzebne – nadmiernie skuteczne w zestawieniu z prognozowanym wpływem eksploatacji górniczej. Wówczas przedsiębiorca odpowiadać będzie jedynie do wysokości poniesionych przez inwestora uzasadnionych kosztów tych zabezpieczeń, które są adekwatne do rzeczywistego zagrożenia dla obiektu budowlanego ze strony ruchu zakładu górniczego³⁸.

Zgodnie z ogólną regulacją zawartą w art. 6 k.c. ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która wywodzi z niego skutki prawne. W konsekwencji to inwestor będzie miał obowiązek udowodnienia, że wykonał zabezpieczenia oraz poniósł z tym związane nakłady. Do sprawy sądowej powinien zatem przedłożyć dzienniki budowy, z których wynikać będzie wykonanie konkretnego zabezpieczenia, oraz faktury potwierdzające wysokość i rodzaj poniesionych kosztów, a także dane podmiotu, który je poniósł.

Pomiędzy inwestorem a przedsiębiorcą prowadzącym ruch zakładu górniczego może pojawić się spór o jego odpowiedzialność co do wysokości wobec przyjętych i wykonanych zabezpieczeń konstrukcyjnych obiektu budowlanego. Okoliczność tę, również istotną dla rozstrzygnięcia sprawy oraz wymagającą wiadomości specjalnych, będzie ustalać sąd powszechny na podstawie opinii właściwego biegłego sądowego z zakresu budownictwa i projektowania na terenach górniczych. Do wyjaśnienia w procesie pozostanie zatem kwestia, czy w kontekście prognozowanych oddziaływań eksploatacji górniczej inwestor zastosował adekwatne rozwiązania konstrukcyjne, aby zabezpieczyć wzniesiony obiekt budowlany.

W tym miejscu należy podkreślić, że nie ma przepisów szczególnych, które nakazywałyby projektantowi przyjęcie konkretnych rozwiązań konstrukcyjnych, odpowiadających wpływowi ruchu zakładu górniczego na nieruchomość. Na inwestorze nie spoczywa również obowiązek konsultowania z przedsiębiorcą, który prowadzi ruch takiego zakładu, zabezpieczeń zastosowanych w projekcie architektoniczno-budowlanym.

³⁷ Wyrok SA w Katowicach z dnia 24 października 2019 r., sygn. I ACa 1122/18, Legalis nr 2545924; wyrok SA w Katowicach z dnia 25 października 2016 r., sygn. I ACa 4/16, Legalis nr 1546689; wyrok SN z dnia 20 lutego 2018 r., sygn. V CSK 257/17, Legalis nr 1781882.

³⁸ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 20 października 2022 r., sygn. X GC 205/20, niepubl.

8. Postępowanie ugodowe w sprawie zapobieżenia szkodom powodowanym ruchem zakładu górniczego

Opierając się na omówionych tu podstawach prawnych, inwestor może – gdy zaistnieją konieczne przesłanki – sądowo dochodzić swojego roszczenia o zwrot kosztów poniesionych na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed ewentualnym negatywnym wpływem ruchu zakładu górniczego. Inwestor realizujący swoje uprawnienia w pierwszej kolejności ma obowiązek wszczęcia postępowania ugodowego, o którym mowa w treści art. 151 ust. 1 p.g.g. Przepis ten stanowi, że sądowe dochodzenie roszczeń jest możliwe po wyczerpaniu postępowania ugodowego. Zgodnie z art. 151 ust. 2 p.g.g. warunek wyczerpania postępowania ugodowego jest spełniony, jeżeli przedsiębiorca odmówił zawarcia ugody lub jeżeli od skierowania roszczenia wobec przedsiębiorcy przez poszkodowanego upłynęło 30 dni, chyba że poszkodowany, zgłaszając żądanie zawarcia ugody, wyznaczy dłuższy termin³⁹.

Zainicjowanie postępowania ugodowego okazuje się o tyle ważne⁴⁰, iż gdyby sprawę skierowano do postępowania sądowego, konsekwencją jego pominięcia byłoby odrzucenie pozwu na mocy art. 199 § 1 pkt 1 Kodeksu postępowania cywilnego⁴¹. Należy nadmienić, że nie odrzuca się pozwu w sytuacji, gdy co prawda w chwili jego wniesienia postępowanie ugodowe nie zostało wyczerpane, jednakże w chwili orzekania (w formie postanowienia) przez sąd o odrzuceniu pozwu przesłanka ta została spełniona⁴². Co istotne, wszczęcie postępowania ugodowego nie przerywa biegu przedawnienia roszczenia prewencyjnego⁴³.

³⁹ Jeżeli przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu górniczego przedstawi inwestorowi propozycję zawarcia ugody i zostanie ona przez niego przyjęta, to w następstwie spełnienia świadczenia przedsiębiorcy górniczego spór wygaśnie. Ugoda między stronami może zostać zawarta w zwykłej formie pisemnej. Aby zabezpieczyć interesy inwestora, ustawodawca w art. 151 ust. 3 p.g.g. przewidział nadto możliwość jej zawarcia w formie aktu notarialnego. Będzie ona stanowić tytuł egzekucyjny w rozumieniu przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, możliwy do wykorzystania w postępowaniu sądowym, gdyby naruszono warunki ugody. Zob. R. Mikosz, *Odpowiedzialność...*, s. 202–209.

⁴⁰ P. Relidzyński, *Dochodzenie roszczeń z tytułu szkód spowodowanych ruchem zakładu górniczego*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2015, nr 4, s. 78, <https://doi.org/10.12775/PPOS.2015.040>.

⁴¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.); H. Schwarz, *Komentarz do art. 151*, w: idem, *Prawo geologiczne i górnicze. Komentarz*, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis/el. 2022.

⁴² A. Zieliński, *Komentarz do art. 199*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, wyd. 4 popr., Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2010, teza 5; postanowienie SA w Katowicach z dnia 16 stycznia 2014 r., sygn. I ACz 21/14, Legalis nr 775892.

⁴³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 4 sierpnia 2010 r., sygn. V ACa 221/10, Legalis nr 267935. W wyroku tym wskazano również, że funkcją rozwiązania przewidującego obligatoryjność

Warto dodać, że proces ugodowy może zostać zainicjowany jeszcze na etapie prac nad projektem architektoniczno-budowlanym. Inwestor i przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu górniczego mogą uzgodnić odpowiedni zakres zabezpieczeń konstrukcyjnych obiektu budowlanego, zanim inwestor je wykona i poniesie z tego tytułu koszty (nakłady). Sam przedsiębiorca może również zobowiązać się w ugodzie, że wykona określone prace zabezpieczające. Strony mają pełną swobodę w poszukiwaniu ugodowych rozwiązań w ramach Prawa geologicznego i górniczego oraz Kodeksu cywilnego.

9. Przedawnienie roszczenia prewencyjnego

Trzeba tu jeszcze przeanalizować termin przedawnienia roszczenia prewencyjnego. Zgodnie z art. 149 p.g.g. roszczenia określone w dziale VIII przedawniają się z upływem 5 lat od dnia dowiedzenia się o szkodzie. W tym też dziale umieszczono opisywane roszczenie prewencyjne z art. 150 p.g.g. Rozważania nad przedawnieniem roszczenia należy rozpocząć od ustalenia początku jego biegu. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 14 grudnia 2017 r.⁴⁴ w kontekście roszczenia prewencyjnego wskazał, że początek biegu terminu przedawnienia wyznacza inne zdarzenie niż dowiedzenie się o szkodzie i osobie zobowiązanej do jej naprawienia. W grę wchodzi albo zdarzenie, którego ziszczenie się spowodowało ustanie stanu zagrożenia, a więc wykonanie stosownych robót zabezpieczających, albo dopiero poniesienie związanych z tym nakładów.

Sąd Najwyższy w omawianym orzeczeniu rozstrzygał na podstawie przepisów Prawa geologicznego i górniczego oraz przepisów poprzedzającej go ustawy z 1994 r. Starając się ustalić właściwy termin przedawnienia, na gruncie obecnie obowiązujących regulacji stwierdził, że przepis art. 149 p.g.g. nie może być stosowany wprost. Wynika to z faktu, że mowa o roszczeniu prewencyjnym, realizowanym, zanim szkoda faktycznie wystąpiła. Jednakże Sąd Najwyższy podkreślił, że wśród poprzednio obowiązujących przepisów brakowało odpowiednika art. 149 p.g.g., który podobnie wskazywałby na właściwy termin przedawnienia roszczenia. Zauważył, że ustawodawca w tym zakresie przewidział odesłanie do przepisów Kodeksu cywilnego, a konkretnie do art. 442¹ § 1 k.c., który wyznacza trzyletni termin przedawnienia, rozpoczynający bieg od dnia dowiedzenia się przez poszkodowanego o szkodzie. Mając na względzie powyższe, Sąd Najwyższy nie zgodził się z tezą o potrzebie poszukiwania terminu przedawnienia

postępowania ugodowego jest zapobieżenie masowemu napływowi do sądu spraw, w których żądania nie są kwestionowane przez podmiot odpowiedzialny za szkodę.

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 14 grudnia 2017 r., sygn. V CSK 117/17, LEX nr 2434724.

w innych przepisach rangi ustawowej, skoro ustawodawca w tym samym dziale Prawa geologicznego i górniczego umieścił roszczenia kompensacyjne i prewencyjne oraz wskazał jeden termin przedawnienia, wynoszący 5 lat⁴⁵. Zatem należy uznać, że roszczenie prewencyjne przedawnia się z upływem 5 lat, licząc od dnia poniesienia przez inwestora nakładów na zabezpieczenia konstrukcyjne obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego, zgodnie z właściwie zastosowanymi przepisami art. 150 w zw. z art. 148 i 149 p.g.g.⁴⁶

10. Modelowy spór

Z orzecznictwa wynika, że spory w zakresie roszczeń prewencyjnych mogą się toczyć na dwóch płaszczyznach – dotyczą odpowiedzialności przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego co do zasady oraz co do wysokości⁴⁷. Modelowy spór inwestora z takim przedsiębiorcą co do zasady i co do wysokości był rozstrzygany przed Sądem Okręgowym w Gliwicach w sprawie o sygnaturze X GC 205/20⁴⁸. W przywołanym postępowaniu inwestor wystąpił do przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego z wnioskiem o udzielenie informacji geologiczno-górnicznej dla terenu, którego stał się właścicielem i który zamierzał zabudować budynkami jednorodzinnymi. Projektant działający na zlecenie inwestora uznał za konieczne zabezpieczenie budynków przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego. Swoje wnioskowanie oparł na informacji geologiczno-górnicznej przekazanej przez przedsiębiorcę prowadzącego ruch zakładu górniczego, z której wynikało, iż teren obejmujący planowaną inwestycję znajdował się pod wpływem ruchu zakładu górniczego w latach 1988–2000. Sumaryczne wartości wskaźników deformacji terenu od dokonanej

⁴⁵ M. Tyburek, *Odpowiedzialność...*, s. 145–146.

⁴⁶ W literaturze przedmiotu wskazuje się też, że pięcioletni termin przedawnienia jest jednakowy dla wszystkich roszczeń z tytułu szkód spowodowanych ruchem zakładu górniczego. Stwierdzono ponadto, że art. 149 p.g.g. ma charakter szczególny wobec regulacji przewidzianej w art. 442¹ § 1 k.c. – zob. A. Lipiński, *Prawne podstawy...*, s. 225–226. Pogląd przeciwny – zob. H. Schwarz, *Komentarz do art. 150*, w: idem, *Prawo geologiczne i górnicze. Komentarz*, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis/el. 2022. Autor ten twierdzi, że roszczenie o zwrot kosztów zabezpieczeń dochodzonych na podstawie przepisów ustawy Prawo geologiczne i górnicze, zarówno pochodzącej z 2011 r., jak i poprzednio obowiązującej, przedawnia się w terminach określonych w art. 442¹ § 1 k.c. Wniosek taki opiera się na zarzucie podniesionym przez przedsiębiorcę prowadzącego ruch zakładu górniczego w skardze kasacyjnej, który jednak nie został uwzględniony w wyroku SN z dnia 23 marca 2014 r., sygn. V CSK 280/13, Legalis nr 994650.

⁴⁷ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 1 marca 2024 r., sygn. I Cgg 16/24, Legalis nr 3071778; wyrok SO w Gliwicach z dnia 9 maja 2018 r., sygn. II Cgg 4/18, Legalis nr 2039426.

⁴⁸ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 20 października 2022 r., sygn. X GC 205/20, niepubl.

eksploatacji kwalifikowały go do I i II kategorii terenu górniczego przy maksymalnych obniżeniach dochodzących do 0,40 m. W informacji od przedsiębiorcy wskazano również, iż w rejonie obiektu prognozowane są wstrząsy górnicze o amplitudzie drgań do 100 mm/s².

Zanim inwestor podjął się prac budowlanych, został zobowiązany przez właściwy organ budowlany do zatrudnienia inspektora nadzoru. Inwestor ostatecznie wykonał te prace, z przewidzianym zabezpieczeniem konstrukcyjnym nowo powstałych budynków włącznie. Zwrócił się więc do przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego z roszczeniem prewencyjnym o zapłatę – zwrot środków, jakie poniósł tytułem nakładów celowych i koniecznych służących zabezpieczeniu budynków. Inwestor swoim działaniem zainicjował obligatoryjne postępowanie ugodowe. Przedsiębiorca jednak odmówił zawarcia ugody i argumentował, że z przekazanej inwestorowi wcześniej informacji geologiczno-górnicznej nie wynika obowiązek lub chociażby potrzeba zabezpieczenia inwestycji przed ewentualnymi szkodami związanymi z ruchem zakładu górniczego. Postępowanie ugodowe wobec stanowiska przedsiębiorcy zostało wyczerpane.

Inwestor przed Sądem Okręgowym w Gliwicach domagał się zasądzenia od przedsiębiorcy górniczego na swoją rzecz środków, jakie poniósł na zabezpieczenie obiektów budowlanych, kosztów zatrudnienia inspektora nadzoru oraz kosztów sporządzenia projektu architektoniczno-technicznego zabezpieczeń. Fakty sporne między stronami istotne dla rozstrzygnięcia sprawy ustalało dwóch biegłych sądowych z zakresu budownictwa oraz „szkod górniczych”, którzy mieli uprawnienia do projektowania. Wywnioskowali oni konieczność zabezpieczenia obiektów budowlanych przed ewentualnymi „szkodami górniczymi” bezpośrednio z informacji geologiczno-górnicznej dostarczonej przez przedsiębiorcę oraz na podstawie instrukcji nr 12⁴⁹ i polskiej normy budowlanej nr PN-B-02170:2016-12⁵⁰. W treści przywołanych dokumentów przyjmuje się zgodnie, że w projektowaniu budynków można pominąć wpływ drgań przekazywanych na podłoże, jeśli amplituda przyspieszeń nie przekracza 50 mm/s². Zatem projektant, otrzymawszy od przedsiębiorcy informację geologiczno-górniczną, w której podano, że w rejonie obiektu prognozowane są wstrząsy górnicze o amplitudzie drgań do 100 mm/s², był zobowiązany do przewidzenia stosownych zabezpieczeń w projekcie. W sprawie

⁴⁹ Główny Instytut Górnictwa, *Instrukcja nr 12. Zasady oceny możliwości prowadzenia podziemnej eksploatacji górniczej z uwagi na ochronę obiektów budowlanych*, Wydawnictwo GIG, Katowice 2000, s. 14. Stanowi ona, że wpływ wstrząsów górniczych na budynki i na ludzi znajdujących się w budynkach można pomijać w przypadku, gdy spełniony jest warunek: $a^{\max} \leq 50 \text{ mm/s}^2$. Wartość tę uznaje się bowiem za granicę rozpatrywania szkodliwego wpływu wstrząsów na budynki i przebywających w nich ludzi.

⁵⁰ Polski Komitet Normalizacyjny, Polska Norma nr PN-B-02170:2016-12. Ocena szkodliwości drgań przekazywanych przez podłoże na budynki, Polski Komitet Normalizacyjny, Warszawa 2016, s. 35–38. Zgodnie z tą normą w projektowaniu budynków można pominąć wpływ drgań przekazywanych przez podłoże, jeżeli amplituda przyspieszeń ruchu poziomego podłoża w miejscu posadowienia budynku spełnia warunek: $a \leq 0,05 \text{ ms}^{-2}$.

ważne okazało się również to, iż w toku postępowania inwestor raz jeszcze wystąpił do przedsiębiorcy z wnioskiem o udzielenie informacji geologiczno-górnictwa; tym razem wynikało z niej, że prognozowana amplituda przyspieszeń wynosi 150 mm/s^2 . W ten sposób w postępowaniu sądowym została ustalona odpowiedzialność przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego co do zasady.

Kolejno strony toczyły spór co do wysokości roszczenia. Przedsiębiorca zakwestionował zakres dokonanych zabezpieczeń – twierdził, iż stanowią one „nadzabezpieczenie”, a jego odpowiedzialność sięga jedynie nakładów koniecznych i uzasadnionych. Sąd uwzględnił powództwo inwestora co do zapłaty wyłącznie części kwoty żądanej w pozwie. Biegli oszacowali zwiększone koszty inwestycji związane z zabezpieczeniem budynków przed potencjalnym oddziaływaniem ruchu zakładu górniczego. W tym celu zastosowali niezależne cenniki materiałów budowlanych i kosztów robocizny w zależności od kwartału, w którym były prowadzone prace. Średnie czynniki cenotwórcze określono na podstawie kwartalnych zestawień Głównego Urzędu Statystycznego. Sąd Okręgowy w Gliwicach wziął pod uwagę kwotę wskazaną w opinii przez jednego z biegłych, który obliczył w przybliżeniu łączny koszt zabezpieczeń według cen z pierwszego kwartału 2019 r. (przyjęto uśredniony wynik w tymże okresie). Co istotne, całokształt prac trwał od października 2018 r. do lipca 2019 r. – czas ten oszacowano na podstawie zapisów z dziennika budowy. Niemniej w ocenie sądu drugi biegły błędnie zastosował cennik z drugiego kwartału 2019 r., gdyż pomimo iż faktycznie ostatnie prace zabezpieczające były prowadzone właśnie wtedy, nie jest możliwe, aby inwestor dopiero wówczas zaopatrywał się w materiały potrzebne do zabezpieczenia budynków. Jak zaznaczył sąd, z doświadczenia życiowego wynika, że wszelkie materiały należy zakupić najpierw, żeby uniknąć przestojów na budowie spowodowanych brakiem danych produktów w magazynach. Sąd miał również na względzie fakt, iż począwszy od drugiego kwartału 2019 r. zaczęły rosnąć skokowo ceny materiałów budowlanych oraz robocizny, dlatego stwierdził brak podstaw do obciążenia pozwanego przedsiębiorcy skutkami globalnych zmian na rynku budowlanym związanych z pandemią i przerwami łańcuchami dostaw. Ważne w postępowaniu okazało się też to, że inwestor oprócz kosztorysów nie przedstawił żadnych faktur dokumentujących koszty poniesione na zakup materiałów, a zatem konieczne było skorzystanie z dyspozycji przewidzianej w art. 363 § 2 k.c. i przyjęcie wyliczeń z opinii biegłego.

Spór będący przedmiotem komentowanego orzeczenia dowodzi istnienia problemu interpretacyjnego, który dotyczy kwestii, jak prognozować oddziaływania powodowane eksploatacją górniczą oraz jakie rozwiązania konstrukcyjne stosowane przez inwestorów, aby zabezpieczyć wznoszony obiekt budowlany, będą adekwatne. Wydaje się, że przedsiębiorca nie powinien był toczyć sporu z inwestorem, kiedy jego własna informacja geologiczno-górnictwa zawierała

wzmiankę o drganiach podłoża, które według literatury fachowej kwalifikują obiekt budowlany do zabezpieczenia jego konstrukcji przed uszkodzeniami wynikającymi z ruchu zakładu górniczego. Obowiązek takiego zabezpieczenia spoczywał przecież na inwestorze w związku z § 205 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. Co więcej, w toku postępowania sądowego wartość prognozowanych drgań podłoża wzrosła. Sam przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu górniczego jednakże nie uwzględnił tej możliwości w informacji geologiczno-górnictwej pierwotnie wydanej inwestorowi ani też nie zaniechał toczenia z nim w postępowaniu sądowym sporu co do zasady.

W aktualnym stanie prawnym wyłącznie wnioski z opinii biegłego z zakresu budownictwa mogą być podstawą ustaleń faktycznych w rozstrzyganych sporach sądowych dotyczących zabezpieczenia obiektów budowlanych przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego. Zatem część ustaleń faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy pozostaje w dyspozycji biegłego sądowego. Obecnie funkcjonujące rozwiązanie należy uznać za niewystarczające, gdyż generuje liczne spory podobne do tego, który rozstrzygnął Sąd Okręgowy w Gliwicach w sprawie o sygnaturze X GC 205/20.

11. Podsumowanie i postulaty *de lege ferenda*

W praktyce orzeczniczej kluczowe dla realizacji roszczenia prewencyjnego jest ustalenie przesłanek odpowiedzialności przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego. Należy przede wszystkim wyjaśnić, czy istnieje adekwatny związek przyczynowy pomiędzy owym ruchem a koniecznością poniesienia nakładów na zabezpieczenie obiektu budowlanego. Aby stwierdzić potrzebę zabezpieczenia takiego obiektu przed szkodliwym wpływem ruchu zakładu górniczego, a w konsekwencji – aby wystąpiły przesłanki roszczenia prewencyjnego, niezbędna będzie fachowa wiedza z zakresu budownictwa i projektowania. Wiedza ta ma szczególne znaczenie przy interpretowaniu otrzymanej informacji geologiczno-górnictwej. Właśnie z niej faktycznie wynika, czy i w jakim stopniu inwestycja powinna zostać zabezpieczona przed ewentualnymi uszkodzeniami spowodowanymi ruchem zakładu górniczego. Jest to wyjątkowo istotne, ponieważ – jak wykazano – sam przedsiębiorca, który prowadzi ruch zakładu, może kwestionować taką potrzebę, opierając się na wydanej przez siebie informacji geologiczno-górnictwej. Jednakże pierwotny ciężar ustalenia, czy zabezpieczenie inwestycji przed prawdopodobnymi uszkodzeniami będzie niezbędne, spoczywa na projektancie. Ma on obowiązek przygotowania projektu budowlano-architektonicznego zgodnie z wiedzą i sztuką budowlaną, tak aby obiekt odpowiadał również warunkom bezpiecznego użytkowania.

De lege lata na uwagę zasługuje konieczność opierania się przez inwestora na informacji geologiczno-górnicznej, którą udostępnia mu przedsiębiorca prowadzący ruch zakładu górniczego. Ma to fundamentalne znaczenie dla ustalenia potrzeby zabezpieczenia obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu takiego zakładu. Niestety, obecne rozwiązanie należy ocenić jako nietrafne, gdyż sprzyja występowaniu nieprawidłowości. Wynika to przede wszystkim stąd, że materiały, na podstawie których powstaje informacja geologiczno-górniczna, objęte są tajemnicą przedsiębiorstwa⁵¹, inwestor jest zatem pozbawiony możliwości dokładnego zweryfikowania zawartych w niej danych. Co więcej, jak pokazuje praktyka orzecznicza, wartości poszczególnych prognozowanych oddziaływań ruchu zakładu górniczego na powierzchnię mogą zmieniać się w czasie. W dodatku na przedsiębiorcy prowadzącym ruch zakładu górniczego nie spoczywa obowiązek aktualizowania informacji geologiczno-górnicznych, które już zostały wydane inwestorowi.

De lege ferenda ustawodawca, uwzględniając dyspozycję wynikającą z art. 5 Prawa budowlanego oraz właściwych przepisów wykonawczych, powinien zawrzeć w Prawie geologicznym i górnicznym obowiązek dla przedsiębiorców, którzy prowadzą ruch zakładu górniczego, polegający na jawnym oraz publicznym informowaniu o danych istotnych z punktu widzenia wiedzy budowlanej. Informacje te dotyczyłyby prognozowanych oddziaływań ruchu takiego zakładu na powierzchnię w obrębie oznaczonego terenu górniczego. Dane powinny być stale aktualizowane i dostępne dla inwestorów, a starsze z nich wyszczególnione, co umożliwi stworzenie tła porównawczego. Z doświadczeń orzeczniczych wynika bowiem, że wartości wpływu ruchu zakładu górniczego na podłoże zmieniają się w czasie. Zmiany te mogą z kolei powodować konieczność adekwatnych modyfikacji projektu budowlano-architektonicznego. Obecny stan prawny pozwala na powstanie obiektu budowlanego na podstawie informacji geologiczno-górnicznej aktualnej w momencie jego projektowania. Może się jednak okazać, że straci ona aktualność, gdy będą trwały zaprojektowane prace nad zabezpieczeniem konstrukcji tego obiektu.

Ponadto *de lege ferenda* ustawodawca, opierając się na zasadach wiedzy technicznej, powinien określić w drodze rozporządzenia wykonawczego do Prawa budowlanego konkretne wytyczne, którymi mają się kierować inwestorzy oraz projektanci przy interpretowaniu otrzymywanych informacji geologiczno-górnicznych. Przepisy te powinny wprost regulować rodzaj odpowiednich zabezpieczeń konstrukcyjnych obiektów budowlanych w odniesieniu do wymienionych z nazwy prognozowanych oddziaływań powodowanych eksploatacją górniczą. Gdyby ustawodawca wprowadził takie przepisy, w przyszłości można by uniknąć

⁵¹ Wyrok NSA z dnia 11 kwietnia 2024 r., sygn. III OSK 4187/21, Legalis nr 3069933; wyrok WSA z dnia 22 lipca 2024 r., sygn. II SA/Gl 873/24, Legalis nr 3106568.

sporów podobnych do tego, który rozstrzygnął Sąd Okręgowy w Gliwicach w sprawie o sygnaturze X GC 205/20⁵².

Literatura

- Bieniak M., *Zakres zastosowania przepisów Kodeksu cywilnego do odpowiedzialności za szkody górnicze*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 21, s. 1071–1076.
- Dobosz I., *Cywilnoprawna ochrona naturalnego środowiska człowieka w orzecznictwie SN i GKA*, „Nowe Prawo” 1974, nr 4, s. 73–83.
- Główny Instytut Górnictwa, *Instrukcja nr 12. Zasady oceny możliwości prowadzenia podziemnej eksploatacji górniczej z uwagi na ochronę obiektów budowlanych*, Wydawnictwo GIG, Katowice 2000.
- Juras J., Borysiak W., *Dochodzenie roszczeń związanych ze szkodami górniczymi*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2018.
- Katner W.J., *Wykorzystanie środków prawa cywilnego dla ochrony środowiska człowieka*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1979, nr 11, s. 51–73.
- Kościńska T., *Orzecznictwo sądowe w sprawach o cywilnoprawną ochronę środowiska naturalnego człowieka*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1973, nr 2, s. 14–15.
- Lipiński A., *Prawne podstawy geologii i górnictwa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Lipiński A., *Prawo geologiczne i górnicze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1996.
- Mikosz R., *Granice cywilnoprawnego obowiązku zapobiegania szkodom grożącym wskutek ruchu zakładu górniczego – studium przypadku*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2021, nr 1, s. 1–16, <http://doi.org/10.31261/PPGOS.2021.01.07>.
- Mikosz R., *Obowiązek zapobieżenia szkodzie wyrządzonej działalnością regulowaną Prawem geologicznym i górniczym*, w: *Zrównoważony rozwój jako czynnik determinujący prawne podstawy zarządzania zasobami geologicznymi*, red. G. Dobrowolski, Agencja Reklamowa TOP, Katowice 2016, s. 373–375.
- Mikosz R., *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone ruchem zakładu górniczego*, Wolters Kluwer, Zakamycze, Warszawa–Kraków 2006.
- Polski Komitet Normalizacyjny, *Polska Norma nr PN-B-02170:2016-12. Ocena szkodliwości drgań przekazywanych przez podłoże na budynki*, Polski Komitet Normalizacyjny, Warszawa 2016.
- Rakoczy B., *Cywilne prawo – zobowiązania – szkoda spowodowana ruchem zakładu górniczego – stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego do tzw. roszczeń prewencyjnych związanych z zagrożeniem wyrządzenia szkody górniczej. Glosa do wyroku SN z dnia 9 stycznia 2014 r., V CSK 101/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2015, nr 6, s. 57.
- Relidzyński P., *Dochodzenie roszczeń z tytułu szkód spowodowanych ruchem zakładu górniczego*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2015, nr 4, s. 69–87, <https://doi.org/10.12775/PPOS.2015.040>.
- Schwarz H., *Prawo geologiczne i górnicze. Komentarz*, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis/el. 2022.

⁵² Wyrok SO w Gliwicach z dnia 20 października 2022 r., sygn. X GC 205/20, niepubl.

Tyburek M., *Odpowiedzialność za szkody związane z ruchem zakładu górniczego – wybrane problemy*, w: *Wybrane problemy prawa geologicznego i górniczego*, red. B. Rakoczy, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 127–154.

Zieliński A., *Komentarz do art. 199*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, wyd. 4 popr., Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2010.

Mariusz Gawel

Odpowiedzialność cywilna przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego za zwrot kosztów poniesionych na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu tego zakładu

Streszczenie

W aktualnym stanie prawnym inwestorzy mogą domagać się od przedsiębiorców, którzy prowadzą ruch zakładu górniczego, zwrotu uzasadnionych i koniecznych nakładów poniesionych na zabezpieczenie obiektu budowlanego przed szkodliwym wpływem ruchu takiego zakładu. Realizacja tego roszczenia wymaga spełnienia określonych prawnie przesłanek, uwarunkowanych okolicznościami faktycznymi konkretnego przypadku. Opracowanie wyjaśnia więc zarówno podstawy prawne, jak i okoliczności faktyczne, które decydują o rozstrzygnięciu w sprawie roszczenia o zwrot kosztów zabezpieczenia obiektu budowlanego przed przewidywanymi szkodami spowodowanymi ruchem zakładu górniczego. Autor analizuje orzecznictwo sądów powszechnych i Sądu Najwyższego, uwzględnia także literaturę przedmiotu dotyczącą aktualnego oraz historycznego stanu prawnego.

Słowa kluczowe: zabezpieczenie przed szkodami wyrządzonymi ruchem zakładu górniczego, odszkodowanie od przedsiębiorcy prowadzącego ruch zakładu górniczego, zapobieganie szkodom, Prawo geologiczne i górnicze

Мариуш Гавел

Гражданская ответственность предпринимателя, осуществляющего эксплуатацию горнодобывающего предприятия, за возмещение расходов на защиту строительного объекта от вредного воздействия эксплуатации такого предприятия

Резюме

В соответствии с действующим законодательством инвесторы могут требовать от предпринимателей, осуществляющих эксплуатацию горнодобывающих предприятий, возмещения обоснованных и необходимых расходов на защиту строительного объекта от вредного воздействия эксплуатации такого предприятия. Для реализации такого иска необходимо соблюдение конкретных правовых требований, определяемых фактическими

обстоятельствами конкретного случая. Таким образом, в настоящей работе разъясняются как правовая основа, так и фактические обстоятельства, определяющие разрешение иска о возмещении расходов на защиту здания от ожидаемого ущерба, причиненного эксплуатацией горнодобывающего предприятия. Автор анализирует судебную практику судов общей юрисдикции и Верховного суда, а также рассматривает литературу по данному вопросу, касающуюся современного и исторического правового статуса.

Ключевые слова: защита от ущерба, причиненного эксплуатацией горнодобывающего предприятия, компенсация от предпринимателей, осуществляющих эксплуатацию горнодобывающих предприятий, предотвращение ущерба, Закон о геологическом и горном праве

Mariusz Gawel

Responsabilità civile dell'imprenditore che gestisce un impianto minerario per il rimborso delle spese sostenute per proteggere l'edificio dagli effetti dannosi dell'attività dell'impianto

Sommario

Allo stato attuale della normativa, gli investitori possono richiedere agli imprenditori che gestiscono un impianto minerario il rimborso delle spese giustificate e necessarie sostenute per proteggere un edificio dagli effetti dannosi dell'attività dell'impianto. L'attuazione di tale richiesta richiede il soddisfacimento di determinati presupposti giuridici, condizionati dalle circostanze di fatto del caso specifico. Il documento illustra quindi sia le basi giuridiche che le circostanze di fatto che determinano la decisione in merito alla richiesta di rimborso delle spese sostenute per proteggere l'edificio dai danni previsti causati dall'attività mineraria. L'autore analizza la giurisprudenza dei tribunali ordinari e della Corte Suprema, tenendo conto anche della letteratura sull'argomento relativa allo stato giuridico attuale e storico.

Parole chiave: protezione dai danni causati dall'attività mineraria, risarcimento da parte dell'imprenditore che gestisce l'attività mineraria, prevenzione dei danni, Legge sul diritto geologico e minerario.

Dawid Kański

 <https://orcid.org/0000-0002-0687-9015>

Uniwersytet w Białymstoku

Polska

Pojęcie zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód

The extent of the impact of the intended use of water

Summary

The article attempts to define the concept of ‘the scope of impact of the intended water use’. The author assumes that the lack of a legal definition of this concept and of criteria allowing verification of the scope of impact of the intended water use hinders the administrative proceedings on the issuance of a water permit and creates the possibility of manipulating the scope of impact in order to limit the rights of the parties to participate in the proceedings. The article is based on an analysis of the provisions of the Water Law Act relating to the administrative proceedings on the issuance of a water permit and water use, as well as the case law of the administrative courts and the literature on the subject. It concludes with *de lege ferenda* postulates aimed at improving the course of administrative proceedings and limiting the possibility of manipulating the scope of impact of the intended water use.

Key words: the extent of the impact of the intended use of water, use of water, water permit, administrative proceeding

1. Wprowadzenie

Zgodnie z art. 401 ust. 1 ustawy Prawo wodne¹ „[s]troną postępowania w sprawach dotyczących pozwoleń wodnoprawnych jest wnioskodawca oraz podmioty, na które będzie oddziaływać zamierzone korzystanie z wód, lub podmioty znajdujące się w zasięgu oddziaływania planowanych do wykonania urządzeń wodnych”. Analiza zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód i zasięgu oddziaływania planowanych do wykonania urządzeń wodnych stanowi najważniejszą czynność, na podstawie której organ prowadzący postępowanie wyznacza krąg jego stron.

Co istotne, ustawodawca nie zdefiniował pojęć „zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód” oraz „zasięg oddziaływania planowanych do wykonania urządzeń wodnych” ani też nie wskazał kryteriów ułatwiających ich wyznaczenie lub weryfikację. Według mnie brak definicji legalnej i jasno określonych kryteriów utrudnia organowi prowadzącemu postępowanie ową weryfikację. Ponadto z mojej praktyki wynika, że przyjęte uregulowanie omawianego zagadnienia stwarza ryzyko manipulacji zasięgiem oddziaływania przez podmioty, które ubiegają się o pozwolenie wodnoprawne. Manipulacja może polegać na wyznaczeniu zasięgu w taki sposób, aby zawęzić lub poszerzyć jego obszar, a w konsekwencji wykluczyć albo ograniczyć udział w postępowaniu tych podmiotów, których interesy mogą być sprzeczne z interesem planującego korzystanie z wód.

Głównymi celami pracy są próba ustalenia znaczenia pojęcia „zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód” oraz identyfikacja podstawowych czynników mogących mieć wpływ na ten zasięg. (Z uwagi na wielość zagadnień związanych z urządzeniami wodnymi pominięty zostanie problem zasięgu oddziaływania takich urządzeń, który wymaga ujęcia w osobnym opracowaniu). Wskazanie wspomnianych czynników pomoże określić kryteria umożliwiające weryfikację zasięgu oddziaływania. Aby osiągnąć zamierzone cele, trzeba przeanalizować regulacje Prawa wodnego w zakresie procedury dotyczącej postępowania administracyjnego w sprawie udzielenia pozwolenia wodnoprawnego, a także orzecznictwo i literaturę przedmiotu. Istotne w tym kontekście jest też przybliżenie znaczenia pojęcia „korzystanie z wód”, wyszczególnienie jego rodzajów oraz ustalenie katalogu czynności polegających na korzystaniu z wód.

¹ Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1087 ze zm.) [dalej: p.w.].

2. Procedura ustalenia stron postępowania w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego a ryzyko manipulacji zasięgiem oddziaływania

Dzięki przybliżeniu procedury ustalania stron postępowania administracyjnego w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego lepiej zrozumie się praktyczne skutki jej stosowania oraz doceni powagę znaczenia instytucji zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód. Ponadto analiza tej procedury ujawni mechanizmy umożliwiające manipulację zasięgiem oddziaływania, co w konsekwencji pomoże sformułować odpowiednie postulaty *de lege ferenda*. Ze względu na ograniczony związek z przedmiotem rozważań podjętych w niniejszym artykule pominięte zostaną w analizie specjalne procedury, o których mowa w art. 401 ust. 7–9 p.w.

Procedura ustalania stron postępowania administracyjnego w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego, określona w art. 401 p.w., rozpoczyna się od identyfikacji wnioskodawcy oraz ustalenia treści żądania. Następnie organ ustala pozostałe strony postępowania w toku analizy danych zawartych w operacie wodnoprawnym, odnoszących się do zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód lub zasięgu oddziaływania planowanych urządzeń wodnych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 401 ust. 5 p.w. „[a]dres zamieszkania albo siedziby stron innych niż wnioskodawca ustala się na podstawie ewidencji gruntów i budynków”. Zatem po wyznaczeniu kręgu stron postępowania organ, który je prowadzi, ustala adresy zamieszkania lub siedziby jego stron, posługując się danymi zamieszczonymi w dołączonych do wniosku wypisach z rejestru gruntów.

W myśl art. 401 ust. 3 p.w., jeśli liczba stron postępowania przekracza 10, organ prowadzący postępowanie stosuje uproszczone zasady ich zawiadamiania wynikające z trybu określonego w art. 49 k.p.a.² Zastosowanie tego trybu oznacza, że tylko wnioskodawca otrzymuje zawiadomienie o wszczęciu postępowania na adres wskazany we wniosku, natomiast pozostałe strony są informowane w drodze obwieszczenia. Jest ono publikowane w odpowiednich Biuletynach Informacji Publicznej, co uregulowano w art. 401 ust. 4 p.w.

Według N. Szczęcha celem unormowań zawartych w art. 49 k.p.a. „jest przede wszystkim uproszczenie procedury doręczenia oraz obniżenie kosztów administrowania poprzez zwolnienie organu z obowiązku ustalenia adresów stron, sporządzania dokumentów w dużej liczbie egzemplarzy, dokonywania

² Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 572) [dalej: k.p.a.].

wysyłki pism oraz oczekiwania na zwrotne potwierdzenie [...] odbioru”³. Istotnie, możliwość przyjęcia uproszczonej procedury zawiadamiania stron ułatwia organowi prowadzenie postępowania. Sądzę jednak, że tryb wynikający z art. 49 k.p.a. stwarza również przestrzeń do manipulacji zasięgiem oddziaływania przez podmioty ubiegające się o udzielenie pozwolenia wodnoprawnego. Jak już wcześniej wspomniałem, wnioskodawca celowo może poszerzyć zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód, aby ograniczyć czynny udział w postępowaniu podmiotów, które mogą się sprzeciwiać planowanej inwestycji. Na uwagę zasługują dane zawarte w *Raporcie o stanie jawności w Polsce*, z którego wynika, że jedynie 9,5% respondentów objętych badaniem zadeklarowało korzystanie z Biuletynów Informacji Publicznej⁴. W mojej ocenie dane te wskazują na wysokie ryzyko, że zastosowanie trybu wynikającego z art. 49 k.p.a. utrudni większości stron postępowania uzyskanie informacji o toczącym się postępowaniu, a więc będzie miało wpływ na czynny w nim udział.

Jak zaznacza J. Dolny, obecne zasady ustalania stron postępowania w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego są „zbyt daleko idące i tym samym ograniczające prawo stron do czynnego udziału w postępowaniu”⁵, w rezultacie „tylko osoby wykazujące aktywność w postaci śledzenia obwieszczeń oraz dbające o aktualność danych zawartych w ewidencji gruntów mają szansę wziąć udział w postępowaniu”⁶. Zacytowana opinia zdaje się potwierdzać, że istniejące rozwiązania prawne umożliwiają manipulowanie zasięgiem oddziaływania zamierzonego korzystania z wód. Potencjalnie skutkuje to nie tylko ograniczeniem prawa stron do czynnego udziału w postępowaniu, lecz także – w razie zawężenia zasięgu oddziaływania – całkowitym pozbawieniem niektórych stron możliwości uczestnictwa w postępowaniu.

Niemniej należy podkreślić, że kluczowym elementem opisywanej procedury pozostaje weryfikacja zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód lub zasięgu oddziaływania planowanych do wykonania urządzeń wodnych. Ten pierwszy zasięg określa się w przypadkach, kiedy przedmiotem wniosku o udzielenie pozwolenia wodnoprawnego jest jedna z form działalności polegającej na korzystaniu z wód. Co ważne, ustalenie czynności, dla których powinno się wyznaczyć zasięg takiego oddziaływania, wymaga uprzedniego przybliżenia

³ N. Szczęch, *Komentarz do art. 49, w: Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–60*, red. M. Karpiuk, P. Krzykowski, A. Skóra, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2020, s. 292.

⁴ M. Błaszczyk, P. Kłucińska, *Raport o stanie jawności w Polsce 2023*, Sieć Obywatelska Watchdog [2023], s. 28, https://siecobywatelska.pl/wp-content/uploads/2023/12/raport_2023.pdf [dostęp: 22.04.2025].

⁵ J. Dolny, *Realizacja zasady czynnego udziału stron w postępowaniu o wydanie pozwolenia wodnoprawnego na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 1, s. 49.

⁶ Ibidem.

pojęcia „korzystanie z wód”. Z kolei ustalenie katalogu tych czynności okaże się pomocne w badaniach nad pojęciem „zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód”.

3. Pojęcie korzystania z wód i rodzaje korzystania z wód

Na początek należy zaznaczyć, że ze względu na ramy objętościowe niniejszego artykułu ograniczę się do zwięzłego komentarza na temat pojęcia „korzystanie z wód”. Z tego też powodu przyjmuję stanowisko reprezentowane przez B. Rakoczego. Analizując owo pojęcie, zwraca on uwagę, że – w przeciwieństwie do Prawa wodnego z 2001 r. – w obecnym stanie prawnym ustawodawca zrezygnował z definicji legalnej korzystania z wód. Zdaniem autora budzi to kontrowersje, ponieważ definicja, która obowiązywała w poprzednim stanie prawnym, „była definicją powszechnie akceptowaną. Odgrywała ona również bardzo istotną rolę spajającą wszystkie regulacje dotyczące korzystania z wód”⁷. W konsekwencji B. Rakoczy podkreśla: „Mimo że *de lege lata* zrezygnowano z definicji korzystania z wód, to jednak wobec zasadniczej recepcji dotychczasowych rozwiązań normatywnych w tym zakresie sama definicja korzystania z wód zawarta w art. 31 pr. wod. z 2001 r. pozostała aktualna, choć dzisiaj ma jedynie postać definicji doktrynalnej”⁸. Zatem zgodnie z poprzednio obowiązującą definicją legalną analizowanego pojęcia „[k]orzystanie z wód polega na ich używaniu na potrzeby ludności oraz gospodarki”⁹. Z kolei R. Mikosz twierdzi, że „[k]orzystanie z wód bez wątpienia jest jedną z postaci korzystania ze środowiska”¹⁰, co wywodzi z definicji legalnej środowiska zamieszczonej w ustawie Prawo ochrony środowiska¹¹. Warto za G. Rząsą wskazać, iż „właściwie każdy przejaw korzystania z wody wiąże się z powstaniem, bezpośrednio

⁷ B. Rakoczy, *Prawo wodne. Praktyczny przewodnik*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 57–58.

⁸ Ibidem, s. 59.

⁹ Art. 31 ust. 1 ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1121).

¹⁰ R. Mikosz, *Korzystanie ze środowiska a korzystanie z wód. Próba porównania regulacji prawnych*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2024, nr 2, s. 3, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2024.02.03>.

¹¹ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.). Zgodnie z jej art. 3 pkt 39 pojęcie „środowisko” obejmuje „ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami”.

lub pośrednio, szeroko pojętych zanieczyszczeń”¹². Korzystanie z wód stanowi więc pewną formę korzystania ze środowiska, charakteryzującą się ingerencją w środowisko wodne, która powoduje ryzyko wystąpienia negatywnego oddziaływania.

W Prawie wodnym korzystanie z wód przybiera różne postacie. B. Rakoczy wyróżnia cztery jego rodzaje: powszechne, zwykłe, szczególne i usługi wodne¹³. Podobnego zdania jest P. Szuwalski, który zauważa, że „[u]stawodawca, wprowadzając zmiany [w Prawie wodnym – D.K.], odniósł się do ww. definicji korzystania z wód [zawartej – D.K.] w ramowej dyrektywie wodnej, łącząc kwestię usług wodnych z kwestią korzystania z wód”¹⁴. Dlatego według autora „[u]sługi wodne stanowią na tym tle niejako kolejny, obok powszechnego, zwykłego lub szczególnego, rodzaj korzystania z wody”¹⁵. Na marginesie warto dodać, że pojęcie wody i pojęcie wód rozumianych jako część środowiska mają w Prawie wodnym odmienne znaczenie. Niektóre formy szczególnego korzystania z wód obejmują jednak korzystanie z wody zgromadzonej w stawach i rowach, która nie jest zaliczana do kategorii wód, zatem korzystaniem z wód jest również korzystanie z wody zgromadzonej w urządzeniach wodnych.

Z uwagi na przedmiot rozważań istotne są te rodzaje korzystania z wód, które wymagają uzyskania pozwolenia wodnoprawnego, tylko w ich przypadku bowiem trzeba określić zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód. Takie przypadki wskazano w art. 389 p.w. – w myśl jego pkt 1 i 2 pozwolenie wodnoprawne jest wymagane na usługi wodne oraz szczególne korzystanie z wód. Szczególne korzystanie z wód zostało zdefiniowane w art. 34 p.w. Zgodnie z zamieszczoną tam definicją legalną jest to taki rodzaj korzystania z wód, który wykracza poza powszechne i zwykłe korzystanie z wód. Natomiast usługi wodne polegają na zapewnieniu możliwości korzystania z wód w zakresie wykraczającym poza powszechne, zwykłe i szczególne korzystanie z wód. Zaspokajają potrzeby gospodarstw domowych, podmiotów publicznych oraz podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, co wynika z art. 35 p.w.

Charakteryzując usługi wodne, J. Rotko zwrócił uwagę, że „przesłanka znaczącego oddziaływania służy także do wyznaczenia kręgu odbiorców usług wodnych”¹⁶, a zatem jedną z ich cech jest znaczące oddziaływanie na stan wód. Zdaniem autora oddziaływania takie „stwarzają ryzyko nieosiągnięcia celów

¹² G. Rząsa, *Zasada „zanieczyszczający płaci” i jej zastosowanie w sądowej wykładni przepisów prawa wodnego*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2023, nr 1, s. 24.

¹³ Zob. B. Rakoczy, *Prawo wodne. Praktyczny przewodnik...*, s. 56–58.

¹⁴ P. Szuwalski, *Komentarz do działu II*, w: idem, *Prawo wodne. Komentarz do wybranych przepisów*, Wolters Kluwer, LEX/el. 2019.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ J. Rotko, *Zasada zwrotu kosztów usług wodnych i jej znaczenie prawne*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 206, s. 134.

dyrektywy: celów środowiskowych [...], jak i społecznych”¹⁷, które zostały transponowane również do polskiego ustawodawstwa wodnego. Stanowisko J. Rotki opiera się na analizie zasady zwrotu kosztów usług wodnych i jej założeń wynikających z dyrektywy 2000/60/WE¹⁸ oraz na analizie projektu ustawy Prawo wodne z 2017 r., a więc zachowuje aktualność. W związku z tym w przypadku usług wodnych problem zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód nabiera szczególnej wagi.

4. Czynności, dla których wymagane jest wyznaczenie zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód

W otwartym katalogu form działalności polegających na szczególnym korzystaniu z wód zamieszczono 14 czynności, natomiast w zamkniętym katalogu usług wodnych – 9 czynności. Należy jednak zwrócić uwagę, że na mocy art. 8 p.w. usługi wodne w zakresie magazynowania, uzdatniania lub dystrybucji wód powierzchniowych i wód podziemnych oraz odbioru ścieków zostały objęte regulacjami ustawy o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków¹⁹. W związku z tym dla usług wyłączonych z Prawa wodnego nie istnieje obowiązek wyznaczenia zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód.

Podobnie jest w przypadku niektórych działalności będących szczególnym korzystaniem z wód. Szczególne korzystanie z wód, o którym mowa w art. 34 pkt 5 p.w., polegające na rybackim korzystaniu ze śródlądowych wód powierzchniowych, na podstawie art. 395 pkt 6 p.w. zostało wyłączone z obowiązku uzyskania pozwolenia wodnoprawnego, ponieważ zasady rybackiego korzystania z wód uregulowano ustawą o rybactwie śródlądowym²⁰. Z kolei na mocy art. 395 pkt 1 i 2 p.w. uprawianie żeglugi na śródlądowych drogach wodnych, a także holowanie oraz splaw drewna również nie wymagają uzyskania pozwolenia

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Dyrektywa 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej (Dz. Urz. UE L 327 z dnia 22 grudnia 2000 r., s. 1–73).

¹⁹ Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 757). Powyższe wyłączenie ma charakter podmiotowy, co oznacza, że wspomniane usługi wodne są wyłączone z regulacji ustawy Prawo wodne, ale tylko wtedy, gdy są świadczone przez przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjne w ramach zadań własnych gminy. W pozostałych przypadkach usługi te nadal podlegają przepisom Prawa wodnego.

²⁰ Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 883).

wodnoprawnego, co niesie za sobą pewne implikacje dla jednej z form szczególnego korzystania z wód. Z wyłączenia można bowiem wywieść, że szczególne korzystanie z wód, o którym mowa w art. 34 pkt 6 p.w., polegające na wykorzystaniu wód do celów żeglugi i spławu, jest objęte koniecznością uzyskania pozwolenia wodnoprawnego, ale tylko w zakresie wykorzystania wód do celów żeglugi poza śródlądowymi drogami wodnymi oraz spławu innego niż spław drewna.

Łącznie wyróżnia się zatem 22 czynności, dla których należy wyznaczyć zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód. W moim przekonaniu kompleksowe ujęcie problemu owego zasięgu wymagałoby szczegółowej analizy każdej z czynności, przede wszystkim pod względem specyfiki oddziaływania na środowisko, lecz problem ten wymaga osobnego opracowania, dlatego w dalszej części artykułu ograniczam się do ogólnych uwag wynikających z orzecznictwa i doktryny.

5. Próba zdefiniowania pojęcia zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód

Jak już wspomniano na początku, ustawodawca nie zdecydował się zamieścić w Prawie wodnym definicji legalnej zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód, w związku z czym, aby przybliżyć znaczenie tego pojęcia, trzeba dokonać jego wykładni. W tym celu zostaną zastosowane głównie wykładnia językowa oraz jej poszczególne dyrektywy²¹, a także, w mniejszym stopniu, wykładnia funkcjonalna. Należy dodać, że analizowany termin występuje wyłącznie w Prawie wodnym. Co więcej, również w obrębie samej ustawy nie ma regulacji, które umożliwiłyby jego wykładnię systemową.

W pierwszej kolejności powinno się wyjaśnić znaczenie wyrazów „zasięg”, „oddziaływanie” i „zamierzenie”, budują one bowiem strukturę znaczeniową analizowanego pojęcia. Zasadne wydaje się przypisanie im takiego znaczenia, jakie mają w języku używanym na co dzień, czyli zastosowanie dyrektywy języka potocznego. Zgodnie z definicją zamieszczoną w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* „zasięg” oznacza ‘obszar lub zakres, w granicach którego coś występuje, działa lub może działać’²², a „zamierzenie” – ‘to, co ktoś planuje zrobić’²³. Z kolei według *Słownika języka polskiego PWN* „oddziaływanie” to

²¹ Zob. L. Morawski, *Zasady wykładni językowej*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2011, z. 1, s. 21–42.

²² *Zasięg*, w: *Wielki słownik języka polskiego PAN* [online], red. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/37129/zasieg> [dostęp: 7.04.2025].

²³ *Zamierzenie*, w: *Wielki słownik...*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/46536/zamierzenie> [dostęp: 7.04.2025].

‘wpływ wywierany przez kogoś lub coś’²⁴. Posługując się językiem potocznym, zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód można zatem rozumieć jako obszar objęty planowanym działaniem, które może wywierać wpływ na otoczenie.

Jak już ustalono wcześniej, zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód należy wyznaczyć dla działek ewidencyjnych, dlatego warto przytoczyć definicję legalną tego ostatniego pojęcia. Zgodnie z § 7 ust. 1 przedmiotowego rozporządzenia Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii „[d]ziałkę ewidencyjną stanowi ciągły obszar gruntu, położony w granicach jednego obrębu ewidencyjnego, jednorodny pod względem prawnym, wydzielony z otoczenia za pomocą granic działek ewidencyjnych”²⁵. „Zasięg” można więc rozumieć jako obszar ujęty w kategoriach przestrzennych odpowiadający działce ewidencyjnej lub grupie takich działek.

W orzecznictwie sądów administracyjnych pojęcie „oddziaływanie” definiuje się jako „taką interakcję pomiędzy przedmiotem oddziałującym a oddziaływanym, że dla podmiotu/przedmiotu, na który to oddziaływanie następuje, występują jakieś skutki, które jest on zmuszony z uwagi na to oddziaływanie znosić”²⁶. W dalszej części cytowanego orzeczenia sąd uznał, że „na gruncie Prawa wodnego skutki te będą polegać zasadniczo na znoszeniu przez właściciela gruntu, na który pozwolenie oddziałuje, działania uprawnionego polegającego na poborze lub oddawaniu wody”. Z tego wynika, że w myśl ustawy oddziaływaniem jest każde działanie wywołujące u innego podmiotu konieczność znoszenia pewnych skutków korzystania z wód. Sąd również podkreślił, że oddziaływanie nie odnosi się do właściciela działki ewidencyjnej, który uzyskuje pozwolenie wodnoprawne²⁷. Jednak wspomniane stanowisko dotyczy usługi wodnej polegającej na odprowadzaniu wód opadowych i roztopowych (art. 35 ust. 3 pkt 7 p.w.), w związku z czym nie musi mieć przełożenia na inne formy korzystania z wód.

W świetle powyższych rozważań zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód można rozumieć jako obszar ujęty w kategoriach przestrzennych odpowiadający działce ewidencyjnej, na który planowane korzystanie z wód może wywierać określony wpływ. Podmioty objęte skutkami takiego oddziaływania są zmuszone do ich znoszenia, a owe skutki wiążą się z realizacją uprawnień wynikających z pozwolenia wodnoprawnego. Zasięg omawianego oddziaływania w pewnych przypadkach nie będzie odnosił się do właściciela

²⁴ *Oddziaływanie*, w: *Słownik języka polskiego PWN* [online], <https://sjp.pwn.pl/slowniki/oddziaływanie.html> [dostęp: 7.04.2025].

²⁵ Rozporządzenie Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii z dnia 27 lipca 2021 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 219).

²⁶ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 lutego 2025 r., sygn. II SA/Rz 1350/24, LEX nr 3840671.

²⁷ Ibidem.

działki ewidencyjnej uprawnionego do korzystania z wód, gdyż ten nie odczuwa skutków, które musiałby znosić jako podmiot dotknięty oddziaływaniem.

Badając literaturę przedmiotu poświęconą analizowanemu problemowi, warto zwrócić uwagę na stanowisko M. Szałęgi. Wskazuje on, że organ prowadzący postępowanie w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego „powinien zastosować zasady wynikające z art. 28 k.p.a. i w efekcie uznać za strony tylko te podmioty (nie licząc wnioskodawcy), w stosunku do których oddziaływanie zamierzonego korzystania z wód czy też znajdowanie się w zasięgu oddziaływania planowanych do wykonania urządzeń wodnych spowoduje wystąpienie lub naruszenie interesu prawnego”²⁸, dlatego między oddziaływaniem zamierzonego korzystania z wód a interesem prawnym należy postawić znak równości. Ponadto autor ten twierdzi, że ustawodawca powinien zdefiniować pojęcie „zamierzone korzystanie z wód”, a także powiązać je z wystąpieniem lub naruszeniem interesu prawnego „w celu niedopuszczenia do postępowania podmiotów nieposiadających interesu prawnego”²⁹.

Natomiast K. Gruszecki, analizując orzecznictwo sądów administracyjnych, doszedł do wniosku, że „legitymację do uczestniczenia w postępowaniu będzie dawało korzystanie z nieruchomości położonej w zasięgu oddziaływania, to ostatnie nie musi jednak wykraczać poza granice dopuszczalnych norm – wystarczy, że występuje”³⁰. Również według tego autora zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód trzeba łączyć z wystąpieniem interesu prawnego, niemniej wystarczy sam wpływ zamierzonego korzystania z wód, żeby taki interes mógł zaistnieć. Z poglądów K. Gruszeckiego może zatem wynikać szersze ujęcie „zasięgu oddziaływania”.

W świetle wykładni funkcjonalnej „zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód” należy rozumieć w powiązaniu z funkcją, jaką pojęcie to pełni w postępowaniu administracyjnym. Uwzględnivszy cel regulacji zawartej w art. 401 ust. 1 p.w., można przyjąć, że stanowi ono instrument, który służy ochronie interesu prawnego podmiotów potencjalnie narażonych na skutki planowanej działalności polegającej na korzystaniu z wód. Wspomniani autorzy wskazują, że o objęciu danego podmiotu zasięgiem oddziaływania decyduje możliwość wystąpienia następstw, które ingerowałyby w jego sytuację prawną. Taka wykładnia analizowanego terminu jest zgodna z zasadą czynnego udziału stron w postępowaniu.

Według mnie połączenie pojęcia „zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód” z interesem prawnym wydaje się słusznym postulatem, takie

²⁸ M. Szałęga, *Problematyka ustalenia stron postępowania administracyjnego w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2021, t. 37, s. 221, <https://doi.org/10.19195/1733-5779.37.14>.

²⁹ Ibidem, s. 223.

³⁰ K. Gruszecki, *Komentarz do art. 401*, w: idem, *Prawo wodne. Gospodarowanie wodami. Komentarz*, Wolters Kluwer, LEX 2024.

podejście bowiem gwarantuje, że interes prawny będzie bezpośrednio związany z oceną skutków działalności polegającej na korzystaniu z wód. A to w konsekwencji umożliwi bardziej transparentne wyznaczanie zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód. Jednak dopiero uwzględnienie czynników wpływających na ów zasięg pozwoli dokładniej określić interes prawny.

6. Czynniki wpływające na zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód

W orzecznictwie sądów administracyjnych można napotkać analizę zasięgu oddziaływania wyznaczanego dla różnych form korzystania z wód. Najczęściej sądy wypowiadają się o usługach wodnych polegających na wprowadzaniu ścieków (art. 35 ust. 3 pkt 5 p.w.) oraz odprowadzaniu wód opadowych i roztopowych. Według mnie ważne jest również orzecznictwo odnoszące się do jednej z form szczególnego korzystania z wód, która nie wymaga stosowania urządzeń wodnych³¹. Natomiast z uwagi na rozmiar działalności zakładów górniczych zasadne będzie odwołanie się do literatury przedmiotu dotyczącej form korzystania z wód związanych z ich funkcjonowaniem. Analizie zostaną poddane właśnie powyższe rodzaje działalności, gdyż ograniczona objętość niniejszej pracy uniemożliwia szczegółowe omówienie wszystkich przypadków korzystania z wód.

Usługa wodna polegająca na wprowadzaniu ścieków, ze względu na potencjalne zagrożenia w postaci zanieczyszczenia środowiska, stanowi szczególnie uregulowaną działalność, dlatego istotna jest również kwestia zasięgu jej oddziaływania. Naczelny Sąd Administracyjny, analizując przypadek usługi wodnej polegającej na wprowadzaniu ścieków do wód powierzchniowych, uznał, że „zasięg zamierzonego korzystania z wód wystąpi do miejsca całkowitego wymieszania się ścieków z wodami rzeki”³². Jednak, jak podkreśla dalej NSA, „[s]amo znaczne oddalenie nieruchomości od urządzeń wodnych stanowi wystarczającą przesłankę wniosku, że korzystanie z urządzenia nie oddziałuje na tę nieruchomość”. Podobne stanowisko zajął Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu; gdy bowiem badał zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód polegającego na usłudze wodnej obejmującej wprowadzanie ścieków przemysłowych do wód powierzchniowych, również stwierdził, że „[s]am fakt

³¹ Chodzi tu o szczególne korzystanie z wód polegające na wprowadzaniu ścieków przemysłowych, które zawierają substancje szczególnie szkodliwe dla środowiska wodnego, do urządzeń kanalizacyjnych będących własnością innych podmiotów (art. 34 pkt 3 p.w.).

³² Wyrok NSA z dnia 18 listopada 2020 r., sygn. II OSK 836/18, LEX nr 3280418.

położenia nieruchomości nad rzeką, do której mają być odprowadzane ścieki, nie przesądza o statusie strony postępowania”³³. Znaczne oddalenie działki ewidencyjnej od punktu wprowadzania ścieków może zatem wykluczać możliwość uznania jej za objętą oddziaływaniem.

Jeśli sąsiedztwo działki ewidencyjnej z odbiornikiem, do którego wprowadza się ścieki, nie jest decydujące, to jak określić zasięg oddziaływania? Odpowiedź może stanowić wyrok NSA, w którym ocenił on jako prawidłowy przedstawiony w sprawie sposób wyznaczenia zasięgu oddziaływania usługi wodnej polegającej na wprowadzaniu ścieków komunalnych do wód powierzchniowych. Zgodnie z uzasadnieniem faktycznym wyroku granicę zasięgu oddziaływania w tym przypadku będzie stanowić punkt „pełnego wymieszania wód odbiornika z wprowadzanymi ściekami”³⁴, który został wyznaczony na podstawie wielu różnych kryteriów, np. przepustowości czy rzeczywistego przepływu wód w rzece. Za punktem pełnego wymieszania się ścieków z wodami powierzchniowymi bowiem dalszy ich wpływ na jakość wód przestaje być zauważalny.

Usługa wodna polegająca na odprowadzaniu wód opadowych i roztopowych to jedno z ważnych działań w gospodarce wodnej, mające na celu właściwe zagospodarowanie wód pochodzących z opadów atmosferycznych. Odpowiednio zaplanowane odprowadzanie tych wód odgrywa istotną rolę w ochronie zarówno przed podtopieniami, jak i przed powodzią błyskawicznymi na terenach miejskich. Analizując, w jaki sposób należy wyznaczyć zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód, gdy mowa o usłudze wodnej polegającej na odprowadzaniu wód opadowych i roztopowych do rowu melioracyjnego, NSA doszedł do wniosku, że dla oceny objęcia danej nieruchomości zasięgiem takiego oddziaływania „mają znaczenie jedynie przebieg, stan i rzeczywiste możliwości odbiorcze tego urządzenia”³⁵. Natomiast według WSA w Rzeszowie

³³ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 7 maja 2024 r., sygn. III SA/Po 770/23, LEX nr 3721930.

³⁴ Wyrok NSA z dnia 6 grudnia 2017 r., sygn. II OSK 516/17, LEX nr 2426875. W poprzednim stanie prawnym czynność polegająca na wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi była kwalifikowana jako szczególne korzystanie z wód. Natomiast w obecnie obowiązującym stanie prawnym jest ona jedną z form usług wodnych. W obu przypadkach ustawodawca przewidział obowiązek uzyskania pozwolenia wodnoprawnego, co świadczy o ciągłości wymogów regulacyjnych dotyczących tego rodzaju działalności. W związku z powyższym należy przyjąć, że orzecznictwo ukształtowane na gruncie poprzedniego stanu prawnego zachowuje aktualność. Stanowisko to znajduje potwierdzenie w art. 545 ust. 7 p.w., według którego pozwoleń wodnoprawne wydane na podstawie przepisów poprzednio obowiązującej ustawy zachowują moc. Co więcej, zgodnie z unormowaniami przyjętymi w art. 414 p.w. możliwe jest przedłużenie ich ważności na kolejny okres obowiązywania.

³⁵ Wyrok NSA z dnia 26 czerwca 2018 r., sygn. II OSK 2202/16, LEX nr 2527258. Zob. też wyrok NSA z dnia 26 czerwca 2018 r., sygn. II OSK 1833/16, LEX nr 2526675. W poprzednim stanie prawnym wody opadowe i roztopowe były uznawane za ścieki, w związku z czym ich odprowadzanie do wód lub do ziemi stanowiło formę wprowadzania ścieków, kwalifikowaną jako szczególne korzystanie z wód. W obecnym stanie prawnym wody opadowe i roztopowe wyłączono z definicji ścieków, jednak ich odprowadzanie w dalszym ciągu wymaga uzyskania

zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód polegającego na wspomnianej usłudze wodnej dotyczy tych działek ewidencyjnych, na które wody opadowe i roztopowe są odprowadzane, gdyż „oddziaływanie takie w przypadku pozwolenia określającego sposób odprowadzania wód opadowych i roztopowych następuje na posesję, na których to odprowadzanie jest przewidziane w takim pozwoleniu. Tylko wobec takich podmiotów można bowiem mówić o oddziaływaniu na podmiot”³⁶. Z tego wynika, że omawiane oddziaływanie nie obejmuje działek, z których wody opadowe i roztopowe są odprowadzane. Ze wskazanych wyroków można wysnuć wnioski, że o zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód decydują różne kryteria, a wśród nich parametry techniczne, cechy i funkcje urządzeń wodnych, za pomocą których odbywa się dane korzystanie z wód. W odniesieniu do tej konkretnej usługi wodnej znaczenie może mieć także ilość wód opadowych i roztopowych odprowadzanych do odbiornika.

Jeśli chodzi o szczególne korzystanie z wód polegające na wprowadzaniu ścieków przemysłowych, które zawierają substancje szczególnie szkodliwe dla środowiska wodnego, do urządzeń kanalizacyjnych będących własnością innych podmiotów (art. 34 pkt 3 p.w.), WSA w Warszawie stoi na stanowisku, że zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód zamyka się na działce ewidencyjnej, na której wprowadzanie ma miejsce, i obejmuje urządzenia kanalizacyjne, do których wprowadzane są ścieki³⁷. Zdaniem tegoż sądu w takiej sytuacji stronami postępowania o udzielenie pozwolenia wodnoprawnego są wnioskodawca, właściciel urządzeń kanalizacyjnych oraz właściciel nieruchomości, na której zlokalizowany jest punkt wprowadzania ścieków. Ponadto w innym wyroku sąd podkreślił, że „[w] przypadku szczególnego korzystania z wód polegającego na wprowadzaniu ścieków do urządzeń kanalizacyjnych znajdujących się w innej lokalizacji niż inwestycja zasięg oddziaływania ustalany jest w odniesieniu do miejsca wprowadzania ścieków do urządzeń kanalizacyjnych”³⁸. Z powyższego stanowiska sądu można również wywieść, że ów zasięg nie jest uzależniony od występowania urządzeń wodnych, a samo korzystanie z wód nie musi się odbywać za ich pomocą. Dlatego wpływ na zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód mają też charakter, funkcje i parametry techniczne urządzeń technicznych niebędących urządzeniami wodnymi. Na marginesie warto dodać, że właściciel urządzeń kanalizacyjnych nie zawsze jest właścicielem działki

pozwolenia wodnoprawnego, ponieważ czynność ta została zaliczona do usług wodnych. Należy więc przyjąć, że orzecznictwo ukształtowane na gruncie poprzedniego stanu prawnego zachowuje aktualność.

³⁶ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 lutego 2025 r., sygn. II SA/Rz 1350/24, LEX nr 3840671.

³⁷ Zob. wyrok WSA w Warszawie z dnia 20 października 2021 r., sygn. VII SA/Wa 1030/21, LEX nr 3318409.

³⁸ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 15 września 2021 r., sygn. VII SA/Wa 955/21, LEX nr 3244245.

ewidencyjnej, na której są one zlokalizowane, a pomimo to znajduje się w zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód. Wyznaczając zasięg oddziaływania, powinno się zważać nie tylko na interes prawny właścicieli działek ewidencyjnych objętych tym zasięgiem.

Według NSA „[p]rzy wyznaczaniu zasięgu oddziaływania planowanych urządzeń wodnych należy brać pod uwagę funkcję, formę, konstrukcję projektowanego obiektu i inne jego cechy charakterystyczne oraz sposób zagospodarowania terenu znajdującego się w otoczeniu projektowanej inwestycji, uwzględniając m.in. treść nakazów i zakazów zawartych w obowiązujących przepisach”³⁹. Moim zdaniem powyższe twierdzenie można odnieść również do zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód, ponieważ wpływ na niego mogą mieć funkcje i cechy urządzeń wodnych, a także innych urządzeń technicznych. Sposób zagospodarowania terenu, o którym wspomina sąd, też może okazać się istotny. Zatem zarówno funkcja danego obszaru (np. mieszkaniowa, przemysłowa, rolna), jak i poszczególne elementy jego zagospodarowania (np. budynki, infrastruktura techniczna) oraz cechy środowiska (np. ukształtowanie powierzchni terenu, występowanie szaty roślinnej) mogą rzutować na zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód.

Analizując inne sytuacje korzystania z wód opisywane w literaturze przedmiotu, warto zwrócić uwagę na formy działalności związane z funkcjonowaniem zakładów górniczych. W przypadku usługi wodnej polegającej na trwałym odwadnianiu zakładów górniczych (art. 35 ust. 3 pkt 8 p.w.) zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód można określić m.in. na podstawie zasięgu leja depresji będącego skutkiem odwodnień górniczych. Jednak, jak wskazuje się w piśmiennictwie, jego zasięg można wyznaczyć za pomocą zarówno wzorów empirycznych, jak i modelowania numerycznego, a w celu ustalenia szkodliwego oddziaływania leja depresji trzeba uwzględnić szereg czynników, np. budowę geologiczną, warunki hydrogeologiczne, warunki hydrologiczne i zasilanie warstw wodonośnych z wód powierzchniowych⁴⁰. Odprowadzanie niezanieczyszczonych wód, które pochodzą z odwodnienia zakładów górniczych, do wód może stanowić szczególne korzystanie z wód. Dla tej jego formy zasięg oddziaływania można wyznaczyć na podstawie zasięgu oddziaływania i koncentracji zawiesin występujących w wodach odprowadzanych przez zakład górniczy. Z badań przeprowadzonych przez A. Janeczko-Mazur,

³⁹ Wyrok NSA z dnia 19 listopada 2014 r., sygn. II OSK 1069/13, LEX nr 1658385. Podobne stanowisko przyjął WSA we Wrocławiu w wyroku z dnia 23 marca 2016 r., sygn. II SA/Wr 871/15, LEX nr 2042679. Wykonanie urządzeń wodnych wymagało i nadal wymaga uzyskania pozwolenia wodnoprawnego. W tym zakresie nie nastąpiły żadne istotne zmiany legislacyjne, należy zatem uznać, że orzecznictwo ukształtowane na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego pozostaje aktualne.

⁴⁰ Zob. K. Polak et al., *Lej depresji a zasięg negatywnego oddziaływania odwodnienia wyrobiska górniczego*, „Przegląd Górniczy” 2015, nr 9, s. 99–100.

M. Nowosielskiego i J. Lisowskiego wynika, że zasięg oddziaływania może być zależny od rodzaju zawieszin, ponieważ zawiesiny łatwo opadające odkładają się w korycie rzeki na odcinku krótszym niż zawiesiny ogólne⁴¹. W odniesieniu do takiej działalności na zasięg oddziaływania mogą więc wpływać m.in. aktualne warunki środowiskowe oraz przyjęta metoda obliczeń.

Trzeba tu zatem przede wszystkim stwierdzić, że zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód zależy od wielu zróżnicowanych i złożonych czynników, w tym od przyjętych metod obliczeniowych, a także od wystąpienia interesu prawnego (np. podmiotów niebędących właścicielami działek ewidencyjnych). W takich okolicznościach i w obecnym stanie prawnym rzetelna weryfikacja zasięgu oddziaływania stanowi poważne wyzwanie dla organu prowadzącego postępowanie.

7. Podsumowanie

„Zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód” można zdefiniować jako obszar ujęty w kategoriach przestrzennych odpowiadający działce ewidencyjnej lub grupie działek, na które planowane korzystanie z wód może wywierać wpływ, przy czym podmioty dotknięte skutkami takiego oddziaływania są zmuszone do ich znoszenia. Co ważne, mogą zdarzyć się sytuacje, gdy w zasięgu oddziaływania nie będą mieścić się działki ewidencyjne, których właściciele uzyskali prawo do korzystania z wód, ponieważ nie ponoszą oni skutków wynikających z tego korzystania. Jednak powyższa charakterystyka stanowi zaledwie próbę przybliżenia znaczenia tego pojęcia i nie powinna zostać uznana za wyczerpującą i definitywną.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że określenie zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód wymaga uwzględnienia specyfiki danego rodzaju korzystania z wód i jego poszczególnych form. Zależny jest on także od parametrów urządzeń wodnych oraz innych urządzeń technicznych. Ponadto istotne mogą być uwarunkowania środowiskowe, sposób zagospodarowania danej działki ewidencyjnej, aktualne warunki środowiskowe czy przyjęte metody obliczeniowe. Właśnie z tego powodu decydujące znaczenie miałyby jasne kryteria, które pozwoliłyby w sposób transparentny ustalać zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód oraz weryfikować w toku postępowania jego prawidłowość, ograniczyć możliwość manipulacji jego zakresem, a także

⁴¹ A. Janeczko-Mazur, M. Nowosielski, J. Lisowski, *Zasięg oddziaływania zawieszin wnoszonych do Nysy Łużyckiej przez Miedziankę*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 2010, nr 9, s. 141–142.

zapewnić skuteczniejszą ochronę interesu prawnego podmiotów objętych tym oddziaływaniem. Postuluje się zatem *de lege ferenda* określenie takich kryteriów w przepisach szczegółowych Prawa wodnego oraz sformułowanie definicji legalnej zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód.

Literatura

- Dolny J., *Realizacja zasady czynnego udziału stron w postępowaniu o wydanie pozwolenia wodnoprawnego na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 1, s. 38–50.
- Gruszecki K., *Komentarz do art. 401*, w: idem, *Prawo wodne. Gospodarowanie wodami. Komentarz*, Wolters Kluwer, LEX 2024.
- Janeczko-Mazur A., Nowosielski M., Lisowski J., *Zasięg oddziaływania zawieszin wnoszonych do Nysy Łużyckiej przez Miedziankę*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 2010, nr 9, s. 133–143.
- Mikosz R., *Korzystanie ze środowiska a korzystanie z wód. Próba porównania regulacji prawnych*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2024, nr 2, s. 1–16, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2024.02.03>.
- Morawski L., *Zasady wykładni językowej*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2011, z. 1, s. 21–42.
- Polak K. et al., *Lej depresji a zasięg negatywnego oddziaływania odwodnienia wyrobiska górniczego*, „Przegląd Górniczy” 2015, nr 9, s. 98–103.
- Rakoczy B., *Prawo wodne. Praktyczny przewodnik*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Rotko J., *Zasada zwrotu kosztów usług wodnych i jej znaczenie prawne*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 206, s. 123–136.
- Rząsa G., *Zasada „zanieczyszczający płaci” i jej zastosowanie w sądowej wykładni przepisów prawa wodnego*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2023, nr 1, s. 21–42.
- Szałęga M., *Problematyka ustalenia stron postępowania administracyjnego w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2021, t. 37, s. 211–223, <https://doi.org/10.19195/1733-5779.37.14>.
- Szczęch N., *Komentarz do art. 49*, w: *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–60*, red. M. Karpiuk, P. Krzykowski, A. Skóra, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2020, s. 291–296.
- Szuwalski P., *Komentarz do działu II*, w: idem, *Prawo wodne. Komentarz do wybranych przepisów*, Wolters Kluwer, LEX/el. 2019.

Źródła internetowe:

- Błaszczyk M., Klucińska P., *Raport o stanie jawności w Polsce 2023*, Sieć Obywatelska Watchdog [2023], https://siecobywatelska.pl/wp-content/uploads/2023/12/raport_2023.pdf [dostęp: 22.04.2025].

Dawid Kański

Pojęcie zasięgu oddziaływania zamierzonego korzystania z wód

Streszczenie

W artykule podjęto próbę zdefiniowania pojęcia „zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód”. Autor wychodzi z założenia, że brak jego definicji legalnej oraz kryteriów umożliwiających weryfikację owego zasięgu utrudnia postępowanie administracyjne w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego. Stwarza to również możliwość manipulacji zasięgiem oddziaływania, tak by ograniczyć prawo udziału stron w postępowaniu. Praca opiera się na analizie przepisów ustawy Prawo wodne dotyczących postępowania administracyjnego w sprawie wydania pozwolenia wodnoprawnego i korzystania z wód, a także na analizie orzecznictwa sądów administracyjnych i literatury przedmiotu. W podsumowaniu sformułowano postulaty *de lege ferenda*, których realizacja usprawni przebieg postępowania oraz zminimalizuje możliwość manipulacji zasięgiem oddziaływania zamierzonego korzystania z wód.

Słowa kluczowe: korzystanie z wód, zasięg oddziaływania zamierzonego korzystania z wód, pozwolenie wodnoprawne, postępowanie administracyjne

Давид Каньски

Понятие зона воздействия предполагаемого водопользования

Резюме

В статье предпринята попытка дать определение понятия «зона воздействия предполагаемого водопользования». Автор исходит из того, что отсутствие законодательного определения данного понятия и критериев проверки этой зоны затрудняет административную процедуру предоставления водных объектов в пользование. Это также создает возможность манипулировать масштабами воздействия, чтобы ограничить право сторон участвовать в производстве. Работа основана на анализе положений Водного кодекса, касающихся административного производства по делам о предоставлении водных объектов в пользование и использования водных ресурсов, а также на анализе судебной практики административных судов и литературы по данной теме. В резюме сформулированы postulaty *de lege ferenda* (с точки зрения желательного закона), реализация которых позволит оптимизировать ход производства и свести к минимуму возможность манипулирования зоной воздействия предполагаемого водопользования.

Ключевые слова: использование водных ресурсов, зона воздействия предполагаемого водопользования, предоставление водных объектов в пользование, административное производство

Dawid Kański

Il concetto di portata dell'impatto dell'uso previsto delle acque

Sommario

L'articolo cerca di definire il concetto di "portata dell'impatto dell'uso previsto delle acque". L'autore parte dal presupposto che la mancanza di una definizione giuridica di tale concetto e di criteri che consentano di verificarne la portata ostacoli il procedimento amministrativo relativo al rilascio di un'autorizzazione in materia di acque. Ciò crea anche la possibilità di manipolare la portata dell'impatto, in modo da limitare il diritto di partecipazione delle parti al procedimento. L'articolo si basa sull'analisi delle disposizioni della legge sulle acque relative al procedimento amministrativo per il rilascio di un'autorizzazione in materia di acque e all'utilizzo delle acque, nonché sull'analisi della giurisprudenza dei tribunali amministrativi e della letteratura in materia. Nella sintesi sono state formulate delle proposte *de lege ferenda*, la cui attuazione migliorerà lo svolgimento del procedimento e ridurrà al minimo la possibilità di manipolare la portata dell'impatto dell'utilizzo previsto delle acque.

Parole chiave: utilizzo delle acque, portata dell'impatto dell'utilizzo previsto delle acque, permesso idrico, procedimento amministrativo

Maroš Pavlovič*

<https://orcid.org/0000-0001-9824-2881>

Comenius University in Bratislava
Slovakia

Matúš Michalovič**

<https://orcid.org/0000-0002-3846-3700>

Comenius University in Bratislava
Slovakia

Building a legal framework for a soil carbon bank in Slovakia: Policy assessment and recommendations within the EU legal and policy context***

Summary

Soil is Europe's largest terrestrial carbon reservoir, essential for climate neutrality, biodiversity, and food security. Yet, it remains the only major natural resource in the European Union without a binding legal framework. The EU Soil Strategy for 2030 and related Green Deal policies offer a vision for reversing soil degradation and boosting carbon sequestration, but legal and policy gaps persist at both EU and national levels. This article assesses the EU's evolving framework, including the proposed Soil Health Law and the Carbon Removal Certification Framework. It also evaluates Slovakia's national response, focusing on the 2025 amendment to the Agricultural Land Act and the failed proposal for a Climate Soil Fund. Despite these efforts, Slovakia lacks clear legal mandates, financial incentives, and coordinated policies to fully support soil-based

*Mgr./PhD., LL.M., assistant professor at the Department of Administrative Law and Environmental Law at the Comenius University in Bratislava.

**JUDr./PhD., LL.M., assistant professor at the Department of Administrative Law and Environmental Law at the Comenius University in Bratislava.

***This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-23-0645.

climate action. The main contribution of this article lies in identifying how the absence of an integrated legal and financial framework in Slovakia undermines the practical implementation of soil carbon sequestration measures. The greatest challenge highlighted is the political and institutional inertia that prevents Slovakia from translating EU soil policy ambitions into enforceable national legislation and operational support for land managers.

The article recommends adopting a comprehensive Soil Protection Act, establishing financial incentives for carbon farming, improving soil monitoring, and strengthening policy integration across sectors. These steps are vital for unlocking soil's climate potential and aligning Slovakia with EU climate and biodiversity targets.

Keywords: Soil protection, carbon sequestration, EU Soil Strategy for 2030, carbon farming, climate neutrality, carbon banking

1. Introduction

1.1. Addressing the gaps

Soil is increasingly recognised as one of the most strategic natural resources in addressing the climate and biodiversity crises. As the largest terrestrial carbon reservoir in the European Union, storing an estimated 75 billion tonnes of carbon,¹ soil plays a critical role in supporting ecosystem services, food production, water retention, and climate mitigation. However, soil remains the only major natural resource in the EU without a comprehensive binding legal framework for its protection.² In response to this governance gap, the European Green Deal and its Soil Strategy for 2030 have identified healthy soils as a prerequisite for achieving climate neutrality, food security, and biodiversity restoration by mid-century. From a legal perspective, soil protection falls under the European Union's shared competence in the field of environment, as defined in Article 4(2)(e) of the Treaty on the Functioning of the European Union. This means that both the EU and its Member States may legislate, but Member States may only exercise their competence to the extent that the EU has not adopted binding legal acts. The legal nature of soil has also evolved, from being traditionally viewed as a productive resource or commodity to being increasingly recognised as an environmental asset whose degradation affects biodiversity, climate, and public health.³

¹ P. Panagos, *A 1 billion euro mission: A Soil Deal for Europe*, "European Journal of Soil Science" January–February 2024, vol. 75, no. 1, p. 2, <https://doi.org/10.1111/ejss.13466>.

² European Commission, *Soil Strategy for 2030 – Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate* (Communication) COM/2021/699 final, p. 4 (hereinafter: *Soil Strategy for 2030*).

³ I. Heuser, *Soil Governance in current European Union Law and in the European Green Deal*, "Soil Security" 2022, vol. 6, 100053, <https://doi.org/10.1016/j.soisec.2022.100053>.

At the same time, recent legal analyses highlight that soil quality is not only an environmental challenge, but also a public health and food security issue, requiring cross-sectoral legal and policy responses.⁴ The development of carbon farming certification schemes and soil carbon banks is seen as a promising market-based approach to mobilise private investment in soil restoration. However, the proposed EU Carbon Removal Certification Framework has been criticised for failing to adequately distinguish between temporary and permanent carbon storage, raising concerns about the environmental integrity of voluntary carbon markets.

While these developments set a promising agenda at the European level, Slovakia's national response remains fragmented and underdeveloped. Although the forestry sector has made measurable progress in long-term carbon retention through sustainable forest management and afforestation schemes, similar strategic focus is lacking in agricultural landscapes. Slovakia's National Energy and Climate Plan (NECP) shows limited recognition of soil-based carbon sequestration, and the failure to adopt a Climate Soil Fund illustrates persistent institutional and political barriers.

This article aims to critically assess the EU and Slovak legal and policy frameworks on soil protection and carbon sequestration. It identifies implementation gaps and proposes recommendations for improving governance, financial incentives, and cross-sectoral integration to strengthen soil-based climate action in Slovakia.

1.2. Key terms and concepts

As this article discusses the legal and policy framework for enhancing soil-based carbon sequestration in the EU and Slovakia, it is useful to briefly clarify the main terms that appear throughout the text.

Carbon farming represents a land management model in which landowners adopt practices that remove carbon from the atmosphere and store it in soil or biomass. These practices, for example agroforestry, cover cropping, and reduced tillage, are rewarded as part of a climate mitigation strategy. In EU documents, carbon farming is described as a green business model designed to incentivise farmers for delivering measurable carbon removals.⁵

Soil carbon bank is a proposed mechanism through which verified carbon stored in soil can be registered, monitored, and potentially rewarded. Though

⁴ L. Paľšová, Z. Bohátová, J. Lazíková, *Quality Soil as a Pathway to Healthy Food in the EU – Project Information*, “EU Agrarian Law” 2021, vol. X, no. 2, p. 28.

⁵ European Commission, *Sustainable Carbon Cycles* (Communication) COM/2021/800 final, p. 4.

not yet operational in Slovakia, this concept is gaining traction in EU climate discussions, especially concerning upcoming certification schemes.⁶

Soil health refers to the condition of soil in terms of its biological activity, chemical balance, and physical structure. According to the EU Soil Strategy for 2030, healthy soils are those that maintain their ability to deliver ecosystem services such as food production, climate regulation, and biodiversity support.⁷

1.3. Approach and methodology

This article adopts a normative and analytical approach to assessing the legal and policy framework for soil protection and carbon sequestration in Slovakia, with reference to relevant developments at the EU level. The analysis is structured around three core dimensions: (1) the strategic objectives and instruments developed by the European Union; (2) the legal and institutional framework in Slovakia; and (3) the gaps, challenges, and proposals for reform.

Primary sources include binding and non-binding EU documents (such as the EU Soil Strategy for 2030, the Common Agricultural Policy Strategic Plan, and relevant legislative proposals), Slovak national legislation (e.g., Act on the Protection and Use of Agricultural Land), policy strategies, and official government reports. These were complemented by academic literature and expert commentary, including selected contributions from recent Slovak legal scholarship.

The working hypothesis is that, despite recent legislative efforts, Slovakia's current framework remains insufficiently aligned with the EU's ambitions in the area of climate-smart soil governance. In particular, the article argues that without stronger institutional support, financial instruments, and integration of carbon farming principles, Slovakia risks lagging behind in implementing land-based climate solutions.

2. EU legal and policy framework on soil and carbon sequestration

2.1. Preliminary remarks

Soil plays a critical role in achieving the EU's long-term climate and environmental objectives. Despite the vast size of the soil carbon pool, soil degradation

⁶ T. Longbottom et al., *What's Soil Got to Do with Climate Change?*, "GSA Today" 2022, vol. 32, no. 5, pp. 4–10, <https://doi.org/10.1130/GSATG519A.1>.

⁷ *Soil Strategy for 2030*, p. 4.

has led to the loss of significant amounts of naturally stored soil carbon. It was concluded that “the carbon sink capacity of the world’s agricultural and degraded soil is 50 to 66% of the historic loss of 42 to 78 gigatonnes of carbon.”⁸ Acknowledging this problem, while also viewing it as an opportunity, the European Union began incorporating soil protection and carbon sequestration into its broader environmental and climate policy framework, most notably through the European Green Deal and associated strategies such as the EU Soil Strategy for 2030, the Biodiversity Strategy for 2030, the Farm to Fork Strategy, and the “Fit for 55” package.

Despite these efforts, soil remains the only major natural resource in the EU without a dedicated, binding legal framework. The ongoing degradation of soil, loss of organic matter, and limited recognition of soil as a climate asset continue to undermine the Union’s capacity to achieve its climate neutrality targets by 2050. The European Commission acknowledges this gap and, through the EU Soil Strategy for 2030, has committed to introducing a new legislative proposal, namely, the Soil Health Law, which is aimed at ensuring that all soils in the EU are healthy by 2050.

One of the innovative mechanisms discussed in both EU and national policy debates is the concept of **soil carbon bank**. This instrument is designed to incentivise landowners and land managers for verified increases in soil organic carbon, thereby turning carbon sequestration into an economically viable and environmentally beneficial practice. Such a mechanism has been referenced in the Farm to Fork Strategy, where the establishment of regulatory systems to certify carbon removals, including through soil management, is proposed.

This section of the article presents an organised overview of the EU legal and policy tools pertaining to soil protection and carbon sequestration. It starts by examining the objectives and legal nature of the EU Soil Strategy for 2030. It then looks at how this interlinks with other major policy initiatives across climate, biodiversity, circular economy, and agriculture policies. The last part examines the advantages and drawbacks and future aspirations at the EU level and prepares the ground for the following analysis of the Slovak legal and policy framework.

2.2. The EU Soil Strategy for 2030

Soil is an integrated part of natural capital, but it is also finite and not renewable within the span of multiple human lifetimes and we can state that it is still the most neglected part of natural capital in Europe. Acknowledging this

⁸ R. Lal, *Soil Carbon Sequestration Impacts on Global Climate Change and Food Security*, “Science” 2004, vol. 304, p. 1623.

paradox, the European Commission adopted the EU Soil Strategy for 2030 as part of the European Green Deal. This strategic document provides long-term vision and policy direction for reversing soil degradation and achieving healthy soils across the European Union by 2050. The Strategy frames soil not only as a key environmental resource but also as a climate asset with the potential to contribute significantly to climate neutrality through enhanced carbon sequestration. Carbon sequestration can be described as a tool designed to help address climate change challenges (both as a mitigation and adaptation measure) while simultaneously supporting food production for a continuously growing population.⁹ In doing so, it highlights the dual role of soil in supporting biodiversity and regulating climate, acknowledging that soil organic carbon is the single largest terrestrial carbon pool.¹⁰

Among its headline commitments, the Strategy announces the preparation of a Soil Health Law by 2023. This legislative proposal is expected to establish legally binding obligations for Member States to protect and restore soil health, filling a longstanding gap in EU environmental law.¹¹ The absence of binding soil protection legislation has been previously criticised by both the European Parliament¹² and the European Court of Auditors,¹³ who have repeatedly called for stronger legal measures to halt soil degradation. The Strategy also outlines several key objectives, including:

- preventing further soil degradation and restoring degraded soils,
- increasing soil organic carbon levels across agricultural and forested lands,
- enhancing soil monitoring and data collection to support evidence-based policymaking,
- promoting sustainable soil management practices, such as reduced tillage, cover cropping, agroforestry, and organic farming.¹⁴

Importantly, the Strategy recognises the economic and social dimensions of **soil health**, stating that healthy soils are essential for food security, human health, and rural livelihoods. It also promotes the development of market-based mechanisms, such as **carbon farming** and **soil carbon banking**, to reward

⁹ Š. Jakl, *Ochrana půdy z hlediska obsahu organické hmoty*, in: *Půda v právních vztazích: aktuální otázky*, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia [online], (eds.) J. Tkáčiková, V. Vomáčka, D. Židek et al., Masarykova univerzita, Brno 2020, p. 236. Available only in the Czech language.

¹⁰ *Soil Strategy for 2030*, p. 1.

¹¹ *Ibidem*.

¹² European Parliament, *Resolution of 28 April 2021 on Soil Protection* (Resolution) 2021/2548(RSP) (webpage), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0143_EN.html [accessed 29 April 2025].

¹³ European Court of Auditors, *EU efforts for sustainable soil management. Unambitious standards and limited targeting* (Special Report No 19/2023), p. 11 (webpage), https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2023-19/SR-2023-19_EN.pdf [accessed 29 April 2025].

¹⁴ *Soil Strategy for 2030*, pp. 6–22.

landowners for verified improvements in soil health and carbon sequestration.¹⁵ This concept is directly linked to the Farm to Fork Strategy's call to develop a regulatory framework for the certification of carbon removals, including those achieved through soil management.¹⁶ While the EU Soil Strategy for 2030 sets a strong political vision, it remains non-binding until formal legislation is adopted. Until the proposed Soil Health Law enters into force, the Strategy depends on voluntary action by Member States through instruments such as their Common Agricultural Policy (CAP) Strategic Plans 2023–2027.¹⁷

In summary, the EU Soil Strategy for 2030 represents a paradigm shift in soil governance. By positioning soil as both a biodiversity and climate asset, it prepares the ground for integrating soil health into European environmental and climate law. However, the success of this vision will largely depend on the forthcoming Soil Health Law and on the capacity of Member States to mobilise legal, financial, and technical tools to achieve the Strategy's ambitious objectives.

While the EU Soil Strategy for 2030 provides a central political vision to reverse soil degradation and promote carbon sequestration, it does not stand alone. As L. Leone notes, "soil-based functions are at the crossroads of the global challenges posed by climate change, environmental degradation, food security, and biodiversity loss."¹⁸ These challenges are addressed not only through soil-specific policies, but also through a broader web of interrelated EU strategies targeting climate neutrality, biodiversity restoration, sustainable food systems, and circular economy transitions. The following section therefore examines how these complementary policy frameworks, ranging from climate and biodiversity strategies to agricultural and circular economy policies, collectively support or, in some cases, limit the implementation of the Soil Strategy's ambitions.

2.3. Related EU policies and strategies

2.3.1. Preliminary remarks

In addition to the EU Soil Strategy for 2030, several other strategic policy documents adopted under the European Green Deal provide complementary

¹⁵ *Soil Strategy for 2030*, pp. 2–8.

¹⁶ European Commission, *A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system* (Communication) COM/2020/381 (hereinafter: *Farm to Fork Strategy*).

¹⁷ European Commission, *Summary of CAP Strategic Plans for 2023-2027: joint effort and collective ambition* (Report) COM/2023/707 final, p. 1 (hereinafter: *CAP Strategic Plans Report*).

¹⁸ L. Leone, *A Renewed EU Soil Strategy for Climate-Smart Agriculture*, "Rivista Quadrimestrale di Diritto dell'Ambiente" 2023, no. 2, pp. 75–108.

frameworks for advancing soil protection and carbon sequestration objectives. These policies reflect the EU's integrated approach to environmental sustainability, climate neutrality, food security, and circular economy development.

The policies discussed in this section are chosen, either for their direct or systemic impact on soil functions such as carbon sequestration, biodiversity and sustainable land use, or for their role in managing of pollution. The sequence follows a thematic logic and starting with the overarching European Green Deal, progressing to the "Fit for 55" package as the climate legislative backbone, and continuing through sector-specific strategies (Farm to Fork, Biodiversity, Circular Economy, Forests, and Chemicals). This structure enables a gradual shift from broad climate and sustainability goals to targeted policy instruments that influence soil management practices. This section provides an overview of these key EU-level strategies, setting the stage for a critical assessment of how they collectively support soil-related climate action.

2.3.2. The European Green Deal¹⁹

The European Green Deal (EGD), adopted in 2019, sets the European Union's overarching strategy to achieve climate neutrality by 2050, transforming the economy while protecting the EU's natural capital, including soil. The EGD represents a systemic shift in EU environmental governance, framing soil not merely as a productive resource but as a multifunctional environmental asset central to climate and biodiversity policies.²⁰ Despite the fact that soil health is not explicitly named as a standalone priority, the EGD highlights the need for bold and comprehensive policies that maximise benefits for climate, biodiversity, pollution reduction, and sustainable food systems.²¹

Sustainable soil management is acknowledged to be a key element that can help solve major challenges in agriculture, biodiversity and pollution control, as defined by the European Green Deal. It calls for the development of the Farm to Fork Strategy, which includes measures to promote carbon farming and improve nutrient management. It also announces the Zero Pollution Action Plan, which explicitly targets soil pollution prevention and remediation, and the Biodiversity Strategy for 2030, which aims to restore carbon-rich ecosystems such as peatlands and soils. While the EGD sets the political direction, it delegates the development of concrete soil-related instruments, such as the EU

¹⁹ European Commission, *The European Green Deal* (Communication) COM/2019/640 final (hereinafter: *The European Green Deal*).

²⁰ L. Montanarella, P. Panagos, *The relevance of sustainable soil management within the European Green Deal: A review*, "Land Use Policy" 2021, vol. 100, 104950, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104950b>.

²¹ *The European Green Deal*, p. 3.

Soil Strategy for 2030 and future carbon farming certification frameworks, to subsequent strategies and legislative proposals. These follow-up initiatives aim to operationalise the EGD's ambition by turning soil into a recognised climate asset through legal and market-based instruments, including the concept of a soil carbon bank. In this way, the European Green Deal provides the foundational political mandate for integrating soil protection and carbon sequestration into the EU's broader climate and environmental policy framework.

2.3.3. The “Fit for 55” package and the LULUCF Regulation

The “Fit for 55” package, adopted in 2021, translates the EGD's climate ambition into binding legislative proposals. Central to this package is the revision of the Regulation (EU) 2018/841 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on the inclusion of greenhouse gas emissions and removals from land use, land use change and forestry in the 2030 climate and energy framework, and amending Regulation (EU) No 525/2013 and Decision No 529/2013/EU.²² Member States are required to ensure that land use activities contribute to achieving net greenhouse gas removals of 310 million tonnes of CO₂ equivalent as a sum of the values of the greenhouse gas net emissions and removals,²³ established by this regulation. This target implicitly relies on improving soil carbon stocks, particularly in agricultural and forested landscapes.

2.3.4. Farm to Fork Strategy²⁴

The Farm to Fork Strategy, introduced in 2020 as part of the European Green Deal, seeks to transform Europe's food system to be fairer, healthier and more environmentally conscious. It is tackling a series of environmental and social challenges, from climate change, biodiversity loss and soil degradation, to pollution and food security. The strategy is comprehensive and addresses the entire food production and consumption path, however, it is also concerned with soil protection and carbon storage as expressed in a number of key measures. For a start, the plan encourages the implementation of agroecological and regenerative agricultural practices, such as agroforestry, organic

²² European Commission, “Fit for 55”: *delivering the EU's 2030 Climate Target on the way to climate neutrality* (Communication) COM/2021/550 final.

²³ Article 4 para. 2 of the Regulation (EU) 2018/841 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on the inclusion of greenhouse gas emissions and removals from land use, land use change and forestry in the 2030 climate and energy framework, and amending Regulation (EU) No 525/2013 and Decision No 529/2013/EU.

²⁴ *Farm to Fork Strategy*.

farming and reduced tillage, which help increase soil organic carbon levels and boost soil health.²⁵

A central element of the Farm to Fork Strategy is the development of a regulatory framework for the certification of carbon removals, which includes carbon farming as a recognised practice. This certification programme, announced in 2021, aims to deliver legal certainty and market acceptance for land-based carbon removal options, including soil carbon storage. In so doing, it paves the way for the development of financial incentives and market-based tools, like **soil carbon banks**, which compensate farmers and land managers for scientifically proven climate mitigation actions. As well as supporting climate objectives, the strategy also sets challenging targets for reducing the use of chemical pesticides, fertilisers and antibiotics – three of the biggest environmentally harmful impacts in agricultural soil and water. The strategy is designed to advance soil quality and ecosystem services whilst promoting nutrient management, precision agriculture, and sustainable land use practices. Yet the effectiveness of these measures heavily relies on the integration of Farm to Fork objectives into national agricultural policies, notably the Member States' new CAP Strategic Plans for the period 2023–2027. This strategy calls on Member States to align their CAP plans with the European Green Deal, ensuring farm payments provide incentives to farmers to use sustainable practices, including those that enhance soil carbon sequestration.²⁶

In essence, the Farm to Fork Strategy regards soil health and carbon sequestration as fundamental pieces of a much larger transition towards sustainable food systems in the EU. By combining agricultural practices with climate, environmental and health objectives, it offers both regulatory guidance and market opportunities to incentivise soil's contribution to the EU's drive to climate neutrality and sustainability. This multidimensional linkage is also enhanced by legal arguments which stress that degradation of soil is not only a concern of the environment, but also a prerequisite for safe food and the protection of public health.²⁷

2.3.5. The EU Biodiversity Strategy for 2030²⁸

The new EU Biodiversity Strategy for 2030, established in the framework of the European Green Deal, draws an ambitious path for the restoration of Europe's biodiversity and the resilience building of ecosystems, which include soils. Rec-

²⁵ Ibidem, p. 9.

²⁶ Ibidem.

²⁷ L. Palšová, Z. Bohátová, J. Lazíková, *Quality Soil...*, pp. 28–29.

²⁸ European Commission, *EU Biodiversity Strategy for 2030 Bringing nature back into our lives* (Communication) COM/2020/380 final.

ognising biodiversity loss as one of the main causes of environmental degradation and climate instability, the strategy aims to manage Europe's land and sea areas sustainably and restore them as required.

One of the strategy's headline commitments is to protect at least 30% of the EU's land area and 30% of its sea by 2030, with 10% strictly protected, specifically in areas of high biodiversity and carbon technology, including peatlands, wetlands, grasslands and forest soils.²⁹

The recovery of carbon-rich ecosystems, such as degraded land, is explicitly highlighted as a priority action for both biodiversity and climate mitigation. The plan sets out the need for 2021 to see legally binding targets for EU nature restoration, based on a set of principles that place emphasis on restoring damaged ecosystems, enhancing soil quality and raising levels of soil organic carbon. These are aimed at helping to sequester carbon, prevent floods and water pollution, retain soil fertility and support the resilience of ecosystems. Biodiversity Strategy In the area of agriculture, the Biodiversity Strategy contributes to the objectives of the Farm to Fork Strategy through the promotion of agroecological practices, diversified crop systems and organic farming. It also points to the necessity of minimising soil pollution with pesticides and artificial fertilisers, further emphasising the relationship between soil health and biodiversity conservation.³⁰

Importantly, the plan positions nature-based solutions, which can become key tools to vanguard climate adaptation and mitigation through soil management practices and increasing biodiversity and carbon storage. These priorities are directly echoed in scientific literature, which recognises the Biodiversity Strategy's emphasis on nature-based solutions for climate mitigation, soil protection, and ecosystem restoration. Scholars have noted that restoring carbon-rich ecosystems such as peatlands and soils is central to achieving both biodiversity and climate goals, and that effective implementation relies on cross-sectoral alignment and national integration.³¹ By integrating ecosystem restoration into climate policy, the Biodiversity Strategy underlines the multifunctional role of soils as providers of biodiversity, climate regulation, and ecosystem services. Yet like other EGD strategies, the success of the Biodiversity Strategy is in large measure dependent on national action and cross-sectoral synergy, through the CAP Strategic Plans (and the national biodiversity strategies). Member States are called upon to translate EU-wide objectives into effective national instruments

²⁹ Ibidem, p. 4.

³⁰ Ibidem, p. 5.

³¹ V. Hermoso, A. S. Morán-Ordóñez, S. Canessa, L. Brotons, *Integrating biodiversity, climate, and water policy: The EU Biodiversity Strategy for 2030*, "Environmental Science & Policy" 2022, vol. 132, pp. 75–83, <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.02.024>.

that mainstream soil restoration and protection in national environmental, agricultural and climate policies.³²

In conclusion, the EU Biodiversity Strategy for 2030 puts in place soil as a key component in the EU nature and climate agenda setting the legal and policy ground to integrate biodiversity conservation with carbon sequestration in agricultural and natural areas.

2.3.6. The Circular Economy Action Plan³³

The Circular Economy Action Plan (CEAP), adopted in March 2020, is a cornerstone of the sustainability and resource-efficiency agenda of the European Green Deal. Though the CEAP is primarily targeted at waste reduction and material-closure in industrial and consumption systems, its indirect impacts related to soil health and carbon storage are heavy.³⁴ The CEAP aims at the sustainable management of bio-based resources, such as biomass, compost and other organic waste, that are also crucial materials for the improvement of soil fertility and soil organic carbon content. Through the promotion of circular bio-economy systems, the CEAP also seeks to support the development of circular bioeconomy models, valorising organic waste streams (food waste, green waste) into soil amendments, compost and bio-based products, which can help to restore soil health.

Furthermore, the CEAP emphasises the importance of sustainable agriculture and forestry with regard to local nutrient and carbon cycles. It appeals for greater sustainability and circularity in nutrient management, including recovery and re-use of nutrients from organic waste to fight soil deterioration due to over-fertilisation. The CEAP does not mention carbon farming or soil carbon markets explicitly it provides a supportive policy context for the development of soil-related circular value chains. The use of composted bio-waste or the promotion of products that are good for soil health also fit in well with larger climate and environmental goals, such as carbon sequestration.³⁵

The CEAP also aligns very well with the objectives of the Farm to Fork Strategy, in favour of sustainable food production and consumption, including the reduction of food waste throughout the supply chain. In addition to relieving the environmental stresses, the reduction of food waste also aids in more effective

³² Ibidem, p. 6.

³³ European Commission, *A new Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe* (Communication) COM/2020/98 final, pp. 9–10.

³⁴ See J. Vodička, *Advancing Circular Economy: Czech perspective*, “Journal of Agricultural and Environmental Law” 2024, vol. 36, no. 19, pp. 224–248, <https://doi.org/10.21029/JAEL.2024.36.255>.

³⁵ Ibidem, p. 16.

land and soil management. Overall, although the Circular Economy Action Plan is not intended to concentrate on soil governance, it indirectly addresses soil health and carbon sequestration through the promotion of circular bioeconomy practices, nutrient recycling and valorisation of organic waste that contribute to all aspects of sustainable land management and climate mitigation.

2.3.7. The EU Forest Strategy for 2030³⁶

The EU Forest Strategy for 2030, which was adopted in the European Green Deal framework, will contribute to maximising the contribution of forests and the forest-based sector to the three key EU targets, namely: to reach **climate neutrality**, protect **biodiversity and its resources**, and **support rural development**. Recognising that forest ecosystems play key roles for carbon sequestration, soil protection and water regulation, the strategy identifies sustainable forest management as an essential tool for the EU's environmental and climate policies. An important aim of the strategy is to enhance the quality and quantity of forest carbon sinks, including forest-soil carbon. Forest soils are one of the largest carbon pools in Europe on a long-term scale, and sustainable forest management practices (e.g., agroforestry, mixed-suppress plantations and natural regeneration) are key measures to sustain and even increase carbon stocks in forest soils.³⁷

This strategy, *inter alia*, emphasises the importance and need to rehabilitate degraded forest soils, increase soil fertility, and build resilience within forest ecosystems to the impacts of climate change, including drought, pest outbreaks, and wildfire. It specifically advocates nature-based solutions to restore forest health through practices that conserve soil and with it soil structure, organic matter and nutrient cycling. In addition, the strategy supports the incorporation of agroforestry systems within agricultural landscapes, acknowledging their twofold contribution to biodiversity and climate mitigation by sequestering carbon within soils.

Agroforestry not only enhances carbon storage in both biomass and soils, but also promotes soil structure, water retention and ecosystem resistance. It also connects forest management with rural development and the bioeconomy, promoting the use of sustainably sourced biomass and protecting soil health and biodiversity. It does caution that there should not be over-extraction of forest resources and an overall need for carbon harvesting and storage to be balanced with ecosystem restoration and conservation goals.³⁸

³⁶ European Commission, *New EU Forest Strategy for 2030* (Communication) COM/2021/572 final.

³⁷ *Ibidem*, p. 15.

³⁸ *Ibidem*, p. 18.

In summary, the EU Forest Strategy for 2030 reinforces the role of forest soils as critical carbon sinks and ecosystem service providers, promoting integrated management approaches that enhance soil health, carbon sequestration, and climate resilience across Europe's forested landscapes.

2.3.8. The Chemicals Strategy for Sustainability³⁹

The Chemicals Strategy for Sustainability, adopted in 2020 as part of the European Green Deal's Zero Pollution ambition, aims to achieve a goal "to protect better human health and the environment as part of an ambitious approach to tackle pollution from all sources and move towards a toxic-free environment."⁴⁰ Despite the fact that it is primarily focused on air, water and consumer product safety, the plan also takes on soil pollution, calling for an essential reckoning with a pervasive concern of environmental and human health. The strategy focuses on limiting toxic substances such as pesticides and fertilisers that damage soil, as well as the impacts of industry emissions and waste, all of which pollute soil, as well as biodiversity and the ability of the environment to function, including carbon sequestration.

Contaminated soils lose their capacity to function as carbon sinks and their role in mitigating climate change is limited. To address these risks, the Chemicals Strategy for Sustainability proposes:

- stronger legal restrictions on harmful substances, including persistent, bioaccumulative, and toxic chemicals;
- improved soil monitoring and risk assessment frameworks;
- enhanced enforcement of existing EU legislation on soil pollution prevention and remediation.⁴¹

The strategy also includes safer and sustainable chemical alternatives that could lessen the chemical pressure on soils to support sustainable agricultural systems, such as organic farming and integrated pest management. While this approach does not directly address the sequestration of carbon in soils, without which the continued function of soils and our capacity to restore their health are necessary conditions for the storage of carbon in soils over time. Prevention and remediation of soil contamination reinforces soil's potential and ability to contribute to climate and biodiversity objectives.⁴²

In summary, the Chemicals Strategy for Sustainability provides an important regulatory and policy framework for tackling soil pollution, safeguarding

³⁹ European Commission, *Chemicals Strategy for Sustainability Towards a Toxic-Free Environment* (Communication) COM/2020/667 final.

⁴⁰ Ibidem, p. 1.

⁴¹ Ibidem, p. 10.

⁴² Ibidem, p. 5.

soil health, and supporting the role of soils as carbon sinks within the broader climate and environmental agenda of the European Union.

2.4. Other relevant EU policies supporting soil protection and carbon sequestration

In addition to the core strategies of the European Green Deal, several other EU policy documents positively reinforce soil protection and carbon sequestration. These policies complement the Union's climate and biodiversity ambitions by addressing soil pollution, climate resilience, agricultural funding, research and innovation, and bioeconomy development. Even if not always centred specifically on the soil, they in different ways help to enhance soil health as well as climate functions related to soil.

2.4.1. Zero Pollution Action Plan for Air, Water and Soil⁴³

Adopted as part of the European Green Deal's Zero Pollution ambition, this action plan explicitly identifies soil pollution as a priority within environmental and health matters. By promoting cleaner production processes and better waste management, the plan supports the restoration of healthy soils as part of the broader environmental policy framework, while urgently working towards a framework to regularly assess the status of EU soils and take action at all levels to address soil pollution and degradation. The plan contributes to healthy soil restoration by encouraging cleaner production processes and improved waste management, "while urgently working towards a framework to regularly assess the status of EU soils and take action at all levels to address soil pollution and degradation."⁴⁴

2.4.2. EU Strategy on Climate Change Adaptation⁴⁵

This new adaptation strategy of the EU adopted in 2021 emphasises the need to enhance soil resilience to climate change and its related impacts, like drought,

⁴³ European Commission, *Pathway to a Healthy Planet for All EU Action Plan: "Towards Zero Pollution for Air, Water and Soil"* (Communication) COM/2021/400 final.

⁴⁴ Ibidem, p. 8.

⁴⁵ European Commission, *Forging a climate-resilient Europe – the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change* (Communication) COM/2021/82 final.

flood, land degradation. It highlights nature-based solutions and sustainable land management as important practices to improve the adaptation capacity of natural and agricultural ecosystems. The Commission will also propose nature-based solutions for carbon removals, including accounting and certification in upcoming carbon farming initiatives, thereby linking adaptation goals with the EU's broader climate mitigation strategy.⁴⁶

2.4.3. Common Agricultural Policy for 2023–2027⁴⁷

As the EU's primary financial and regulatory framework for agriculture, the Common Agricultural Policy (CAP) plays a fundamental role in influencing land uses and soil management. The CAP Strategic Plans for 2023–2027 require Member States to set environmental and climate targets, including those related to soil protection, carbon sequestration, and sustainable land management. Eco-schemes and agri-environmental measures give farmers an optional way to receive payments for doing soil-friendly activities such as practices for carbon sequestration and storage in soil and in biomass through a mix of conditionality.⁴⁸

2.4.4. EU Soil Mission – A Soil Deal for Europe⁴⁹

The EU Mission “A Soil Deal for Europe” represents a dedicated research and innovation programme aiming to achieve healthy soils by 2030. It prioritises enhanced soil literacy, the design of soil monitoring systems and will showcase best practice in soil management via Living Labs and Lighthouse Projects. “It will contribute to Green Deal targets relating to sustainable farming, climate resilience, biodiversity and zero-pollution.”⁵⁰

2.4.5. EU Bioeconomy Strategy⁵¹

The Bioeconomy Strategy supports the sustainable use of biomass and conversion of biogenic waste into valuable resources in the circular economy. The approach promotes the recycling of nutrients and the creation of soil amendments

⁴⁶ Ibidem, p. 12.

⁴⁷ *CAP Strategic Plans Report*.

⁴⁸ Ibidem, p. 6

⁴⁹ European Commission, *On European Missions* (Communication) COM/2021/609 final.

⁵⁰ Ibidem, p. 4.

⁵¹ European Commission, *A Sustainable Bioeconomy for Europe: Strengthening the connection between economy, society and the environment* (Communication) COM/2018/673 final.

from bio-based materials to foster soil fertility improvement and carbon sequestration. It also draws attention to the contribution of the bio-based industries sector to offer nature-positive solutions to agriculture and forestry.

Tangible measures to implement the Strategic Deployment Agenda will demonstrate the broad potential of the bioeconomy for rural, coastal and urban communities. Pilot actions will be developed, improving the synergy levels of already existing instruments of the EU in order to give support to local actions and in order to draw attention to the bioeconomy in a more explicit way. Five pilot activities will be developed in phase one. Amongst these, the pilot on **carbon farming** will prompt Member States to set up a fund to purchase carbon credits from farmers and forest owners that carry out specific projects designed to increase carbon sequestration in soil and biomass or reduce emissions from livestock and from the application of fertilisers.⁵²

2.4.6. Integrative perspective and link to carbon banking

Taken together, these sectoral strategies constitute a complex and partially overlapping policy framework that influences how soil is managed and protected across the EU. While each instrument operates within its own thematic domain (e.g. agriculture, biodiversity, forestry, climate, pollution control) they collectively contribute to shaping the legal and institutional conditions for soil-related interventions. Importantly, none of these policies directly regulates soil carbon markets or carbon farming. However, several of them, most notably the CAP, the Biodiversity Strategy, and the EU Soil Strategy, provide key legal, financial, and operational entry points for the future development of soil carbon banking schemes. As such, any national or EU-wide system aiming to reward soil-based carbon sequestration must be conceived in harmony with this existing policy architecture and the broader goals of the European Green Deal.

2.5. Identified gaps and ambitions at the EU level

Despite the growing political recognition of soil as a vital environmental and climate asset, the European Union's legal and policy framework for soil protection and carbon sequestration remains fragmented and insufficiently enforced. The EU Soil Strategy for 2030 openly acknowledges this deficiency, noting that soil is the only major natural resource in the EU without comprehensive and binding legal protection.⁵³ This legal gap undermines the Union's ability to

⁵² Ibidem, p. 9.

⁵³ *Soil Strategy for 2030*.

coordinate actions across Member States and to ensure consistent enforcement of soil protection measures.

The absence of a legally binding Soil Health Law leaves soil governance dependent on fragmented sectoral policies, such as the CAP, the Water Framework Directive, and the Waste Framework Directive. These instruments, while important, do not offer an integrated approach to managing soil health as a multifunctional resource.⁵⁴ The rejection of the 2006 Soil Framework Directive⁵⁵ proposal has left soil protection largely to the discretion of national governments, resulting in inconsistent levels of ambition and action across the EU. Although the 2006 proposal did not explicitly mention carbon sequestration or market-based instruments such as soil carbon banking, it laid important groundwork by seeking to establish a coherent monitoring system and obliging Member States to adopt national soil protection programmes. These structural obligations would have created legal preconditions for recognising soil as a carbon sink and for developing soil quality indicators relevant to climate targets. In this sense, the draft Directive anticipated many of the elements that now underpin the legal feasibility of soil carbon certification schemes.⁵⁶

One of the main barriers identified by the European Commission, as regards to soil monitoring, is the existing absence of harmonised monitoring systems and comparable data in the Member States. Europe's soils require reliable data on which to base assessments of the health of Europe's soils, progress towards soil health objectives and successful policy responses. The establishment of the EU Soil Observatory (EUSO) is a step forward, but its success depends on the willingness and capacity of Member States to implement national soil monitoring systems and share data.⁵⁷ This monitoring gap has been partially addressed by the recent Proposal for a Soil Monitoring Law,⁵⁸ which introduces a harmonised EU-wide methodology to assess soil health and requires Member States to conduct regular monitoring based on common criteria. The proposal also defines what constitutes "healthy" and "unhealthy" soils and introduces a voluntary soil health certification system as a potential incentive for sustainable soil management. However, as it was pointed out, the law stops short of establishing binding obligations for Member States to restore unhealthy soils,

⁵⁴ L. Leone, *A Renewed EU Soil...*, p. 78.

⁵⁵ Authors' note: The Soil Framework Directive proposal was ultimately withdrawn in 2014 after prolonged resistance from several Member States, including Germany, France, and the United Kingdom. The main objections concerned subsidiarity, administrative burden, and the perceived lack of added value compared to existing national frameworks.

⁵⁶ See European Commission, *Proposal for a Directive establishing a framework for the protection of soil* (Proposal) COM(2006) 232 final.

⁵⁷ *Soil Strategy for 2030*, p. 12.

⁵⁸ European Commission, *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law)* (Proposal) COM/2023/416 final, 2023/0232(COD).

leaving the achievement of soil health targets by 2050 non-binding. This legislative weakness has been criticised for creating a situation where monitoring may improve knowledge, but not necessarily lead to action to restore degraded soils.⁵⁹

At the same time, while EU policies such as the Farm to Fork Strategy and the revised LULUCF Regulation promote carbon farming and carbon removal certification, the lack of a fully operational regulatory and financial framework limits their real-world impact. Current carbon farming initiatives remain largely voluntary, fragmented, and poorly regulated, lacking clear rules for certification, monitoring, and verification.⁶⁰ Furthermore, the proposed Carbon Removal Certification Framework has been criticised for failing to clearly distinguish between temporary and permanent carbon storage, raising concerns about the environmental integrity and market credibility of soil carbon certificates.⁶¹ It should be noted that, although the CAP provides financial incentives for sustainable soil management, the uneven application of eco-schemes and agri-environmental measures across Member States raises concerns about their long-term effectiveness and consistency.⁶²

Policy fragmentation remains a major structural challenge. Soil functions intersect with multiple sectors, *inter alia*, agriculture, climate policy, energy, biodiversity, and pollution control – yet these policies are rarely coordinated in a way that maximises synergies or prevents conflicts. This lack of integration threatens to undermine the EU's overall ambition to achieve climate neutrality and ecosystem resilience by 2050.

Looking ahead, the success of the EU's soil-related ambitions hinges on the adoption of the proposed Soil Health Law. This legislation is expected to establish binding targets for soil health, define assessment criteria and indicators, and require Member States to develop soil monitoring and restoration strategies. It also holds the potential to provide a legal foundation for emerging market mechanisms, such as soil carbon banks and carbon removal certification schemes. However, as past legislative failures have shown, the political feasibility of such a law remains uncertain and will require strong political will and stakeholder engagement at all levels.⁶³

To summarise, while the EU has made significant strides in elevating the importance of soil in its environmental and climate policies, critical gaps in legal mandates, monitoring capacity, financial incentives, and policy coherence persist. Closing these gaps will be essential for unlocking the full potential of

⁵⁹ Carbon Gap, *EU Soil Monitoring Law* (webpage), <https://tracker.carbongap.org/policy/soil-monitoring-law/> [accessed 29 April 2025].

⁶⁰ *Farm to Fork Strategy*, p. 11.

⁶¹ Carbon Gap, *EU Soil Monitoring Law*...

⁶² *CAP Strategic Plans Report*, p. 3.

⁶³ L. Leone, *A Renewed EU Soil Strategy*..., p. 79.

soils as a climate solution and ensuring that the EU's soil, biodiversity, and climate goals could be met in practice.

3. The Slovak legal and policy framework on soil protection and carbon sequestration

3.1. Introductory remarks

While the European Union has adopted an increasingly integrated legal and policy framework to promote soil protection and carbon sequestration, the Slovak Republic has yet to fully align its national framework with these evolving EU objectives. Despite the constitutional recognition of soil as a protected natural resource (see section 3.2), Slovakia lacks a comprehensive legal and policy approach that would systematically integrate soil health and carbon sequestration into its climate, agricultural, and biodiversity strategies.

Notably, the storage of carbon in agricultural soils is not explicitly identified as a priority in Slovakia's Strategic Plan for the Common Agricultural Policy for 2023–2027. While the plan acknowledges broader environmental and climate goals, it fails to introduce specific measures targeting soil-based carbon sequestration. This omission is particularly striking in light of the European Commission's recommendations, which called on Slovakia to intensify its environmental and climate efforts to contribute to the EU's Green Deal objectives, including through enhanced carbon retention in forests and expanded afforestation programmes.⁶⁴

In this context, Slovakia's forestry sector emerges as a relatively stronger contributor to carbon sequestration efforts. Current data indicate that the annual wood harvest remains below the natural increment, ensuring a net positive carbon balance in Slovak forests. In addition, state-owned enterprise Lesy SR⁶⁵ has implemented an ambitious afforestation programme, aiming to plant up to 11.5 million seedlings in 2025 alone.⁶⁶ Looking ahead, national projections

⁶⁴ European Commission, *Commission recommendations for Slovakia's CAP strategic plan* (Staff Working Document) SWD/2020/392 final, pp. 4–5.

⁶⁵ State enterprise Lesy Slovenskej republiky (Forests of the Slovak Republic) was established by a decision of the Ministry of Agriculture through the merger of state forest enterprises in Slovakia as well as by the founding charter issued by the Ministry of Agriculture of the Slovak Republic.

⁶⁶ Lesy SR: *11,5 milióna stromov v roku 2025 - tradičná starostlivosť o slovenské lesy pokračuje*. Press release, 27 March 2025 (webpage), <https://www.lesy.sk/lesy/media/aktuality/aktuality-tlacove-spravy-novinky/tlacove-spravy/lesy-sr-115-miliona-stromov-roku-2025-tradic->

suggest that timber harvesting is expected to decrease by approximately 11% by 2050,⁶⁷ further reinforcing the carbon storage capacity of Slovak forests.

We can conclude that these very developments are what lead the Slovak Republic to a promising longer-term trajectory in the forestry sector as close-to-nature forest management gets implemented sectoral. But soil carbon sequestration in agricultural landscapes has yet to receive the same level of strategic attention and institutional backing. The following section presents an in-depth review of Slovakia's current statutory, policy, and institutional arrangements for soil protection and carbon sequestration, with a focus on existing tools and shortcomings to be addressed.

3.2. Constitutional and legislative provisions

In the Slovak Republic, soil is recognised as a natural resource of national importance, protected by the Constitution of the Slovak Republic, which provides that “the state shall ensure the protection and rational use of natural resources, ecological balance, and environmental care.”⁶⁸ Despite this constitutional recognition, Slovakia lacks a comprehensive and dedicated Soil Protection Act, leaving soil governance fragmented across several sectoral laws and policies.

The Act on the Protection and Use of Agricultural Land⁶⁹ represents the most important legal instrument specifically addressing soil in Slovakia. This act regulates soil protection primarily in terms of agricultural productivity, focusing on the prevention of soil sealing, erosion, and degradation. It also establishes administrative procedures for the withdrawal of agricultural land from the agricultural land fund, setting conditions for compensatory measures. However, the act does not explicitly address soil as a carbon sink or integrate climate mitigation objectives into soil management.

na-starostlivost-slovenske-lesy-pokracuje.html [accessed 29 April 2025]. Available only in the Slovak language.

⁶⁷ Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, *Analýza udržateľnosti podnikateľských subjektov v primárnom spracovaní listnatej a ihličnatej drevnej hmoty v súvislosti s potenciálom zásob dreva po novej zonácii národných parkov SR s výhľadom do roku 2050* (webpage), <https://www.mpsr.sk/download.php?fID=25470> [accessed 29 April 2025]. Available only in the Slovak language.

⁶⁸ Article 44, para. 5 of the Act no. 460/1992 Coll. Constitution of the Slovak Republic, as amended.

⁶⁹ Act no. 220/2004 Coll. on the Protection and Use of Agricultural Land and on the Amendment of Act No. 245/2003 Coll. on Integrated Pollution Prevention and Control and on Amendments and Supplements to Certain Acts, as amended (hereinafter: Act on the Protection and Use of Agricultural Land).

Other sectoral laws also indirectly relate to soil protection. The Nature and Landscape Protection Act⁷⁰ protects specific habitats and ecosystems, including soil-related functions in protected areas, while the Act on Forests⁷¹ governs forest soil management. However, none of these laws provides a systematic legal framework for the protection, monitoring, and restoration of soil health. As noted by Máčaj, land consolidation and landscape design, when aligned with ecological objectives, can enhance water retention, biodiversity, and carbon sequestration – underscoring the importance of integrating **soil health** into land-use law.⁷²

This gap is particularly relevant given the high proportion of Slovak land, nearly 9%, that remains in the ownership of unidentified or unregistered owners, managed temporarily by the Slovak Land Fund. As discussed in the authors' previous work,⁷³ this situation limits the state's ability to actively use these lands for environmental or climate objectives, including carbon sequestration, due to the narrow legal mandate of the Land Fund under Act No. 180/1995 Coll.

This fragmented legislative situation stands in contrast to the strengthened constitutional basis for land and soil protection, which was amended in 2017 to classify agricultural and forest land as non-renewable natural resources subject to special state protection. This constitutional change, which the authors have previously analysed in detail,⁷⁴ provides a legally binding basis for the development of new laws and policies focused on soil health, even though it requires further legislative implementation to become fully effective in practice.

3.3. Recent legislative initiatives

An escalating urgency of the climate change problem and ever more ambitious climate policy of the European Union have also triggered at least some legislative responses at the national level in Slovakia. In the past years, Slovakia has introduced only a few measures to mainstream climate and environmental

⁷⁰ Act no. 543/2002 Coll. on the Nature and Landscape protection, as amended.

⁷¹ Act no. 24/2006 Coll. on Forests, as amended.

⁷² E. Máčaj, *Právna regulácia krajiny na Slovensku ako prostriedok ochrany klímy*, "Acta Universitatis Carolinae Iuridica" 2024, vol. 70, no. 1, pp. 77–92, <https://doi.org/10.14712/23366478.2024.6>. Available only in the Slovak language.

⁷³ M. Pavlovič, M. Michalovič, *Challenges and perspectives of the legislative solution to the problem of the plots of land of unidentified owners in the Slovak republic – defining public interest*, in: *Developments in information and knowledge management systems for business applications*, (eds.) N. Kryvinska, M. Greguš, S. Fedushko, Springer Nature, 2023, pp. 541–562, https://doi.org/10.1007/978-3-031-27506-7_20.

⁷⁴ M. Pavlovič, M. Michalovič, *Constitutional protection of land in the Slovak Republic*, "Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska" 2021, vol. 10, no. 2, pp. 1–14, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2021.02.06>.

concerns into land and soil use. Although these attempts are partial, they provide a foundation on which to create a more cohesive legislation around soil carbon sequestration. Two of the most notable developments in this regard include:

- 1) the 2025 amendment of the Agricultural Land Act, which introduced agroforestry and landscape features as recognised land use categories; and
- 2) the unsuccessful legislative proposal for the establishment of a Climate Soil Fund, intended to financially support soil-based climate mitigation efforts.

3.3.1. The 2025 amendment to the Act on the Protection and Use of Agricultural Land

In 2025, Slovakia amended its Act on the Protection and Use of Agricultural Land to formally recognise agroforestry and the creation of landscape features (e.g. windbreaks, hedgerows, wetlands) as legally supported land uses. This amendment aimed to strengthen the multifunctional role of agricultural land, going beyond food production to include biodiversity enhancement, water retention, and carbon sequestration.

The explanatory memorandum to the amendment explicitly referred to the European Green Deal, the EU Biodiversity Strategy for 2030, and the EU Soil Strategy for 2030 as its policy foundations.⁷⁵ The amendment introduced new legal provisions encouraging soil conservation measures, including:

- the reduction of soil erosion,
- the preservation of soil organic matter, and
- the integration of landscape elements that can improve microclimatic conditions and soil health.⁷⁶

The amendment was adopted by the National Council of the Slovak Republic on 27 March 2025 and became effective on 1 April 2025. From the Slovak CAP Strategic Plan point of view, it serves the general objective of carbon sequestration as outlined in the promotion of agroforestry systems and afforestation

⁷⁵ National Council of the Slovak Republic, *Dôvodová správa, A: všeobecná časť k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení zákon č. 188/2003 Z. z. o aplikácii čistiarenského kalu a dnových sedimentov do pôdy a o doplnení zákona č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov* (explanatory memorandum). Available only in the Slovak Language.

⁷⁶ See Act no. 82/2025 Coll. amending Act No. 220/2004 Coll. on the protection and use of agricultural land and amending Act No. 245/2003 Coll. on integrated prevention and control of environmental pollution and amending certain acts, as amended, and amending Act No 188/2003 Coll. on the application of sewage sludge and bottom sediments to soil and amending Act No. 223/2001 Coll. on waste and amending certain acts, as amended.

of agricultural land. Notwithstanding these laudable objectives, the amendment has been criticised for its failure to provide for proper implementation details and mechanisms, enforcement strategies and financial incentives. As a result, its practical impact on agricultural land management and soil carbon sequestration remains limited, largely depending on voluntary action by landowners. However, the amendment does not provide for direct financial support schemes to incentivise farmers or landowners to meet these new environmental standards. Nor does it establish a framework for compliance control or penalties in the case of persistent soil degradation. This gap raises concerns about the enforceability of the law and the real-world effectiveness of its measures. While we welcome the symbolic recognition of soil carbon sequestration, its operationalisation remains weak and heavily reliant on voluntary participation in our opinion.

3.3.2. The draft proposal for the Climate Soil Fund

The Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic has announced a legislative intent to establish a new Soil Climate Fund (Slovak: Klimatický fond pre pôdu), aimed at supporting the protection of agricultural and forest land and enhancing the sequestration of carbon in soil. The draft framework, published in 2022, reflects an effort to respond to climate change impacts, land degradation, and the lack of effective instruments for water retention and soil carbon storage in Slovakia. It envisions a systemic integration of the water–soil–vegetation–climate–food–energy nexus, as well as the creation of an institutional infrastructure to reward and support ecosystem services through a dedicated public fund.

The Soil Climate Fund would be a legal entity and a public institution, administered by the Ministry of Agriculture. Its revenue streams would include proceeds from the sale of CO₂ allowances, direct contracts with polluting entities for verified carbon storage projects, penalties for harmful land-use practices, redirected unused EU funds, and international contributions (e.g., from the EBRD or EIB). Its expenditures would be targeted at:

- climate adaptation and mitigation measures on land,
- implementation of new landscape features,
- soil and forest management that increases organic matter and carbon content,
- certification and verification systems for soil-based carbon removal,
- data infrastructure and national land registers,
- pilot research and innovation projects.

A second, more ambitious initiative was the draft proposal for the establishment of a Climate Soil Fund, registered under legislative procedure no. LP/2022/478. This proposal, developed by the Ministry of Environment of the Slovak Republic, aimed to create a national-level financial mechanism

to support carbon farming and soil restoration. The proposed fund was designed to provide direct payments or incentives for landowners and land managers who implement verified carbon sequestration practices, such as:

- reduced tillage,
- cover cropping,
- agroforestry, or
- the establishment of permanent grasslands and wetlands.

From a legal perspective, the Ministry of Environment of the Slovak Republic proposal appears more suitable as a foundation for a soil carbon banking system, given its broader scope and its compatibility with EU-level carbon certification mechanisms. However, its implementation would require stronger institutional capacity and inter-ministerial cooperation. Ideally, elements of both drafts, namely the investment tools from the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic and the regulatory ecosystem model from the Ministry of Environment of the Slovak Republic proposal should be synthesised into a single coherent framework. Despite its potential, the legislative proposal remains at the conceptual stage. As of 2025, no official draft bill has been submitted for public or parliamentary debate. This delay suggests either a lack of political will or institutional capacity to move from vision to implementation.

From a policy evaluation perspective, the Soil Climate Fund represents a forward-thinking solution, capable of addressing systemic weaknesses in Slovakia's land-based climate governance. If properly enacted and resourced, it could fill key gaps in financing and institutional coordination for soil carbon sequestration. However, its success will depend on the clarity of legal definitions, eligibility criteria, and the establishment of credible monitoring and certification mechanisms.

3.4. Gaps in the current framework

Despite being the site of recent policy and legislative measures, Slovakia's legal and institutional infrastructure for soil protection and carbon sequestration continues to be insufficient to support national climate goals or to live up to European Union expectations in this area. One of the most significant gaps is the absence of a comprehensive and dedicated Soil Protection Act. While soil is mentioned in several sectoral laws, including the Agricultural Land Act, the Nature and Landscape Protection Act, and the Forest Act, these instruments do not form an integrated legal framework that addresses soil health, carbon storage, and ecosystem services in a holistic manner. Soil continues to be regulated primarily as a productive resource rather than as a climate-relevant carbon sink. However, a future Soil Protection Act could serve as a critical enabling framework for soil carbon governance. Its objectives could include the preservation

and enhancement of soil organic carbon, the regulation of land use practices that affect soil health, and the implementation of national soil monitoring systems. The Act could establish legal definitions of soil degradation, outline mandatory standards for carbon-relevant land management (such as minimum soil cover or organic input requirements), and provide legal backing for certification and verification schemes. Additionally, it could introduce financial or tax incentives for regenerative farming and carbon sequestration activities, thereby facilitating the integration of Slovak agriculture into emerging EU carbon markets. In this sense, such a law would not only address long-standing regulatory gaps but also serve as a legal basis for deploying soil carbon banking instruments in Slovakia.

The 2025 amendment to the Agricultural Land Act, while symbolically important, lacks operational clarity and enforcement mechanisms. The promotion of agroforestry and landscape features remains largely voluntary, with no dedicated funding or monitoring obligations to ensure wide-scale implementation. This limits the amendment's potential to deliver measurable climate or biodiversity benefits.

Similarly, the failure to adopt the Climate Soil Fund illustrates the institutional and political barriers to operationalising soil carbon sequestration in Slovakia. Without targeted financial incentives, certification mechanisms, and clear governance structures, Slovakia risks falling behind other Member States in implementing soil-based climate solutions. This is reflected in Slovakia's National Energy and Climate Plan (NECP), which pays limited attention to soil-based carbon sequestration and fails to fully integrate land-based mitigation measures into the country's climate strategy, despite the EU's increased focus on natural carbon sinks.

Recent policy discussions have highlighted the potential for Slovakia to explore legal frameworks for establishing a national soil carbon bank. Such a mechanism could enable landowners to generate tradable soil carbon credits, supported by certification and verification systems. This would open opportunities for integrating soil carbon sequestration into Slovakia's emissions trading or creating public-private partnerships for pilot projects aimed at scaling carbon farming.

Another key shortcoming is the absence of a national soil monitoring system, which will be able to track soil health indicators, carbon stocks, and land management practices. Without good data that can be compared through time, what cannot be measured cannot be managed. Reliable data and transparency are needed in order to assess the impact of policies, comply with climate reporting obligations, and remain available on the emerging carbon markets.

Finally, the policy system in Slovakia is characterised by a high degree of sectoral isolation and insufficient coordination between agricultural, environmental, and climate-related policies. Furthermore, we still lack a long-term focus and the institutional capacity in the forestry sector, and there is a danger

that the said sector will concentrate on long-term carbon retention by sustainable forest management, a trend that is not (as of yet) the case for agricultural soils. In conclusion, Slovakia is not currently in a position to fully exploit the potential of soil carbon sequestration as a means of climate change mitigation, both from a legal and an institutional and financial perspective. Addressing these gaps will demand political will, legislative creativity, and cross-sectoral coordination, which must be underpinned by strong monitoring and creating adequate financial incentives from the state.

4. Evaluation and recommendations

4.1. Overall evaluation

The analysis of the European and Slovak legal and policy frameworks presented in this article reveals a significant implementation gap between the European Union's ambitions and Slovakia's current regulatory practice. While the EU Soil Strategy for 2030 and related policies provide a coherent political vision for achieving healthy soils and increasing soil carbon sequestration, Slovakia's legal and policy response remains fragmented, underdeveloped, and weakly enforced.

At the European level, the lack of binding legal obligations for soil health remains a structural limitation, although the proposed Soil Health Law and the recent Soil Monitoring Law offer a promising pathway toward a more enforceable governance framework. However, as recent expert evaluations suggest, these measures risk becoming mere data collection exercises if not accompanied by clear restoration obligations and sufficient financial support.⁷⁷

From a national perspective, the 2025 amendment of the Agricultural Land Act in Slovakia can be considered as a positive step, where agroforestry and landscape elements are now being treated as approved land uses. However, its strength is tempered by the lack of dedicated funding, monitoring, and enforcement provisions, which leaves the programme mostly voluntary at the discretion of individual landowners.

The reluctance to adopt the proposed Climate Soil Fund further demonstrates institutional and political barriers to operationalising soil carbon sequestration at scale. This decision is particularly unfortunate given that the OECD, in its 2024 Environmental Performance Review for the Slovak Republic, explicitly recognised the proposed fund as one of the three key instruments for advancing

⁷⁷ European Commission, *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law)* (Proposal) COM/2023/416 final, 2023/0232(COD), pp. 3–4.

soil and climate policy. Alongside a soil information and monitoring system and a carbon and water bank, the fund was seen as a promising mechanism to offer innovative incentives to landowners and contribute to multiple environmental objectives.⁷⁸

Without targeted financial incentives and certification mechanisms, Slovakia is unlikely to mobilise landowners to participate in carbon farming or soil restoration activities.⁷⁹ This leaves Slovakia in danger of losing the chance to benefit from forthcoming EU-level carbon markets and financial tools, which are to fund nature-based climate solutions. The absence of a national soil monitoring system also weakens the country's capacity to monitor soil health, measure carbon stocks and evaluate policy effectiveness. In the absence of good data, what tools does policy have to develop evidence-based policy measures or fulfil their EU reporting tasks?

In contrast, the forestry sector shows a more positive trajectory, with sustainable forest management practices contributing to long-term carbon storage. The planned decrease in timber harvesting and the extensive afforestation programmes carried out by Lesy SR, š.p., including the planting of 11.5 million seedlings in 2025, indicate a strategic commitment to maintaining and enhancing forest carbon sinks. According to model-based projections, scenarios with reduced harvesting rates are expected to maintain significantly higher levels of carbon removals from the atmosphere compared to business-as-usual approaches, with potential net removals of up to 2,800 kt CO₂ annually by 2050 under current realised harvesting patterns.⁸⁰ The agricultural sector, however, lacks such alignment of focus and institutional capability, especially as the soil-based carbon sequestration is concerned. This imbalance highlights the demand for a more holistic and integrated strategy that combines forestry and agricultural landscapes.

4.2. Key recommendations

Based on the analysis, we came to several conclusions, and we are offering several recommendations that are made with our intention to improve the legislation and policy in Slovakia in the area of soil protection and carbon sequestration:

⁷⁸ OECD, *OECD Environmental Performance Reviews: Slovak Republic 2024*. 2024, OECD Environmental Performance Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/108238e8-en>.

⁷⁹ J. Verschuuren, *Achieving agricultural greenhouse gas emission reductions in the EU post-2030: What options do we have?*, "Review of European, Comparative & International Environmental Law" 2022, vol. 31, no. 2, pp. 246–257, <https://doi.org/10.1111/reel.12448>.

⁸⁰ I. Barka et al., *Carbon sequestration in living biomass of Slovak forests: recent trends and future projection*, "Central European Forestry Journal" 2020, vol. 66, no. 4, pp. 191–201, <https://doi.org/10.2478/forj-2020-0020>.

- I. Adopt a comprehensive Soil Protection Act**, based on the upcoming EU Soil Health Law, that will set binding soil health standards and obligations to monitor the quality of the soil and provide restoration objectives.
- II. Operationalise financial incentives for soil carbon sequestration**, for example, by reasserting the Carbon Soil Fund proposal or the integration of carbon farming payments into the CAP Strategic Plan.
- III. Create a National Soil Monitoring System**, aligned to the EU Soil Monitoring Law, delivering accurate data on soil health, carbon stocks, and land management.
- IV. Reinforce cross-sectoral coordination** between agriculture, forestry, environment, and climate policies for an integrated governance of soil as a multifunctional resource.
- V. Use targeted financing, technical support, and monitoring and enforcement** to encourage wider adoption of agroforestry and landscape features.

By addressing these gaps, Slovakia can improve its contribution to the EU's climate and biodiversity targets, enhance the resilience of its agricultural and forest ecosystems, and position itself as a leader in soil-based climate solutions.

Bibliography

Professional and academic publications

- Barka I., Priwitzer T., Pavlenda P., *Carbon sequestration in living biomass of Slovak forests: recent trends and future projection*, "Central European Forestry Journal" 2020, vol. 66, no. 4, pp. 191–201, <https://doi.org/10.2478/forj-2020-0020>.
- Hermoso V., Morán-Ordóñez A., Canessa S., Brotons L., *Integrating biodiversity, climate, and water policy: The EU Biodiversity Strategy for 2030*, "Environmental Science & Policy" 2022, vol. 132, pp. 75–83, <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.02.024>.
- Heuser I., *Soil Governance in current European Union Law and in the European Green Deal*. "Soil Security" 2022, vol. 6, 100053, <https://doi.org/10.1016/j.soisec.2022.100053>.
- Jakl Š., *Ochrana půdy z hlediska obsahu organické hmoty*, in: *Půda v právních vztazích: aktuální otázky*, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia, (eds.) J. Tkáčiková, V. Vomáčka, D. Židek et al., Masarykova univerzita, Brno 2020. Available online.
- Lal R., *Soil Carbon Sequestration Impacts on Global Climate Change and Food Security*, "Science" 2004, vol. 304, pp. 1623–1627.
- Leone L., *A Renewed EU Soil Strategy for Climate-Smart Agriculture*, "Rivista Quadrimestrale di Diritto dell'Ambiente" 2023, vol. 2, pp. 75–108. <https://www.researchgate.net/publication/376612859> [accessed 30 March 2025].
- Longbottom T. et al.: *What's Soil Got to Do with Climate Change?*, "GSA Today" vol. 32, no. 5, pp. 4–10, <https://doi.org/10.1130/GSATG519A.1>.

- Máčaj E., *Legal Regulation of Landscaping in Slovakia as a Means of Climate Protection*, "Acta Universitatis Carolinae Iuridica" 2024, vol. 70, no. 1 pp. 77–92, <https://doi.org/10.14712/23366478.2024.6>.
- Montanarella L., Panagos P., *The relevance of sustainable soil management within the European Green Deal: A review*, "Land Use Policy" 2021, vol. 100, 104950, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104950>.
- Palšová L., Bohátová Z., Lazíková J., *Quality Soil as a Pathway to Healthy Food in the EU – Project Information*, "EU Agrarian Law" 2021, vol. X, no. 2, pp. 28–29.
- Panagos P., Borrelli P., Jones A., Robinson D. A., *A 1 Billion Euro Mission: A Soil Deal for Europe*, "European Journal of Soil Science" 2024, pp. 1–4, <https://doi.org/10.1111/ejss.13466>.
- Pavlovič M., Michalovič M., *Challenges and perspectives of the legislative solution to the problem of the plots of land of unidentified owners in the Slovak republic – defining public interest*, in: *Developments in information and knowledge management systems for business applications*, (eds.) N. Kryvinska, M. Greguš, S. Fedushko, Springer Nature, 2023, pp. 541–562, https://doi.org/10.1007/978-3-031-27506-7_20,
- Pavlovič M., Michalovič M., *Constitutional protection of land in the Slovak Republic*. In: "Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska" 2021, vol. 10, no. 2, pp. 1–14, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2021.02.06>.
- Verschuuren J., *Achieving agricultural greenhouse gas emission reductions in the EU post-2030: What options do we have?*, "Review of European, Comparative & International Environmental Law" 2022, vol. 31, no. 2, pp. 246–257, <https://doi.org/10.1111/reel.12448>.
- Vodička J., *Advancing Circular Economy: Czech perspective*, "Journal of Agricultural and Environmental Law" 2024, vol. 36, no. 19, pp. 224–248. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2024.36.255>.

Legally binding and non-legally binding documents and legislation

- Act no. 460/1992 Coll. Constitution of the Slovak Republic, as amended.
- Act No. 180/1995 Coll. on Certain Measures for Land Ownership Arrangements.
- Act No. 543/2002 Coll. on Nature and Landscape Protection, as amended.
- Act No. 220/2004 Coll. on the Protection and Use of Agricultural Land, as amended.
- Act No. 326/2005 Coll. on Forests, as amended.
- Act No. 24/2006 Coll. on Environmental Impact Assessment.
- Act no. 82/2025 Coll. amending Act No. 220/2004 Coll. on the protection and use of agricultural land and amending Act No. 245/2003 Coll. on integrated prevention and control of environmental pollution and amending certain acts, as amended, and amending Act No. 188/2003 Coll. on the application of sewage sludge and bottom sediments to soil and amending Act No. 223/2001 Coll. on waste and amending certain acts, as amended. European Commission, *A Sustainable Bioeconomy for Europe: Strengthening the connection between economy, society and the environment* (Communication) COM/2018/673 final.
- European Commission, *The European Green Deal* (Communication) COM/2019/640 final.
- European Commission, *Chemicals Strategy for Sustainability Towards a Toxic-Free Environment* (Communication) COM/2020/667 final.
- European Commission, *A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system* (Communication) COM/2020/381 final.
- European Commission, *Chemicals Strategy for Sustainability Towards a Toxic-Free Environment* (Communication) COM/2020/667 final.
- European Commission, *A new Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe* (Communication) COM/2020/98 final.
- European Commission, *Pathway to a Healthy Planet for All EU Action Plan: "Towards Zero Pollution for Air, Water and Soil"* (Communication) COM/2021/400 final.

- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Sustainable Carbon Cycles* (Communication) COM/2021/800 final.
- European Commission, *EU Soil Strategy for 2030: Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate* (Communication) COM/2021/699 final.
- European Commission, *"Fit for 55": delivering the EU's 2030 Climate Target on the way to climate neutrality* (Communication) COM/2021/550 final.
- European Commission, *New EU Forest Strategy for 2030: Forests for sustainable and climate-resilient futures* (Communication) COM/2021/572 final.
- European Commission, *Forging a climate-resilient Europe – the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change* (Communication) COM/2021/82 final.
- European Commission, *On European Missions* (Communication) COM/2021/609 final.
- European Commission: *Proposal for a Directive establishing a framework for the protection of soil* (Proposal) COM/2006/232 final.
- European Commission, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Soil Monitoring and Resilience* (Soil Monitoring Law) (Proposal) COM/2023/416 final.
- European Commission, *Commission recommendations for Slovakia's CAP strategic plan* (Staff Working Document) SWD/2020/392 final.
- European Court of Auditors, *Common Agricultural Policy and Climate: Half of EU Climate Spending but Farm Emissions Are Not Decreasing* (Special Report 16/2021).
- National Council of the Slovak Republic, *Dôvodová správa, A: všeobecná časť k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení zákon č. 188/2003 Z. z. o aplikácii čistiarenskeho kalu a dnových sedimentov do pôdy a o doplnení zákona č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov* (explanatory memorandum). Available only in the Slovak Language.
- OECD, *OECD Environmental Performance Reviews: Slovak Republic 2024*. 2024, OECD Environmental Performance Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/108238e8-en>.
- Regulation (EU) 2018/841 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on the inclusion of greenhouse gas emissions and removals from land use, land use change and forestry in the 2030 climate and energy framework, and amending Regulation (EU) No 525/2013 and Decision No 529/2013/EU.

Internet sources

- Carbon Gap, *EU Soil Monitoring Law*. 2025. [online], <https://tracker.carbongap.org/policy/soil-monitoring-law/> [accessed 29 April 2025].
- European Court of Auditors, EU efforts for sustainable soil management. Unambitious standards and limited targeting. (Special Report No 19/2023), p. 11 (webpage), https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2023-19/SR-2023-19_EN.pdf [accessed 29 April 2025].
- European Parliament: European Parliament Resolution of 28 April 2021 on Soil Protection (Resolution) 2021/2548(RSP) (webpage), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0143_EN.html
- Lesy SR: *11,5 milióna stromov v roku 2025 - tradičná starostlivosť o slovenské lesy pokračuje*. Press release, 27.3.2025. (webpage), <https://www.lesy.sk/lesy/media/aktuality/aktuality-tlacove-spravy-novinky/tlacove-spravy/lesy-sr-115-miliona-stromov-roku-2025-tradicna-starostlivost-slovenske-lesy-pokracuje.html> [accessed 29 April 2025], only in Slovak Language.
- Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, *Analýza udržateľnosti podnikateľských subjektov v primárnom spracovaní listnatej a ihličnatej drevnej hmoty*

v súvislosti s potenciálom zásob dreva po novej zonácii národných parkov SR s výhľadom do roku 2050. (webpage), <https://www.mpsr.sk/download.php?fID=25470> [accessed 29 April 2025] Available only in the Slovak Language.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Funded by
the European Union

Maroš Pavlovič, Matúš Michalovič

Tworzenie ram prawnych dla banku węgla glebowego na Słowacji: analiza polityk i rekomendacje w kontekście prawa i polityki Unii Europejskiej

Streszczenie

Gleba stanowi największy lądowy rezerwuár węgla w Europie, mający podstawowe znaczenie dla osiągnięcia neutralności klimatycznej, ochrony bioróżnorodności i bezpieczeństwa żywnościowego. Pomimo to jest jedynym ważnym zasobem naturalnym w Unii Europejskiej, którego nie obejmują wiążące ramy prawne. Unijna strategia glebowa do 2030 r. oraz powiązane z nią polityki będące częścią Europejskiego Zielonego Ładu wyznaczają kierunek działań na rzecz odwrócenia procesu degradacji gleb i zwiększenia ich zdolności do pochłaniania węgla, jednak na poziomie zarówno unijnym, jak i krajowym utrzymują się istotne luki prawne i polityczne.

W artykule przeanalizowano ewolucję wytycznych unijnych, w tym projekt rozporządzenia w sprawie zdrowia gleby (Soil Health Law) oraz ramy certyfikacji pochłaniania dwutlenku węgla (Carbon Removal Certification Framework). Ocenie poddano również reakcję Słowacji na poziomie krajowym, ze szczególnym uwzględnieniem nowelizacji ustawy o gruntach rolnych planowanej na 2025 r. i nieudanego projektu utworzenia Funduszu Klimatycznego na rzecz Gleb. Pomimo tych inicjatyw w słowackim systemie prawnym wciąż brakuje jednoznacznych przepisów, odpowiednich bodźców finansowych oraz skoordynowanych polityk, które wspierałyby działania polegające na ochronie i odbudowie gleb. W artykule wykazano, że owe braki hamują wdrażanie środków sekwestracji węgla w glebie. Sformułowano też rekomendacje dotyczące przyjęcia kompleksowej ustawy o ochronie gleb, wprowadzenia zachęt finansowych dla rolnictwa węglowego, usprawnienia systemu monitoringu gleb i wzmocnienia

integracji polityk sektorowych. Bez tego nie sposób w pełni wykorzystać potencjału klimatycznego gleb ani dostosować Słowacji do unijnych celów w zakresie klimatu i bioróżnorodności.

Słowa kluczowe: ochrona gleb, sekwestracja węgla, strategia glebowa UE do 2030 r., rolnictwo węglowe, neutralność klimatyczna, glebowe magazynowanie węgla

Марош Павлович, Матуш Михалович

Создание правовой рамки для почвенного углеродного банка в Словакии: анализ политики и рекомендации в контексте права и политики Европейского союза

Резюме

Почва является крупнейшим наземным резервуаром углерода в Европе, критически важным для достижения климатической нейтральности, сохранения биоразнообразия и продовольственной безопасности. При этом она является единственным важным природным ресурсом в Европейском союзе, не подпадающим под действующие законы. Почвенная стратегия ЕС до 2030 г. и связанная с ней политика в рамках Европейского зеленого курса обеспечивают основу для действий, направленных на предотвращение процесса деградации почв и повышение способности почвы к секвестрации углерода, однако как на уровне ЕС, так и на национальном уровне сохраняются значительные правовые и политические пробелы.

В данной статье рассматривается эволюция директив ЕС, включая проект закона о здоровье почв (Soil Health Law) и Систему сертификации удаления углерода (Carbon Removal Certification Framework). Также оцениваются действия Словакии на национальном уровне, с особым акцентом на поправку к закону о сельскохозяйственных землях, запланированную на 2025 год, и неудачный проект по созданию Климатического фонда в пользу почв. Несмотря на эти инициативы, в словацкой правовой системе по-прежнему отсутствуют четкие правила, адекватные финансовые стимулы и скоординированная политика, направленная на поддержку усилий по защите и восстановлению почв. В статье показано, что эти недостатки препятствуют реализации мер по секвестрации почвенного углерода. Также приведены рекомендации по принятию комплексного закона о защите почв, введению финансовых стимулов для углеродного земледелия, совершенствованию системы мониторинга почв и усилению интеграции отраслевой политики. Без этого невозможно в полной мере использовать климатический потенциал почв и добиться выполнения Словакией целей ЕС в области климата и биоразнообразия.

Ключевые слова: защита почв, секвестрация углерода, почвенная стратегия ЕС до 2030 г., углеродное земледелие, климатическая нейтральность, хранение углерода в почве

Maroš Pavlovič, Matúš Michalovič

Creazione di un quadro giuridico per una banca del carbonio nel suolo in Slovacchia: analisi delle politiche e raccomandazioni nel contesto del diritto e delle politiche dell'Unione Europea

Sommario

Il suolo costituisce il più grande serbatoio terrestre di carbonio in Europa, rivestendo un'importanza fondamentale per il raggiungimento della neutralità climatica, la tutela della biodiversità e la sicurezza alimentare. Nonostante ciò, esso rappresenta l'unica rilevante risorsa naturale nell'Unione europea che non sia ancora disciplinata da un quadro normativo vincolante. La Strategia dell'UE per il suolo al 2030 e le politiche ad essa connesse, inserite nel contesto del Green Deal europeo, delineano gli orientamenti per contrastare il processo di degradazione del suolo e rafforzarne la capacità di assorbimento del carbonio; permangono tuttavia significative lacune normative e politiche, sia a livello unionale sia nazionale.

L'articolo analizza l'evoluzione delle linee guida dell'UE, compreso il progetto di regolamento sulla salute del suolo (Soil Health Law) e il quadro di certificazione per l'assorbimento del carbonio (Carbon Removal Certification Framework). Viene altresì valutata la risposta nazionale della Slovacchia, con particolare attenzione alla riforma della legge sui terreni agricoli prevista per il 2025 e al progetto, non riuscito, di istituire un Fondo climatico per il suolo. Nonostante tali iniziative, nell'ordinamento giuridico slovacco continuano a mancare disposizioni chiare, adeguati incentivi finanziari e politiche coordinate in grado di sostenere azioni di tutela e ripristino del suolo. L'articolo mostra come tali carenze ostacolino l'attuazione delle misure di sequestro del carbonio nel suolo. Vengono inoltre formulate raccomandazioni riguardanti l'adozione di una legge globale sulla protezione del suolo, l'introduzione di incentivi finanziari per l'agricoltura carbonica, il miglioramento del sistema di monitoraggio del suolo e il rafforzamento dell'integrazione tra politiche settoriali. Senza questi interventi, non sarà possibile sfruttare appieno il potenziale climatico dei suoli né adeguare la Slovacchia agli obiettivi dell'UE in materia di clima e biodiversità.

Parole chiave: tutela del suolo, sequestro del carbonio, Strategia dell'UE per il suolo 2030, agricoltura carbonica, neutralità climatica, stoccaggio del carbonio nel suolo

Filip Prusik-Serbinowski

 <https://orcid.org/0000-0003-0235-688X>

badacz niezależny

Warszawa, Polska

Instalacje emitujące promieniowanie elektromagnetyczne jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko – ujęcie historyczne

Installations emitting electromagnetic radiation as projects likely to have a significant effect on the environment – a historical perspective

Summary

The development and use of technologies based on electromagnetic radiation is one of the key factors in economic development and the digital revolution. The legal regulation of the issue of installations emitting electromagnetic fields in the context of their impact on the environment in Poland dates back to the early 1980s and was not liberalised to a greater extent until the beginning of the current decade. In this article, the author presents the historical conditions and evolution of this regulation, as well as analyses the interpretation doubts that have existed in this respect over the years and the way in which they have been resolved in legislation and in the case law of administrative courts. In conclusion, he draws attention to the shortcomings of the historical regulation and approves of its current liberalisation.

Key words: electromagnetic radiation, environmental impact assessment, administrative courts' rulings

1. Ochrona przed polami elektromagnetycznymi w prawie ochrony środowiska

Ochronie przed polami elektromagnetycznymi poświęcono tytuł II dział VI ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska¹. Jak zauważa się w doktrynie, ochrona ta wykazuje pewne podobieństwa do ochrony przed hałasem. Zbieżności wyrażają się przede wszystkim w tym, że nie chodzi o ochronę konkretnego elementu środowiska, lecz o ochronę elementów środowiska przed oddziaływaniem na nie przez konkretny czynnik², jak również w tym, że odbywa się ona na dwa sposoby: poprzez utrzymanie wspomnianego czynnika poniżej dopuszczalnych poziomów lub co najmniej na tych poziomach i zmniejszanie poziomów co najmniej do dopuszczalnych, gdy zostały one przekroczone³. Ponadto dopuszczalne poziomy tych pól stanowią standard jakości środowiska w rozumieniu art. 3 pkt 34 p.o.ś., a więc wymóg, za pomocą którego ustawodawca konstruuje zasady prewencji oraz przezorności⁴.

Normy dotyczące ochrony przed polami elektromagnetycznymi zasadniczo są skierowane *erga omnes*, niemniej zwłaszcza do organów administracji publicznej⁵, którym przypisano szereg zadań i kompetencji pozwalających im tę ochronę realizować. Należy tu wymienić w szczególności badawcze i rejestrowe kompetencje Głównego Inspektora Ochrony Środowiska, który w ramach państwowego monitoringu środowiska prowadzi okresowe badania poziomów pól elektromagnetycznych oraz rejestr zawierający informacje o terenach, gdzie stwierdzono przekroczenia⁶. Znaczne przekroczenie dopuszczalnych poziomów pól elektromagnetycznych może być podstawą do wstrzymania działalności podmiotu emitującego przez wojewódzkiego inspektora ochrony środowiska⁷.

Istotne w analizowanej materii są także przepisy dotyczące obszarów ograniczonego użytkowania i stref przemysłowych⁸. Ochronę przed polami elektromagnetycznymi uwzględniają również regulacje w zakresie planowania i zagospodarowania przestrzennego, procesu inwestycyjno-budowlanego, bezpieczeństwa

¹ T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 647 [dalej: p.o.ś].

² B. Rakoczy, *Komentarz do art. 121*, w: Z. Bukowski et al., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, LexisNexis, LEX 2013.

³ K. Gruszecki, *Komentarz do art. 121*, w: idem, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, wyd. 7, Wolters Kluwer, LEX/el. 2025.

⁴ J. Jerzmański, *Komentarz do art. 122*, w: M. Górski et al., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2019.

⁵ J. Jerzmański, *Komentarz do art. 121*, w: M. Górski et al., *Prawo...*

⁶ A. Barczak, *Kontrola podmiotów korzystających ze środowiska*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 159.

⁷ Ibidem.

⁸ J. Jerzmański, *Komentarz do tytułu II dział VI*, w: M. Górski et al., *Prawo...*

produktów czy bezpieczeństwa i higieny pracy⁹. Należy natomiast zauważyć, że same przepisy działu VI tytułu II p.o.ś. nie stanowią podstawy do wydawania decyzji w sprawach indywidualnych¹⁰. Ponadto emitowanie pól elektromagnetycznych nie jest objęte regulacją dotyczącą środków finansowo-prawnych (opłat za korzystanie ze środowiska oraz opłat podwyższonych i administracyjnych kar pieniężnych)¹¹.

W doktrynie podkreśla się znaczenie ochrony przed polami elektromagnetycznymi, postulując nawet istnienie zasady ochrony przed nimi¹². Mimo to w piśmiennictwie prawniczym nie poświęca się owej tematyce wiele uwagi: brakuje opracowań monograficznych, a nieliczne artykuły odnoszą się do stanu prawnego sprzed niemal 15 lat¹³. Wyjątek stanowią tu publikacje G. Dobrowolskiego z 2022 i 2023 r.¹⁴ Pierwsza z nich oprócz prawa ochrony środowiska obejmuje także prawo budowlane, druga zaś charakteryzuje ogół przepisów regulujących emisję promieniowania elektromagnetycznego. Z tego powodu nie było w nich miejsca na dogłębną i szczegółową analizę przepisów dotyczących kwalifikowania instalacji, które emitują promieniowanie elektromagnetyczne, jako przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko. Ponadto tylko druga z przywołanych publikacji uwzględnia aktualny stan prawny, w którym instalacje te nie znajdują się już w katalogu takich przedsięwzięć (o czym będzie mowa w dalszej części artykułu). Powyższe w powiązaniu z ogromnym i nieustannie rosnącym społeczno-gospodarczym znaczeniem wykorzystania pola elektromagnetycznego uzasadnia obranie za przedmiot badań właśnie kwestii kwalifikowania instalacji, które emitują promieniowanie elektromagnetyczne, jako przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Zob. dwa wyroki WSA w Warszawie z dnia 5 października 2005 r.: sygn. IV SA/Wa 963/05, CBOSA, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/9B2D4F8996>; sygn. IV SA/Wa 1360/05, CBOSA, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/8EBC1D4054> [dostęp do wszystkich orzeczeń z CBOSA: 5.01.2025].

¹¹ J. Jerzmański, *Komentarz do tytułu II dział VI*, w: M. Górski et al., *Prawo...*

¹² E. Radziszewski, *Komentarz do art. 121*, w: idem, *Prawo ochrony środowiska. Przepisy i komentarz*, LexisNexis, LEX 2003.

¹³ Zob. J. Szuma, *Stacje bazowe telefonii komórkowej jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2011, nr 1, s. 33–65, <https://doi.org/10.12775/PPOS.2011.002>; R. Froń, *Regulacje dotyczące instalacji wytwarzających pola elektromagnetyczne*, „Prawo i Środowisko” 2011, nr 2, s. 107–113.

¹⁴ G. Dobrowolski, *Prawne podstawy budowy stacji bazowych telefonii komórkowej. Pomiędzy prawodawcą a sądem*, w: *Sądownictwo administracyjne w umacnianiu państwa prawa. Księga z okazji 100-lecia sądownictwa administracyjnego w województwie śląskim*, red. A. Matan, A. Nita, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 103–116; idem, *Ewolucja przepisów dotyczących emisji promieniowania elektromagnetycznego w Polsce*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2023, nr 2, s. 92–105, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2023.02.07>.

2. Promieniowanie elektromagnetyczne – istota, znaczenie gospodarcze oraz wpływ na środowisko i zdrowie ludzi

Pole elektromagnetyczne stanowi – obok oddziaływania grawitacyjnego i oddziaływań jądrowych – jedno z czterech tzw. oddziaływań podstawowych, czyli naturalnie występujących oddziaływań o fundamentalnym znaczeniu, a przez człowieka jest sztucznie generowane i wykorzystywane na coraz większą skalę od ponad 100 lat¹⁵. Powstaje w wyniku wzajemnego powiązania pól elektrycznego i magnetycznego. Można je zdefiniować jako stan przestrzeni, w której na obiekt fizyczny mający ładunek elektryczny działają siły o naturze elektromagnetycznej i występuje przepływ energii¹⁶. To zjawisko jest podstawą licznych rozwiązań i technologii o ogromnej wadze zarówno dla gospodarki, jak i dla naszego codziennego funkcjonowania. Szersze wykorzystanie technologii na nim opartych należy współcześnie do kluczowych czynników rozwoju gospodarczego, w szczególności transportu autonomicznego oraz systemów i narzędzi związanych ze sztuczną inteligencją czy z internetem rzeczy¹⁷.

Pomimo wielu badań naukowych, prowadzonych od lat, nie udowodniono dotychczas szkodliwego wpływu promieniowania elektromagnetycznego na zdrowie ludzi¹⁸. Istnieją wyniki wskazujące na zwiększony stres oksydacyjny u zwierząt, niemniej wymagają one potwierdzenia w dalszych badaniach¹⁹. Przez lata dopuszczalne poziomy pól elektromagnetycznych w środowisku były w Polsce znacznie niższe niż w większości państw europejskich, gdzie punktem odniesienia jest zalecenie Rady 1999/519/WE z dnia 12 lipca 1999 r. w sprawie

¹⁵ R. Pawlak, *Pole elektromagnetyczne, fale elektromagnetyczne – wprowadzenie*, w: *Pole elektromagnetyczne a człowiek. O fizyce, biologii, medycynie, normach i sieci 5G*, red. Ł. Lamża, Ministerstwo Cyfryzacji, Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019, s. 7.

¹⁶ Ibidem, s. 13.

¹⁷ O gospodarczym znaczeniu technologii opartych na promieniowaniu elektromagnetycznym zob. np. Oxford Economics, *The global economic potential of 5G-enabled technology*, 2023, https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2023/03/GlobalEconomicPotential5G_290323.pdf [dostęp: 5.01.2025]; PwC, *The global economic impact of 5G: Powering your tomorrow*, 2021, <https://www.pwc.com/gx/en/tmt/5g/global-economic-impact-5g.pdf> [dostęp: 5.01.2025].

¹⁸ G. Tatoń, E. Rokita, *Oddziaływanie promieniowania mikrofalowego i radiowego na ludzi*, w: *Pole elektromagnetyczne a człowiek...*, s. 58–67.

¹⁹ Zob. Swedish Radiation Safety Authority, *Recent research on electromagnetic fields and health risk, nineteenth report from SSM's Scientific Council on Electromagnetic Fields*, 2024, eds. A. Huss et al., Stockholm 2025, <https://www.stralsakerhetsmyndigheten.se/contentassets/ee726076bcf44346932723fed140ed69/202504-recent-research-on-electromagnetic-fields-and-health-risk-nineteenth-report-from-ssms-scientific-council-on-electromagnetic-fields-2024.pdf> [dostęp: 5.01.2025].

ograniczenia narażenia ogółu ludności na pola elektromagnetyczne²⁰. Harmonizacja polskich przepisów z tym zaleceniem nastąpiła na mocy rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 17 grudnia 2019 r. w sprawie dopuszczalnych poziomów pól elektromagnetycznych w środowisku²¹.

3. Ocena oddziaływania na środowisko

Jedną z podstawowych zasad prawa ochrony środowiska stanowi zasada przezorności, która wyraża się w zapewnieniu odpowiedniego poziomu ochrony środowiska na jak najwcześniejszym etapie podejmowania decyzji oraz na przewidzeniu skali ewentualnych zagrożeń powodowanych przez inwestycję i ryzyka z nimi związanego²². Do instrumentów realizacji tej zasady należy m.in. ocena oddziaływania na środowisko. Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 8 ustawy ocenowej²³ jest to postępowanie w sprawie oceny oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na środowisko, obejmujące w szczególności:

- weryfikację raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko,
- uzyskanie opinii i uzgodnień wymaganych ustawą,
- zapewnienie możliwości udziału społeczeństwa w postępowaniu.

Jak wskazuje P. Otawski, „regulacja ta jest próbą ujęcia w ramy prawne procesu badania przez potencjalnego inwestora stanu środowiska przed realizacją przedsięwzięcia oraz próby prognozowania skutków, jakie [...] wyrzuci [ona] na środowisko, a dopiero następnie poddania tak wytworzonych opisów i analiz weryfikacji przez wyspecjalizowane organy administracji publicznej oraz społeczeństwo. Proces ten powinien dostarczyć uczestnikom postępowania wiedzy na temat skutków realizacji przedsięwzięcia, a tym samym wytworzyć merytoryczne podstawy do podejmowania rozstrzygnięcia dotyczącego [jej] dopuszczalności [...]”²⁴.

²⁰ Council Recommendation 1999/519/EC of 12 July 1999 on the limitation of exposure of the general public to electromagnetic fields (0 Hz to 300 GHz) (Dz. Urz. UE L 199 z dnia 30 lipca 1999 r., s. 59–70).

²¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 2448.

²² K. Gruszecki, *Decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach a zasada przezorności*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 3, s. 85–86.

²³ Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1112).

²⁴ P. Otawski, *Komentarz do art. 59, w: Ustawa o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Komentarz*, red. T. Filipowicz, A. Plucińska-Filipowicz, M. Wierzbowski, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2024.

Ocena oddziaływania na środowisko to proces nadzwyczaj złożony, jednak celem niniejszego opracowania jest historyczna analiza przepisów regulujących wymóg jej przeprowadzenia dla nieliniowej infrastruktury telekomunikacyjnej.

Procedura oceny oddziaływania na środowisko została uregulowana w dziale V ustawy ocenowej. Zgodnie z pierwszym przepisem tego działu, a więc art. 59 ust. 1, przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko wymaga realizacja następujących przedsięwzięć:

- planowanego przedsięwzięcia mogącego zawsze znacząco oddziaływać na środowisko;
- planowanego przedsięwzięcia mogącego potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, jeżeli obowiązek przeprowadzenia oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko został stwierdzony na podstawie art. 63 ust. 1 albo jeżeli o jej przeprowadzenie wystąpi podmiot planujący podjęcie realizacji przedsięwzięcia lokalizowanego na obszarach objętych formami ochrony przyrody, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody²⁵.

4. Historyczne źródła katalogu przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko

Rodzaje przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko oraz mogących potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko określa na mocy art. 60 ustawy ocenowej Rada Ministrów w drodze rozporządzenia. Rozporządzenia wypełniające delegację ustawową zawartą we wspomnianym przepisie były wzorowane – na co jasno wskazuje porównanie ich treści – na aktach wykonawczych wydawanych na podstawie przepisów, które regulują planowanie i zagospodarowanie przestrzenne, określających inwestycje szczególnie szkodliwe dla środowiska i dla zdrowia ludzi²⁶, oraz na rozporządzeniach wydawanych

²⁵ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1478.

²⁶ Należy tu wymienić:

a) zarządzenie Ministra – Kierownika Urzędu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z dnia 27 marca 1985 r. w sprawie określenia rodzajów inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi (M.P. z 1985 r. Nr 8, poz. 74), wydane na podstawie art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 12 lipca 1984 r. o planowaniu przestrzennym (Dz.U. z 1984 r. Nr 35, poz. 185), które do inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi zaliczało inwestycje powodujące powstawanie pola elektromagnetycznego w zakresie częstotliwości od 0,1 MHz do 300 000 MHz o wielkościach skutecznego natężenia pola elektrycznego większych od wartości granicznych stref ochronnych, które określono w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 5 listopada 1980 r.

na podstawie Prawa ochrony środowiska, które określają rodzaje przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i szczegółowe kryteria związane z kwalifikowaniem przedsięwzięć do sporządzenia raportu oddziaływania na

w sprawie szczegółowych zasad ochrony przed elektromagnetycznym promieniowaniem niejonizującym szkodliwym dla ludzi i środowiska (Dz.U. z 1980 r. Nr 25, poz. 101);

b) zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 23 kwietnia 1990 r. w sprawie inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi oraz warunków, jakim powinna odpowiadać sporządzona przez rzeczoznawcę ocena oddziaływania inwestycji i obiektów budowlanych na środowisko (M.P. z 1990 r. Nr 16, poz. 126), wydane na podstawie art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 12 lipca 1984 r. o planowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 1989 r. Nr 17, poz. 99) oraz art. 70 ust. 5 ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz.U. z 1980 r. Nr 3, poz. 6 ze zm.), które do inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi zaliczało inwestycje powodujące powstawanie pola elektromagnetycznego w zakresie częstotliwości od 0,1 MHz do 300 000 MHz o wielkościach skutecznego natężenia pola elektrycznego większych od wartości granicznych stref ochronnych, które określono w przepisach odrębnych (a więc również w rozporządzeniu Rady Ministrów z 1980 r. wskazanym w poprzednim podpunkcie). Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska jako pierwsza w polskim porządku prawnym regulowała instytucję oceny (zwanej pierwotnie opinią) oddziaływania na środowisko, przy czym był to ówczesnie dokument (a nie proces), który można porównać do obecnego raportu oddziaływania na środowisko;

c) rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 13 maja 1995 r. w sprawie określenia rodzajów inwestycji szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi oraz ocen oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 1995 r. Nr 52, poz. 284), wydane na podstawie art. 40 ust. 4 pkt 1 i pkt 2 lit. b ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 1994 r. Nr 89, poz. 415) oraz art. 70 ust. 5 ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska (t.j. Dz.U. z 1994 r. Nr 49, poz. 196), które do inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi zaliczało urządzenia emitujące elektromagnetyczne promieniowanie niejonizujące w zakresie częstotliwości od 0,1 MHz do 300 000 MHz: radiolokacyjne oraz radionadawcze i telewizyjne, o maksymalnej mocy wypromieniowanej równej 10 kW lub wyższej, natomiast do inwestycji mogących pogorszyć stan środowiska – urządzenia emitujące elektromagnetyczne promieniowanie niejonizujące w zakresie częstotliwości od 0,1 MHz do 300 000 MHz, które powodują na obszarach nieobjętych wnioskiem o wydanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu występowanie pól elektromagnetycznych o wartościach natężeń wyższych od granicznych dla stref ochronnych określonych w przepisach szczególnych;

d) rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 14 lipca 1998 r. w sprawie określenia rodzajów inwestycji szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi oraz ocen oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 1998 r. Nr 93, poz. 589), wydane na podstawie art. 40 ust. 4 pkt 1 i pkt 2 lit. b ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 1994 r. Nr 89, poz. 415 ze zm.) oraz art. 70 ust. 4 ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska (t.j. Dz.U. z 1994 r. Nr 49, poz. 196 ze zm.), które do inwestycji mogących pogorszyć stan środowiska zaliczało urządzenia emitujące elektromagnetyczne promieniowanie niejonizujące w zakresie częstotliwości od 0,03 MHz do 300 000 MHz: radiolokacyjne, radiokomunikacyjne i radionawigacyjne, o sumarycznej, określonej zgodnie z przepisami odrębnymi, mocy nadajników wyższej od 10 W, a także radiolinie.

środowisko²⁷. Z analizy tych aktów prawnych wynika, że umieszczenie instalacji emitujących promieniowanie elektromagnetyczne w katalogu przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko było raczej wynikiem powielania wcześniejszych regulacji o przypuszczalnie zbliżonej, a jednak nietożsamej funkcji niż rezultatem pogłębionej refleksji. Ponadto moc promieniowania uznawana za istotnie oddziałującą na środowisko czy zdrowie ludzi nie podlegała większym zmianom.

5. Miejsca dostępne dla ludności jako kryterium zaliczenia instalacji, które emitują pole elektromagnetyczne, do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 sierpnia 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko²⁸ wprowadziło kryterium „miejsc dostępnych dla ludności” i od odległości od nich uzależniło moc równoważną promieniowaną izotropowo

²⁷ Należy tu wymienić:

a) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 września 2002 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych kryteriów związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięć do sporządzenia raportu oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2002 r. Nr 179, poz. 1490), wydane na podstawie art. 51 ust. 8 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627 ze zm.) – a więc wyłącznie na podstawie przepisu z zakresu ochrony środowiska, a nie z zakresu zagospodarowania przestrzennego – które w § 2 ust. 1 pkt 9 lit. g stanowiło, że sporządzenia raportu oddziaływania na środowisko wymagają instalacje radiokomunikacyjne, radionawigacyjne i radiolokacyjne emitujące pola elektromagnetyczne, których równoważna moc promieniowana izotropowo wynosi nie mniej niż 100 W, o częstotliwościach od 30 kHz do 300 GHz, a w § 3 pkt 12 lit. o wskazywało, że sporządzenia raportu mogą wymagać instalacje radiokomunikacyjne, radionawigacyjne i radiolokacyjne emitujące pola elektromagnetyczne, których równoważna moc promieniowana izotropowo wynosi nie mniej niż 15 W, o częstotliwościach od 30 kHz do 300 GHz, niewymienione w § 2 ust. 1 pkt 9 lit. g;

b) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych kryteriów związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięć do sporządzenia raportu oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2004 r. Nr 257, poz. 2573), również wydane na podstawie art. 51 ust. 8 Prawa ochrony środowiska z 2001 r., które do 31 sierpnia 2007 r. (do wejścia w życie aktu zmieniającego) w zakresie inwestycji telekomunikacyjnych powtarzało regulację poprzedniego rozporządzenia.

²⁸ Dz.U. z 2007 r. Nr 158, poz. 1105.

(wyznaczoną dla pojedynczej anteny), która powoduje zaliczenie przedsięwzięcia do danej kategorii.

W rezultacie rozporządzenia wydane już na podstawie art. 60 ustawy ocenowej²⁹ – do 4 czerwca 2022 r., o czym dalej – do przedsięwzięć mogących (zawsze albo potencjalnie) znacząco oddziaływać na środowisko zaliczały instalacje radiokomunikacyjne, radionawigacyjne i radiolokacyjne, z wyłączeniem radiolinii, emitujące pola elektromagnetyczne o częstotliwościach od 0,03 MHz do 300 000 MHz. Kwalifikacja przedsięwzięcia zależała od równoważnej mocy promieniowanej izotropowo wyznaczonej dla pojedynczej anteny w powiązaniu z odległością miejsc dostępnych dla ludności od środka elektrycznego, w osi głównej wiązki promieniowania tej anteny, z zastrzeżeniem, że równoważną moc promieniowaną izotropowo wyznacza się dla pojedynczej anteny także w przypadku, gdy na terenie tego samego zakładu lub obiektu znajduje się realizowana lub zrealizowana inna instalacja radiokomunikacyjna, radionawigacyjna lub radiolokacyjna.

Początkowo Prawo ochrony środowiska nie definiowało miejsc dostępnych dla ludności. Ustawą ocenową wprowadzono art. 124 ust. 2 p.o.ś. zawierający ich definicję legalną. W ówczesnym brzmieniu przepis ten stanowił, że przez wspomniane pojęcie rozumie się wszelkie miejsca z wyjątkiem miejsc, do których dostęp ludności jest zabroniony lub niemożliwy bez użycia sprzętu technicznego. Ustawą z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rozwoju usług i sieci telekomunikacyjnych oraz niektórych innych ustaw³⁰ doprecyzowano, że miejsca dostępne dla ludności ustala się według istniejącego stanu zagospodarowania i zabudowy nieruchomości, co było odpowiedzią na kształtujący się w orzecznictwie sądowoadministracyjnym pogląd, że należy uwzględniać także miejsca, które mogą w przyszłości stać się dostępne dla ludności zgodnie z przepisami o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym³¹.

²⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 71) oraz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 września 2019 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz.U. z 2019 r. poz. 1839).

³⁰ Dz.U. z 2019 r. poz. 1815.

³¹ Pogląd ten ukształtowały przede wszystkim następujące wyroki NSA, wielokrotnie cytowane w kolejnych orzeczeniach sądów administracyjnych: z dnia 15 października 2009 r., sygn. II OSK 1581/08, CBOSA, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/402D45CCAE>; z dnia 31 maja 2010 r., sygn. II OSK 719/09, CBOSA, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/9FD9002780>, i z dnia 25 października 2011 r., sygn. II OSK 1485/10, CBOSA, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B1BFC77E26>. Zob. też J. Szuma, *Stacje bazowe telefonii komórkowej...*, s. 49–55.

6. Problem sumowania mocy anten

W analizowanej materii występowała także inna istotna wątpliwość, która wpływała na praktykę stosowania prawa w zakresie kwalifikowania instalacji emitujących promieniowanie elektromagnetyczne jako przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, mianowicie kwestia kumulacji mocy anten. Problem sprowadzał się do tego, czy moc należy wyznaczać dla pojedynczej anteny czy też należy brać pod uwagę sumę równoważnych mocy promieniowanych izotropowo wszystkich anten na terenie zakładu lub obiektu. Kluczowa była tu relacja między zwrotem wskazującym, że moc wyznacza się dla pojedynczej anteny, a § 3 ust. 2 pkt 3 rozporządzenia z 9 listopada 2010 r., zgodnie z którym do przedsięwzięć mogących potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko zalicza się również przedsięwzięcia nieosiągające progów określonych w ust. 1, jeżeli po zsumowaniu parametrów charakteryzujących przedsięwzięcie z parametrami planowanego, realizowanego lub zrealizowanego przedsięwzięcia tego samego rodzaju znajdującego się na terenie jednego zakładu lub obiektu osiągną one progi określone w ust. 1.

Zwolennicy poglądu o braku podstaw do sumowania mocy anten twierdzili, że § 3 ust. 1 pkt 8 stanowi *lex specialis* w stosunku do § 3 ust. 2 pkt 3 rozporządzenia, ponieważ wyraźnie wskazuje, że moc wyznacza się dla pojedynczej anteny także w przypadku, gdy na terenie tego samego zakładu lub obiektu znajduje się realizowana lub zrealizowana inna instalacja radiokomunikacyjna, radionawigacyjna lub radiolokacyjna. Pogląd przeciwny, odwołujący się do wykładni systemowej i funkcjonalnej, opierał się na założeniu, że analizowane przepisy nie pozostają w relacji przepis ogólny – przepis szczególny, lecz § 3 ust. 2 pkt 3 ma charakter normy uzupełniającej. Należy podkreślić, że rozbieżności w tym zakresie istniały przez kilkanaście lat, dotyczyły ogromnej liczby inwestycji i występowały w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego w stopniu nie mniejszym niż w orzecznictwie wojewódzkich sądów administracyjnych. Co więcej, składy orzekające, które opowiadały się za koniecznością sumowania mocy anten, wskazywały nawet, że inne stanowisko może prowadzić do naruszenia prawa w stopniu kwalifikowanym – rażącym³².

Wątpliwości rozstrzygnęła uchwała NSA³³, w której przyjął on pogląd o braku podstaw do sumowania mocy anten. O ile nie ma tu miejsca na przytoczenie całej argumentacji zawartej w uchwale, o tyle warto zwrócić uwagę na zastosowaną w niej wykładnię historyczną. NSA stwierdził, że celem

³² Zob. np. wyrok NSA z dnia 25 września 2019 r., sygn. II OSK 2201/18, CBOSA, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/FE9BE4D2A0>.

³³ Uchwała NSA z dnia 7 listopada 2022 r., sygn. III OPS 1/22, CBOSA, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/AAF44A3BE2>.

sformułowania, iż moc wyznacza się dla pojedynczej anteny także w przypadku, gdy na terenie tego samego zakładu lub obiektu znajduje się realizowana lub zrealizowana inna instalacja radiokomunikacyjna, radionawigacyjna lub radiolokacyjna, „było doprecyzowanie regulacji w kierunku takiej jej interpretacji, aby wyłączyć i przeciwdziałać sumowaniu parametru równoważnej mocy promieniowanej izotropowo. Rozporządzenie z 2010 r. poprzedzało bowiem rozporządzenie z dnia 9 listopada 2004 r. [...]. W przepisach tego rozporządzenia dotyczących instalacji radiokomunikacyjnych, radionawigacyjnych i radiolokacyjnych, w pierwotnym ich brzmieniu (§ 2 ust. 1 pkt 7 oraz § 3 ust. 1 pkt 8), nie było wzmianki, aby równoważną moc promieniowaną izotropowo wyznaczać dla pojedynczych anten. Rozporządzenie to zawierało natomiast § 4, w którym ogólnie nakazywano sumować parametry tego samego rodzaju charakteryzujące skalę przedsięwzięcia i odnoszące się do przedsięwzięć tego samego rodzaju położonych na terenie jednego zakładu lub obiektu. Rozporządzenie z 2004 r., w istotnym dla rozpoznawanej sprawy zakresie, zostało zmienione rozporządzeniem z dnia 21 sierpnia 2007 r. [...]. Wówczas do § 2 ust. 1 pkt 7 oraz § 3 ust. 1 pkt 8 dodano sformułowanie, z którego wynikało, że równoważna moc promieniowana izotropowo wyznaczana powinna być dla pojedynczej anteny. W tym czasie w powołanych przepisach nie było jeszcze zdania, według którego równoważną moc promieniowaną izotropowo wyznacza się dla pojedynczej anteny także w przypadku, gdy na terenie tego samego zakładu lub obiektu znajduje się realizowana lub zrealizowana inna instalacja radiokomunikacyjna, radionawigacyjna lub radiolokacyjna. Zdanie to pojawiło się wraz z wydaniem rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. [...]. Historia ww. zmian, swego rodzaju zwiększanie nacisku na to, aby w tekście normatywnym wyrazić myśl, że równoważną moc promieniowaną izotropowo należy przyjmować dla pojedynczej anteny, wskazuje, że prawodawca miał zamiar wykluczyć sumowanie równoważnej mocy promieniowania różnych anten niezależnie od tego, czy są one częścią tej samej instalacji czy też należą do różnych instalacji, ale znajdujących się w pobliżu”³⁴.

Trzeba dodać, że sumowanie mocy anten przy ocenie oddziaływania na środowisko nie jest podejściem poprawnym także z punktu widzenia praw fizyki. Jak zauważa się w literaturze przedmiotu, opiera się ono na zasadzie najgorszego możliwego scenariusza, natomiast nie oddaje rzeczywistego rozkładu pola elektromagnetycznego w przestrzeni. W istocie fale z różnych źródeł mogą się nakładać destrukcyjnie lub konstruktywnie, w zależności od fazy i geometrii instalacji³⁵.

³⁴ Podobną argumentację J. Szuma przedstawił ponad 10 lat wcześniej. Zob. J. Szuma, *Stacje bazowe telefonii komórkowej...*, s. 61–64.

³⁵ H. Mazar (Madjar), *Radio spectrum management: Policies, regulations and techniques*, John Wiley & Sons, Chichester 2016, s. 379–382, <https://doi.org/10.1002/9781118759639>.

7. Usunięcie instalacji emitujących promieniowanie elektromagnetyczne z katalogu przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko

Rewolucja nastąpiła 4 czerwca 2022 r. wraz z wejściem w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 maja 2022 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko³⁶, które usunęło inwestycje telekomunikacyjne z katalogu przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko. Wnioskodawcą nie był minister właściwy do spraw środowiska – jak zazwyczaj w przypadku zmian w rozporządzeniach regulujących analizowaną materię – lecz minister cyfryzacji, co jasno wskazuje na cel nowelizacji. Tak poważna zmiana mogła budzić obawy z punktu widzenia zobowiązań Polski wynikających z prawa unijnego, jak również z punktu widzenia zdrowia ludzi. Głębsza analiza prowadzi jednak do wniosku, że obawy te nie były zasadne, co wykazał projektodawca w nadzwyczaj obszernym i wyczerpującym uzasadnieniu projektu³⁷. Uwzględniono w nim przede wszystkim następujące okoliczności:

- należy poprawić dostęp do internetu i usług telekomunikacyjnych;
- traktowanie infrastruktury telekomunikacyjnej emitującej pola elektromagnetyczne jako mogącej znacząco oddziaływać na środowisko stanowiło nadregulację, ponieważ nie jest to wymagane prawem unijnym³⁸, a ponadto w rzeczywistości przedsięwzięcia te nie wykazują znaczącego oddziaływania na środowisko;
- obywatele mają zapewniony udział w postępowaniach administracyjnych dotyczących budowy infrastruktury telekomunikacyjnej w procedurach z zakresu planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz prawa budowlanego;
- niezależnie od przepisów rozporządzenia istnieje obowiązek zgłaszania instalacji zgodnie z art. 152 p.o.ś.;
- na podstawie art. 122a p.o.ś. funkcjonuje System Informacyjny o Instalacjach Wytwarzających Promieniowanie Elektromagnetyczne (SI2PEM);
- dopuszczalne poziomy pól elektromagnetycznych w środowisku zostały określone w rozporządzeniu Ministra Zdrowia w sprawie dopuszczalnych

³⁶ Dz.U. z 2022 r. poz. 1071.

³⁷ Materiały z procesu legislacyjnego: Projekt rozporządzenia Rady Ministrów zmieniającego rozporządzenie w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, 12.01.2022, Rządowe Centrum Legislacji [online], <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12355351> [dostęp: 25.07.2024].

³⁸ Takie stanowisko w toku procesu legislacyjnego wyraził także Minister do spraw Unii Europejskiej.

poziomów pól elektromagnetycznych w środowisku, wydanym na podstawie art. 122 ust. 1 p.o.ś.;

- według aktualnych badań naukowych inwestycje telekomunikacyjne nie mają wpływu na zdrowie ludzi.

W interesujący sposób projektodawca odniósł się do uwagi Ministerstwa Rozwoju i Technologii, że zmiana spowoduje niemożliwość weryfikacji, czy naruszono § 314 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie³⁹. W myśl tego przepisu budynek z pomieszczeniami przeznaczonymi na pobyt ludzi nie może zostać wzniesiony na obszarach stref, w których występuje przekroczenie dopuszczalnego poziomu oddziaływania pola elektromagnetycznego, określonego w przepisach odrębnych dotyczących ochrony przed oddziaływaniem pól elektromagnetycznych. Projektodawca argumentował, że skoro zgodnie z przepisami z zakresu ochrony środowiska przekroczenie dopuszczalnego poziomu pól elektromagnetycznych w ogóle nie jest akceptowalne, to należy rozważyć uchylenie § 314 wskazanego rozporządzenia.

8. Podsumowanie

Historia regulacji dotyczących oceny oddziaływania na środowisko instalacji, które emitują promieniowanie elektromagnetyczne, pozwala na sformułowanie kilku wniosków. Po pierwsze, kryteria zaliczania takich instalacji do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko mają swoje źródło w regulacjach z lat 80. XX w. i nie podlegały istotnym zmianom odpowiadającym rozwojowi wiedzy naukowej.

Po drugie, w sądownictwie administracyjnym przeważało podejście, zgodnie z którym sądy były skłonne odstąpić od wykładni literalnej i posłużyć się wykładnią funkcjonalną, aby wyprowadzić z przepisów większe ograniczenia w zakresie lokalizowania instalacji emitujących promieniowanie elektromagnetyczne, czego ilustrację stanowią wykładnia pojęcia miejsc dostępnych dla ludności oraz kwestia sumowania mocy anten. Z tym podejściem prawodawca starał się walczyć, co w przypadku miejsc dostępnych dla ludności uczynił dość późno, choć jasno i skutecznie, natomiast w przypadku sumowania mocy anten doprecyzowania zawarte w nowelizacjach nie były dla sądów wystarczające, a ich doniosłość, choć dostrzeżona w doktrynie, została zaakcentowana w orzecznictwie dopiero w wyniku uchwały NSA.

³⁹ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1225.

Po trzecie, dopiero rozporządzenie Rady Ministrów z 5 maja 2022 r. było wyrazem pogłębionej refleksji nad analizowanymi regulacjami z uwzględnieniem ich podstaw naukowych, a także uwarunkowań prawnych i gospodarczych. Refleksja ta spowodowała usunięcie instalacji emitujących promieniowanie elektromagnetyczne z katalogu przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko.

W ocenie autora obecny stan prawny w zakresie analizowanej materii umożliwia szybszy rozwój nieliniowej infrastruktury telekomunikacyjnej dzięki eliminacji barier inwestycyjnych, a jednocześnie zapewnia wystarczającą ochronę środowiska i zdrowia ludzi dzięki Systemowi Informacyjnemu o Instalacjach Wytwarzających Promieniowanie Elektromagnetyczne oraz regulacjom zawartym w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 17 grudnia 2019 r. w sprawie dopuszczalnych poziomów pól elektromagnetycznych w środowisku.

Literatura

- Barczak A., *Kontrola podmiotów korzystających ze środowiska*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Dobrowolski G., *Ewolucja przepisów dotyczących emisji promieniowania elektromagnetycznego w Polsce*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2023, nr 2, s. 92–105, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2023.02.07>.
- Dobrowolski G., *Prawne podstawy budowy stacji bazowych telefonii komórkowej. Między prawodawcą a sądem*, w: *Sądownictwo administracyjne w umacnianiu państwa prawa. Księga z okazji 100-lecia sądownictwa administracyjnego w województwie śląskim*, red. A. Matan, A. Nita, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 103–116.
- Froń R., *Regulacje dotyczące instalacji wytwarzających pola elektromagnetyczne*, „Prawo i Środowisko” 2011, nr 2, s. 107–113.
- Gruszecki K., *Decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach a zasada przezorności*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 3, s. 85–98.
- Gruszecki K., *Komentarz do art. 121*, w: idem, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, wyd. 7, Wolters Kluwer, LEX/el. 2025.
- Jerzmański J., *Komentarz do art. 121*, w: M. Górski et al., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2019.
- Jerzmański J., *Komentarz do art. 122*, w: M. Górski et al., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2019.
- Jerzmański J., *Komentarz do tytułu II dział VI*, w: M. Górski et al., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2019.
- Mazar (Madjar) H., *Radio spectrum management: Policies, regulations and techniques*, John Wiley & Sons, Chichester 2016, <https://doi.org/10.1002/9781118759639>.
- Otawski P., *Komentarz do art. 59*, w: *Ustawa o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Komentarz*, red. T. Filipowicz, A. Plucińska-Filipowicz, M. Wierzbowski, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Legalis 2024.

- Pawlak R., *Pole elektromagnetyczne, fale elektromagnetyczne – wprowadzenie*, w: *Pole elektromagnetyczne a człowiek. O fizyce, biologii, medycynie, normach i sieci 5G*, red. Ł. Lamża, Ministerstwo Cyfryzacji, Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019, s. 6–13.
- Radziszewski E., *Komentarz do art. 121*, w: idem, *Prawo ochrony środowiska. Przepisy i komentarz*, LexisNexis, LEX 2003.
- Rakoczy B., *Komentarz do art. 121*, w: Z. Bukowski et al., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, LexisNexis, LEX 2013.
- Szuma J., *Stacje bazowe telefonii komórkowej jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2011, nr 1, s. 33–65, <https://doi.org/10.12775/PPOS.2011.002>.
- Tatoń G., Rokita E., *Oddziaływanie promieniowania mikrofalowego i radiowego na ludzi*, w: *Pole elektromagnetyczne a człowiek. O fizyce, biologii, medycynie, normach i sieci 5G*, red. Ł. Lamża, Ministerstwo Cyfryzacji, Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019, s. 58–67.

Źródła internetowe:

- Oxford Economics, *The global economic potential of 5G-enabled technology*, 2023, https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2023/03/GlobalEconomicPotential5G_290323.pdf [dostęp: 5.01.2025].
- PwC, *The global economic impact of 5G: Powering your tomorrow*, 2021, <https://www.pwc.com/gx/en/tmt/5g/global-economic-impact-5g.pdf> [dostęp: 5.01.2025].
- Swedish Radiation Safety Authority, *Recent research on electromagnetic fields and health risk, nineteenth report from SSM's Scientific Council on Electromagnetic Fields*, 2024, eds. A. Huss et al., Stockholm 2025, <https://www.stralsakerhetsmyndigheten.se/contentassets/ee726076bcf44346932723fed140ed69/202504-recent-research-on-electromagnetic-fields-and-health-risk-nineteenth-report-from-ssms-scientific-council-on-electromagnetic-fields-2024.pdf> [dostęp: 5.01.2025].

Filip Prusik-Serbinowski

Instalacje emitujące promieniowanie elektromagnetyczne jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko – ujęcie historyczne

Streszczenie

Rozwój i wykorzystanie technologii opartych na promieniowaniu elektromagnetycznym jest jednym z kluczowych czynników rozwoju gospodarczego i rewolucji cyfrowej. Prawna regulacja kwestii instalacji emitujących pole elektromagnetyczne w kontekście oddziaływania na środowisko w Polsce sięga wczesnych lat 80. XX w. i do początku bieżącej dekady nie była w większym stopniu liberalizowana. W artykule autor przedstawia uwarunkowania historyczne i ewolucję tej regulacji, a także analizuje wątpliwości interpretacyjne, jakie istniały w tym zakresie przez

lata, oraz sposób ich rozwiązania w prawodawstwie i w orzecznictwie sądów administracyjnych. W konkluzji zwraca uwagę na mankamenty historycznej regulacji i aprobuje jej obecną liberalizację.

Słowa kluczowe: promieniowane elektromagnetyczne, ocena oddziaływania na środowisko, orzecznictwo sądów administracyjnych

Филипп Прусик-Сербиновски

Ustanowki, emitujące elektromagnetyczne promieniowanie, jako projekty, które mogą оказывать значительное воздействие на окружающую среду – историческая перспектива

Резюме

Развитие и применение технологий, основанных на электромагнитном излучении, – один из ключевых факторов экономического развития и цифровой революции. Правовое регулирование вопроса об установках, излучающих электромагнитные поля, в контексте их воздействия на окружающую среду в Польше относится к началу 80-х годов XX века и до начала текущего десятилетия не подвергалось либерализации в значительной степени. В статье автор рассматривает исторические условия и эволюцию данного регулирования, а также анализирует сомнения, касающиеся интерпретации, существовавшие в этой области на протяжении многих лет, и то, как они разрешались в законодательстве и в судебной практике административных судов. В заключение он обращает внимание на недостатки исторического правового регулирования и поддерживает его нынешнюю либерализацию.

Ключевые слова: электромагнитное излучение, оценка воздействия на окружающую среду, решения административных судов

Filip Prusik-Serbinowski

Gli impianti che emettono radiazioni elettromagnetiche come imprese che possono avere un impatto significativo sull'ambiente – una prospettiva storica

Sommario

Lo sviluppo e l'utilizzo di tecnologie basate sulle radiazioni elettromagnetiche è uno dei fattori chiave dello sviluppo economico e della rivoluzione digitale. La regolamentazione legale della questione degli impianti che emettono campi elettromagnetici nel contesto dell'impatto ambientale in Polonia risale ai primi anni '80 ed è stata liberalizzata in misura maggiore solo all'inizio dell'attuale decennio. In questo articolo, l'autore presenta le condizioni storiche e l'evoluzione

di questa normativa, oltre ad analizzare i dubbi interpretativi che sono esistiti al riguardo nel corso degli anni e il modo in cui sono stati risolti nella legislazione e nella giurisprudenza dei tribunali amministrativi. In conclusione, richiama l'attenzione sulle carenze della normativa storica e approva la sua attuale liberalizzazione.

Parole chiave: radiazioni elettromagnetiche, valutazione di impatto ambientale, giurisprudenza dei tribunali amministrativi

Laura Pytlińska

 <https://orcid.org/0009-0004-8983-8201>

Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie

Polska

Regulacje prawne dla sektora energetycznego związane z recyklingiem wybranych instalacji odnawialnych źródeł energii

Legal regulations for the energy sector related to the recycling of selected renewable energy installations

Summary

The article addresses issues related to the analysis of legal regulations concerning the management of the increasing amount of electrical and electronic waste, including components of renewable energy installations such as photovoltaic panels and wind turbines, which constitute a rapidly growing waste stream in the European Union. A key focus of the article is the emphasis on the importance of Member States striving to achieve a zero-emission economic policy, energy efficiency, and a circular economy. The article provides a detailed discussion of the challenges associated with improving the recycling process of installations, particularly wind turbines and photovoltaic panels at the end of their operational life, from which only certain materials can be effectively recovered. The article highlights European Union and national regulations concerning the management of selected waste, including requirements for the collection and processing of used equipment, as well as the principles of producer responsibility for its disposal and processing.

Key words: renewable energy sources, circular economy, energy efficiency, sustainability

1. Wprowadzenie

W dobie rozwoju infrastrukturalnego w parze z tworzeniem nowych rozwiązań technologicznych idzie konieczność zapewnienia możliwości zagospodarowania produkowanych urządzeń, gdy zakończy się ich okres eksploatacji. Kluczowym warunkiem procesu recyklingu jest zatem powstanie transparentnych ram prawnych dla przeprowadzenia wszelkich niezbędnych czynności, które pozwolą ograniczyć zanieczyszczenie środowiska naturalnego. W przypadku energetyki w dzisiejszej rzeczywistości na uwagę zasługują sektor odnawialnych źródeł energii (OZE) i problematyka odzysku poszczególnych komponentów takich instalacji jak turbiny wiatrowe czy panele fotowoltaiczne. Na potrzeby klasyfikacji owych komponentów warto przywołać polską definicję legalną zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego. Zgodnie z art. 4 pkt 24 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o zużytym sprzęcie elektrycznym i elektronicznym¹ do tej kategorii należą przedmioty, których posiadacz pozbywa się, zamierza się pozbyć lub do których pozbycia się jest obowiązany, łącznie ze wszystkimi częściami składowymi, podzespołami i materiałami eksploatacyjnymi stanowiącymi część sprzętu w momencie pozbywania się go. Niewątpliwie trzeba więc zaklasyfikować do niej komponenty instalacji OZE, które po zużyciu są jednym z najszybciej rosnących strumieni odpadów w Unii Europejskiej.

Aby zrealizować założenia transformacji energetycznej, opartej na dążeniu do stworzenia gospodarki zeroemisyjnej dzięki zmodyfikowaniu gospodarek i istniejących sieci energetycznych poprzez uniezależnienie ich od paliw kopalnych oraz zwiększenie efektywności energetycznej, Unia Europejska wyznacza państwom członkowskim wiążące cele klimatyczne² i w ramach działań zmierzających do osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. stawia wymogi w zakresie redukcji emisji³. Od 2019 r. unijna strategia łagodzenia zmian klimatu w coraz większym stopniu uwzględnia czynniki rynkowe w przyjmowanych regulacjach prawnych z tej dziedziny⁴. Każde państwo członkowskie

¹ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 573.

² Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: *Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy*, 11.03.2020, COM(2020) 98 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0098>.

³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: *Europejski Zielony Ład*, 11.12.2019, COM(2019) 640 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>.

⁴ I. Przybojewska, *Instrumenty rynkowe w prawie ochrony środowiska Unii Europejskiej*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2021; Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: *Budując Europę odporną na zmianę klimatu – nowa strategia w zakresie przystosowania do*

ma obowiązek implementować polityki i strategie umożliwiające realizację owych wytycznych, co wymusza nie tylko rozwój technologiczny, lecz także zmianę podejścia do zarządzania zasobami oraz odpowiedzialne projektowanie produktów, w tym urządzeń elektrycznych i elektronicznych. Dlatego ważnym aspektem polityki unijnej stał się rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ), która pozwoli znacznie efektywniej wykorzystywać materiały i ograniczyć ilość odpadów, m.in. elektronicznych. Jeśli chodzi o komponenty instalacji OZE, szczególnie istotne jest zagwarantowanie, że utylizacja lub przekształcenie zużytego sprzętu będą się odbywać w sposób zrównoważony, z minimalnym wpływem na środowisko naturalne. W związku z tym odpowiednie przepisy powinny wymagać, ale też zapewnić możliwość przeprowadzenia recyklingu przejrzystie i bez uciążliwości dla wytwórców odpadów.

2. Tło rynkowe rozwoju sektora energetycznego oraz potencjalne ryzyka związane z nim i ze zużyciem modułów fotowoltaicznych i turbin wiatrowych

Intensyfikacja rozwoju sektora OZE z roku na rok ugruntowała jego pozycję jako kluczowego elementu krajowej gospodarki energetycznej. Na podstawie statystyk obejmujących okres od początku stycznia do końca grudnia 2024 r. można wskazać, że moc zainstalowana w całym krajowym systemie elektroenergetycznym wyniosła 72,8 GW, z czego aż 33,6 GW to moc pochodząca z odnawialnych źródeł energii⁵. Instalacje fotowoltaiczne dostarczają 61% owej mocy, farmy wiatrowe z kolei mają w niej 31% udziału. Zgodnie z informacją udostępnioną przez prezesa Urzędu Regulacji Energetyki tylko w 2023 r. liczba samych mikroinstalacji odnawialnych źródeł energii wzrosła w Polsce do ponad 1,4 mln, a ich moc zainstalowana przekroczyła 11,3 GW⁶. Przedstawione dane statystyczne pokazują, jak ogromne są ilości energii produkowanej z „zielonych” źródeł. Niemniej za tym rozwojem podąża produkcja znacznych ilości sprzętu używanego do konstruowania omawianych tu instalacji, które wiąże

zmiany klimatu, 24.02.2021, COM(2021) 82 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0082>.

⁵ *Prezentacja wybranych danych*, Agencja Rynku Energii [online], 31.12.2024, <https://www.are.waw.pl/badania-statystyczne/prezentacja-wybranych-danych> [dostęp: 10.01.2025].

⁶ *W Polsce funkcjonuje już ponad 1,4 mln mikroinstalacji OZE*, Urząd Regulacji Energetyki [online], 2.05.2024, <https://www.ure.gov.pl/pl/urzad/informacje-ogolne/aktualnosci/11796,W-Polsce-funkcjonuje-juz-ponad-14-mln-mikroinstalacji-OZE.html> [dostęp: 14.12.2024].

się też ze zużyciem zasobów. Co więcej, technologie OZE wywierają wpływ na środowisko, m.in. przez powstawanie odpadów po zakończeniu eksploatacji takich urządzeń (*end-of-life*). Należy zwrócić uwagę, że cykl życia komponentów stosowanych do budowy farm wiatrowych czy farm fotowoltaicznych szacuje się na 20–30 lat⁷.

Według przewidywań w Europie w ciągu następnych trzech dekad możemy się spodziewać ok. 18 mln sztuk odpadów w postaci zużytych paneli fotowoltaicznych o łącznej masie 78 mln ton. Pod względem budowy typowe panele zawierają obecnie ok. 76% szkła, 10% polimerów, 8% aluminium, 5% krzemu, 1% miedzi i mniej niż 0,1% srebra i innych metali (głównie cyny i ołowiu). Współczesny poziom wiedzy technicznej pozwala na odzysk nawet 96% tych surowców⁸. Jeśli chodzi o turbiny wiatrowe, potencjalnie do 2030 r. w samej Unii Europejskiej powstanie 570 mln ton odpadów z łopat wirników⁹. Instalacja wiatrowa, tj. turbina (jako całość), składa się z fundamentu, wieży, gondoli z przekładnią, generatora oraz układów sterowania i łopat wirnika. Fundamenty zbudowane są z betonu i stali. Zasadniczo wieża jest stalowa, a fragmenty gondoli tworzy się ze stali, z miedzi i krzemionki. Od 80% do 90% komponentów instalacji wiatrowych można poddać recyklingowi, największym wyzwaniem jednak pozostaje utylizacja reszty (10–20%) materiałów, zwłaszcza tych wykorzystanych do produkcji łopat turbin. Łopaty są wykonane z polimerów wzmocnianych włóknami (FRP), takich jak włókna szklane, węglowe, aramidowe i bazaltowe, co sprawia, że ich przetwarzanie staje się trudniejsze.

⁷ *Badanie ewaluacyjne na zlecenie Ministerstwa Energii pn. „Recykling wyeksploatowanych komponentów technicznych odnawialnych źródeł energii oraz akumulatorów pojazdów elektrycznych jako element transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym”. Raport końcowy*, Ministerstwo Energii, Wrocław 2019, s. 14, https://www.ewaluacja.gov.pl/media/89272/Recykling_komponentow_OZE_i_akumulatorow_POiS.pdf [dostęp: 14.12.2024].

⁸ *Renewable energy statistics 2023*, International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi 2023, s. 402, https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2023/Jul/IRENA_Renewable_energy_statistics_2023.pdf [dostęp: 14.12.2024].

⁹ *More circular, less carbon: Chemical recycling holds promise for wind-turbine blade waste*, European Commission [online], 19.10.2023, https://environment.ec.europa.eu/news/more-circular-less-carbon-chemical-recycling-holds-promise-wind-turbine-blade-waste-2023-10-19_en [dostęp: 14.12.2024].

3. Unijne ramy prawne gospodarowania odpadami

3.1. Podstawowe źródła regulacji środowiskowych

Tytułem wprowadzenia należy podkreślić, że polityka środowiskowa jest aktualnie uznawana za jedną z ważniejszych polityk unijnych, a na jej powstanie i kształt istotny wpływ miała konieczność pogodzenia rozwoju gospodarczego i społecznego z wymaganiami ochrony środowiska¹⁰. Filarami, na których opiera się polityka dotycząca środowiska, są regulacje Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹¹, Karty praw podstawowych¹² oraz Traktatu o Unii Europejskiej¹³. W opinii w sprawie *IBV & Cie*¹⁴ rzecznik generalny Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej Y. Bot uznał, że art. 191 TFUE i art. 37 KPP wynoszą interes ogólny w postaci wysokiego poziomu ochrony środowiska do rangi celu samej Unii. Z kolei rzecznik generalna E. Sharpston w sprawie *Protect*¹⁵ zaznaczyła, że „po wejściu w życie traktatu z Lizbony [...] zasada zapewnienia »wysoki[ego] poziom[u] ochrony i poprawy jakości środowiska« przewidziana w art. 3 ust. 3 TUE stała się celem przewodnim prawa Unii”.

Jak wskazuje Z.M. Karaczun, „od czasu rozpoczęcia rewolucji przemysłowej spowodowana działalnością człowieka emisja gazów cieplarnianych stale i szybko wzrasta. O ile w 1850 r. wielkość tej emisji w skali globalnej szacowana jest na około 4 Gt CO₂eq/rok, o tyle w 2021 r. było to już 54,6 Gt CO₂eq/rok, a więc przeszło 13 razy więcej. Tylko od 1970 r. ich ilość odprowadzana do atmosfery wzrosła dwukrotnie”¹⁶. Systematyzacja wymienionych wyżej podstawowych założeń polityki ochrony środowiska wyznaczyła zatem kierunek i powszechny cel Unii Europejskiej, która współcześnie sukcesywnie rozwija

¹⁰ M. Nowacki, A. Przyborowska-Klimczak, *Komentarz do art. 191*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. 2, Art. 90–222, red. K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, wyd. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 1265.

¹¹ Wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 202 z dnia 7 czerwca 2016 r., s. 47–200 [dalej: TFUE].

¹² Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 202 z dnia 7 czerwca 2016 r., s. 389–405) [dalej: KPP].

¹³ Wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 202 z dnia 7 czerwca 2016 r., s. 13–45 [dalej: TUE].

¹⁴ Opinia rzecznika generalnego Y. Bota z 8.05.2013 r. w sprawie C-195/12, *Industrie du bois de Vielsalm & Cie (IBV) SA przeciwko Région wallonne*, EU:C:2013:293, pkt 83.

¹⁵ Opinia rzecznik generalnej E. Sharpston z 12.10.2017 r. w sprawie C-664/15, *Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation przeciwko Bezirkshauptmannschaft Gmünd*, EU:C:2017:760, pkt 68.

¹⁶ Z.M. Karaczun, *Zagadnienia systemowe*, w: *Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, red. A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, s. 14.

owe założenia. Nowe regulacje otwierają drogę do „zazielenienia” przemysłu, dzięki czemu efektywnie hamują wieloletni regres w tej dziedzinie, wywołany brakiem świadomości konsekwencji, jakie niesie za sobą postęp technologiczny i infrastrukturalny.

3.2. Generalne regulacje dotyczące gospodarowania odpadami

Najważniejszym aktem prawnym regulującym kwestie gospodarowania odpadami w Unii Europejskiej jest dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylająca niektóre dyrektywy¹⁷, wraz z nowelizacją z 2018 r.¹⁸, tzw. dyrektywa ramowa. Przede wszystkim ukierunkowuje ona politykę odpadową na ograniczenie wykorzystania zasobów oraz promuje hierarchię postępowania z odpadami, zgodnie z zasadą, że priorytet stanowi zapobieganie powstawaniu odpadów, a kolejne miejsca zajmują ich ponowne użycie, recykling i odzysk. W postulatach dyrektywy określono cele ilościowe dotyczące recyklingu i odzysku odpadów, również dla kategorii materiałów, do których zalicza się komponenty instalacji OZE, takich jak turbiny wiatrowe czy panele fotowoltaiczne. Regulacja ta wprowadza szczegółowe wymagania wobec producentów odpadów – m.in. odpadów metalowych, z tworzyw sztucznych czy kompozytów – aby znaczna część tych materiałów podlegała odzyskowi w myśl zasad gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ).

Istotnym instrumentem w tym kontekście jest rozszerzona odpowiedzialność producentów (ROP) za ponoszenie kosztów zagospodarowania odpadów, które są skutkiem ich działalności¹⁹. Rozwiązanie to przeciwdziała nadprodukcji odpadów, stymulując ich redukcję i wspierając wdrażanie efektywnych procesów recyklingu. Dyspozycje wynikające z dyrektywy ramowej nakładają na państwa członkowskie UE obowiązek podjęcia środków, które zapewnią, że każdy pierwotny wytwórca odpadów lub ich posiadacz będzie ponosił odpowiedzialność za ich racjonalne zagospodarowanie. Warto podkreślić, że

¹⁷ Dz. Urz. UE L 312 z dnia 22 listopada 2008 r., s. 3–30.

¹⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/851 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2008/98/WE w sprawie odpadów (Dz. Urz. UE L 150 z dnia 14 czerwca 2018 r., s. 109–140).

¹⁹ P. Korzeniowski, *Zasada rozszerzonej odpowiedzialności producenta w prawie gospodarki odpadami*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 2015, nr 74, s. 149–151; K. Karpus, „Rozszerzona odpowiedzialność producenta” jako instytucja prawna prawa o odpadach, w: *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Oddziaływanie na zasoby środowiska*, red. B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2014, s. 249–252.

mechanizmy te nie tylko służą ochronie środowiska, lecz także wspierają realizację strategii zrównoważonego rozwoju.

Implementacja omawianych unormowań wymaga współpracy między państwami członkowskimi, przedsiębiorcami i konsumentami. Te pierwsze muszą dostosować swoje krajowe regulacje prawne i wdrożyć odpowiednie systemy nadzoru, aby skutecznie egzekwować przepisy dyrektywy ramowej, w szczególności w zakresie instrumentów GOZ i ROP, które są obecnie punktem wyjścia organizacji gospodarowania odpadami. Stanowisko doktryny potwierdza, że prawodawca unijny starał się udoskonalić ROP (m.in. ustanawiając wymagania minimalne), uznawszy ją za filar transformacji całego systemu prawa w kierunku GOZ²⁰. Co istotne, głównym warunkiem sukcesu tej polityki jest zaangażowanie producentów w proces projektowania obiegu wyrobów i zarządzania odpadami.

Dyrektywa ramowa stanowi zatem podstawę regulacji dotyczących gospodarowania odpadami w Unii Europejskiej. Poprzez wprowadzenie hierarchii postępowania z odpadami oraz mechanizmów takich jak zasada „zanieczyszczający płaci” prawodawca unijny dąży do zminimalizowania ich negatywnego wpływu na środowisko. Jednocześnie kładzie nacisk na zrównoważone wykorzystanie surowców, promując rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym. Niemniej wdrożenie tych założeń wymaga kompleksowego podejścia, które obejmuje projektowanie produktów z myślą o recyklingu, skuteczne systemy zbiórki i przetwarzania odpadów oraz odpowiedzialność producentów za cały cykl życia własnych produktów. Tylko dzięki ścisłej współpracy na poziomie europejskim możliwe jest osiągnięcie ambitnych celów środowiskowych, które wyznacza dyrektywa ramowa.

3.3. Gospodarowanie użytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym

Odpady powstałe wskutek realizacji projektów instalacji wiatrowych i solarnych podlegają także regulacjom dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/19/UE z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego²¹. W świetle jej art. 2 ust. 1b sprzęt elektryczny i elektroniczny, który jest niezbędny do generowania, przekazywania i przekształcania energii elektrycznej, obejmuje zarówno panele fotowoltaiczne, jak i komponenty turbin wiatrowych.

Przyjęcie dyrektywy WEEE wiąże się z przeniesieniem odpowiedzialności za recykling i unieszkodliwianie odpadów bezpośrednio na producentów sprzętu.

²⁰ K. Karpus, *Gospodarka o obiegu zamkniętym i przeobrażenia prawa o odpadach Unii Europejskiej*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2023, nr 1, s. 11, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2023.01.06>.

²¹ Dz. Urz. UE L 197 z dnia 24 lipca 2012 r., s. 38–71, ze zm. [dalej: dyrektywa WEEE (od „Waste of Electrical and Electronic Equipment”)].

Obejmuje ona finansowanie zbiórki, przetwarzania i odzysku zużytych komponentów. W efekcie producenci instalacji OZE muszą uwzględniać te koszty już na etapie projektowania swoich urządzeń. Wzrost kosztów operacyjnych przypuszczalnie będzie oznaczać podwyżkę cen, co w krótkiej perspektywie może ograniczyć konkurencyjność sektora. Ponieważ jednak omawiane przepisy promują zasadę odpowiedzialności producenta, skłaniają firmy do innowacyjnych rozwiązań. Dzięki temu powstają produkty łatwiejsze do recyklingu, co z kolei wspiera zrównoważony rozwój oraz zmniejsza zależność podmiotów, które wprowadzają taki sprzęt na rynek, od surowców pierwotnych. W dłuższej perspektywie może to się przełożyć na poprawę efektywności zasobowej sektora.

Implementacja dyrektywy WEEE wymusza także rozwój infrastruktury służącej do zbiórki i przetwarzania odpadów, w szczególności w krajach członkowskich o mniej rozwiniętym systemie gospodarowania odpadami. Wymóg ustanowienia skutecznych systemów selektywnej zbiórki i odzysku materiałów takich jak metale szlachetne czy szkło stymuluje inwestycje w technologie recyklingu i przetwarzania. Na poziomie rynkowym pojawiają się w rezultacie nowe możliwości dla przedsiębiorstw zajmujących się gospodarowaniem odpadami przy jednoczesnej coraz większej presji regulacyjnej na przedsiębiorstwa z sektora energetycznego. Efektywne zarządzanie odpadami wymaga od nich współpracy ze specjalistami do spraw recyklingu oraz wdrażania mechanizmów śledzenia i monitorowania strumieni odpadów.

Warto podkreślić, że dyrektywa WEEE wprowadza wyraźne zachęty do projektowania produktów z myślą o ich końcowym przetwarzaniu. Minimalne poziomy odzysku i recyklingu (np. 85% dla paneli fotowoltaicznych) motywują producentów do stosowania materiałów łatwiejszych w demontażu i podatnych do wtórnego wykorzystania. Przekłada się to na rozwój technologii, które redukują zawartość substancji niebezpiecznych, takich jak rtęć czy kadm, w komponentach instalacji OZE. Analizowany akt prawny wspiera transformację w kierunku GOZ, ponieważ kładzie nacisk na maksymalny odzysk materiałów oraz minimalizację ilości odpadów niebezpiecznych. W sektorze energetycznym oznacza to nie tylko poprawę efektywności zasobowej, lecz także zmniejszenie wpływu na środowisko. Zgodnie z wymaganiami dyrektywy WEEE materiały typu stal, aluminium czy tworzywa sztuczne z turbin wiatrowych i paneli fotowoltaicznych muszą być odzyskiwane i przetwarzane w sposób umożliwiający ich ponowne wykorzystanie. Wdrażanie takich rozwiązań sprzyja osiągnięciu unijnych celów klimatycznych, a jednocześnie zwiększa niezależność surowcową regionu. Jak wskazuje M. Wojtanek, „celem obecnie obowiązującej dyrektywy jest przyczynianie się do zrównoważonej produkcji i konsumpcji poprzez ograniczenie ilości WEEE oraz ponowne użycie, recykling i inne formy odzysku takich odpadów (umożliwia to ograniczenie ilości unieszkodliwianych odpadów i pozwala na wydajniejsze wykorzystywanie zasobów i odzyskiwanie

cennych surowców wtórnych)”²², co okazuje się szczególnie ważne w kontekście rosnących napięć geopolitycznych i niestabilności w łańcuchach dostaw surowców strategicznych.

3.4. Programy działania

Kierunki zarysowane w dyrektywie ramowej oraz dyrektywie WEEE stanowią podstawę sformułowania prognoz i wniosków *de lege ferenda*²³. W 2020 r. Komisja Europejska przyjęła nowy plan działania dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym²⁴, będący jednym z głównych elementów Europejskiego Zielonego Ładu – ulepszony program działań na rzecz zrównoważonego wzrostu gospodarczego. W okresie przyjęcia planu gospodarka unijna funkcjonowała w dużej mierze w modelu linearnym, w którym zaledwie 12% zasobów wykorzystywano powtórnie. Plan działania GOZ wskazuje na konieczność zmiany tego paradygmatu, co ma szczególne znaczenie dla sektora OZE²⁵.

W odniesieniu do instalacji OZE promuje on model, w którym zarządzanie odpadami od początku cyklu życia produktu staje się integralną częścią strategii biznesowych. Technologie OZE generują odpady zawierające m.in. metale szlachetne, aluminium, tworzywa sztuczne czy szkło. Konieczność ich odzysku i recyklingu zwiększa koszty wytwarzania i eksploatacji. Z drugiej strony plan działania GOZ wpływa na rozwój nowych modeli biznesowych, takich jak leasing technologii, usługi serwisowe lub odsprzedaż używanych komponentów. W sektorze energii odnawialnej tego rodzaju transformacja może obniżyć barierę wejścia dla mniejszych podmiotów, a jednocześnie wspierać efektywność ekonomiczną i zasobową branży. Warto wskazać, że unijne finansowanie badań nad nowymi technologiami recyklingu i odzysku surowców, np. nad przetwarzaniem paneli fotowoltaicznych czy łopat turbin wiatrowych, pozwala poprawić wydajność systemów GOZ²⁶. Inwestycje w te obszary przyczyniają się do

²² M. Wojtanek, *Prawny model postępowania ze zużytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2020, nr 1/2, s. 147, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2020.01-02.10>.

²³ K. Karpus, *Gospodarka o obiegu zamkniętym...*, s. 3.

²⁴ *Circular economy action plan*, European Union [online], 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_437 [dostęp: 14.12.2024], [dalej: plan działania GOZ].

²⁵ *Zmiana sposobu produkcji i konsumpcji: nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym przedstawia sposób na osiągnięcie neutralnej dla klimatu i konkurencyjnej gospodarki, w której konsumenci mają mocną pozycję*, Komisja Europejska [online], 11.03.2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_420 [dostęp: 14.12.2024].

²⁶ *Fundusze Europejskie w służbie ekologii. Projekty, które wspomagają ochronę środowiska*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości [online], 3.07.2024, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/86738:fundusze-europejskie-w-sluzbie-ekologii-projekty-ktore-wspomagaja-ochrone-srodowiska> [dostęp: 14.12.2024].

rozwoju GOZ w sektorze energetycznym oraz wzmacniają globalną konkurencyjność europejskich firm.

Omawiany program stanowi istotny element unijnej strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju i wpływa na sektor energii odnawialnej przez promowanie innowacji, efektywności zasobowej i zintegrowanego zarządzania odpadami. Chociaż implementacja tych wytycznych wiąże się z wyzwaniem dla producentów, umożliwia poprawę ich pozycji rynkowej i realizację ambitnych celów klimatycznych Unii Europejskiej. Wdrażanie założeń GOZ w sektorze OZE nie tylko sprzyja ochronie środowiska, ale również redefiniuje zasady działania rynku energetycznego i otwiera nowe perspektywy rozwoju.

4. Polskie regulacje dotyczące gospodarowania odpadami powstałymi z instalacji odnawialnych źródeł energii

Analizując krajowe przepisy dotyczące recyklingu zużytych komponentów instalacji odnawialnych źródeł energii, należy zwrócić szczególną uwagę na dwie kluczowe ustawy: wspomnianą już ustawę o zużytym sprzęcie elektrycznym i elektronicznym i ustawę o odpadach²⁷. Obie regulacje wpływają na sposób zarządzania odpadami pochodzącymi z sektora OZE, zwłaszcza z instalacji fotowoltaicznych i turbin wiatrowych, oraz wskazują obowiązki w zakresie recyklingu ciążące na producentach tych urządzeń.

4.1. Ustawa o zużytym sprzęcie elektrycznym i elektronicznym

Ustawa ZSEE, implementująca dyrektywę WEEE, określa zasady zarządzania zużytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym, m.in. komponentami instalacji OZE, w krajowym porządku prawnym. Zgodnie z jej art. 3 urządzenia takie jak panele fotowoltaiczne oraz elementy turbin wiatrowych są po zakończeniu eksploatacji traktowane jako zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny, co wiąże się z obowiązkami dotyczącymi ich zbierania, przetwarzania i recyklingu. Przepisy ustawy nakładają na producentów liczne zobowiązania, które mają zapewnić ich odpowiedzialność za pełny cykl życia urządzenia – od produkcji, przez użytkowanie, aż po recykling – co wpisuje się również w wytyczne dyrektywy ramowej w odniesieniu do ROP²⁸. Dla sektora OZE oznacza to, że przedsiębiorcy odpowiedzialni za produkcję paneli fotowoltaicz-

²⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1587 ze zm.).

²⁸ M. Wojtanek, *Prawny model postępowania...*, s. 153.

nych czy turbin wiatrowych muszą nie tylko zaplanować procesy demontażu i odzyskiwania surowców, lecz także współpracować z wyspecjalizowanymi organizacjami odzysku, które zajmują się dalszym przetwarzaniem i recyklingiem. Tego typu regulacje zmuszają producentów do projektowania urządzeń w taki sposób, aby były one łatwiejsze do demontażu i ponownego wykorzystania, co stanowi istotny krok w kierunku zrównoważonego rozwoju.

Ponadto ustawa ZSEE nakłada na producentów obowiązki informacyjne i edukacyjne, mianowicie prowadzenie kampanii mających na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie selektywnego zbierania zużytych urządzeń. Warto dodać, że realizacja obowiązków związanych z recyklingiem i odzyskiem materiałów jest ściśle połączona z osiąganiem określonych poziomów odzysku, co motywuje do inwestowania w technologie, które pozwalają efektywniej wykorzystywać surowce i ograniczać wpływ sektora OZE na środowisko naturalne.

4.2. Ustawa o odpadach

Ustawa o odpadach uzupełnia regulacje ustawy ZSEE, kładzie bowiem nacisk na szeroko pojęte zarządzanie odpadami w Polsce. Z perspektywy sektora OZE główną rolą tego aktu prawnego jest określenie zasad postępowania z odpadami powstałymi w wyniku użytkowania urządzeń takich jak panele fotowoltaiczne czy turbiny wiatrowe, zwłaszcza w kontekście realizacji zasad GOZ. Zgodnie z art. 27 ustawy wytwórcy odpadów, czyli również producenci komponentów OZE, mają obowiązek zapewnienia odpowiednich środków do zbiórki, transportu oraz dalszego przetwarzania tych odpadów w sposób minimalizujący ich wpływ na środowisko. Z punktu widzenia producentów ów przepis implikuje konieczność współpracy z właściwymi podmiotami zajmującymi się zbiórką i przetwarzaniem odpadów, a także dbania o to, aby produkty były projektowane z myślą o łatwym odzysku materiałów po zakończeniu ich eksploatacji. Jak trafnie wskazuje M. Baściuk, realizowanie obowiązku za pośrednictwem organizacji odzysku nie zwalnia jednak wprowadzającego sprzęt z odpowiedzialności za osiągnięcie poziomów zbiórki, odzysku i recyklingu²⁹. Dzięki temu zabiegowi ustawodawca chce zwiększyć świadomość wpływu ustawowych obowiązków na działanie analizowanego sektora³⁰.

Z kolei zasada hierarchii postępowania z odpadami zawarta w ustawie określa preferencje dotyczące minimalizacji powstawania odpadów, ich ponownego użycia oraz utylizacji. W praktyce oznacza to, że sektor OZE, czyli m.in.

²⁹ M. Baściuk, *Nowa ustawa oznacza zmiany na rynku ZSEE*, „Odpady i Środowisko” 2015, nr 4, s. 48.

³⁰ A. Ogonowska, *Ustawa o zużytym sprzęcie elektrycznym i elektronicznym – przegląd wybranych zmian w systemie gospodarowania elektroodpadami*, „Acta Iuris Stetinensis” 2016, nr 3, s. 105–106, <https://doi.org/10.18276/ais.2016.15-06>.

producenci paneli fotowoltaicznych i turbin wiatrowych, będzie musiał wdrożyć procedury zapewniające, że zużyty sprzęt nie stanie się odpadem, który trafi na wysypisko, ale będzie podlegał dalszemu przetworzeniu i zostanie wykorzystany w nowych produktach. Zgodnie z ustawą producenci tych urządzeń są zobligowani do angażowania się w odpowiednie systemy odzysku, a także do tworzenia warunków efektywnego recyklingu komponentów OZE, aby zminimalizować ich wpływ na środowisko. Obowiązki te mają kluczowe znaczenie w kontekście rosnącej liczby instalacji OZE, a zwłaszcza wobec stałego wzrostu zapotrzebowania na energię ze źródeł odnawialnych. Ostatecznie przepisy ustawy nie tylko promują odpowiedzialność środowiskową, lecz także sprzyjają rozwojowi technologii związanych z recyklingiem, co w przyszłości może się przyczynić do powstania nowych gałęzi przemysłu oraz zmniejszenia zużycia zasobów naturalnych.

4.3. Dodatkowe inicjatywy

Z uwagi na coraz większy nacisk na zrównoważony rozwój i realizację unijnych celów dotyczących recyklingu Ministerstwo Środowiska uruchomiło w 2017 r. pilotażowy program „Gospodarka o obiegu zamkniętym w gminie”, który trwał do 2020 r. Stanowił on pierwszy krok w stronę implementacji zasad GOZ w Polsce na poziomie lokalnym i położył fundamenty pod dalsze działania. W 2019 r. Rada Ministrów przyjęła tzw. *Mapę drogową transformacji w kierunku GOZ* – dokument obejmujący 80 działań w trzech głównych obszarach: zrównoważonej produkcji przemysłowej, zrównoważonej konsumpcji i bio-gospodarki³¹. Wskazano w nim na konieczność tworzenia nowych modeli biznesowych oraz skutecznego monitorowania i finansowania rozwoju GOZ, by mogły powstać warunki do pełnej transformacji gospodarczej.

5. Uwagi końcowe

Analiza regulacji prawnych poświęconych recyklingowi komponentów instalacji OZE wykazała zarówno wyzwania, jak i możliwości stojące przed sektorem energetycznym. Implementacja przepisów unijnych, takich jak dyrektywa WEEE oraz dyrektywa ramowa, jest niezbędna do osiągnięcia celów klimatycznych i realizowania założeń polityki GOZ. Przebiega ona jednak w krajach członkow-

³¹ *Regulacje wspierające wdrażanie GOZ*, GOZ w Praktyce [online], <https://gozwpraktyce.pl/regulacje/> [dostęp: 14.12.2024].

skich, także w Polsce, w sposób zróżnicowany. Chociaż prawo unijne nakłada na nie ambitne obowiązki, m.in. odpowiedzialność producentów za cykl życia produktów i konieczność wprowadzenia efektywnych systemów recyklingu, skuteczność tych środków wciąż budzi wątpliwości. Głównymi przeszkodami w pełnej realizacji przewidzianych działań są niewystarczający rozwój infrastruktury recyklingowej, szczególnie w krajach o mniej rozwiniętych systemach gospodarowania odpadami, oraz wysokie koszty związane z wdrożeniem zasad ROP.

Reasumując, implementacja przepisów unijnych dotyczących recyklingu komponentów instalacji OZE stanowi warunek osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju. Przyszła polityka środowiskowa w odniesieniu do sektora OZE powinna się opierać na dalszym rozwoju gospodarki o obiegu zamkniętym. Sukces będzie zależał od współpracy na poziomie europejskim, wspierania innowacyjnych technologii oraz edukacji na temat odpowiedzialnego zarządzania cyklem życia produktów.

Literatura

- Baściuk M., *Nowa ustawa oznacza zmiany na rynku ZSEE*, „Odpady i Środowisko” 2015, nr 4, s. 43–49.
- Karaczun Z.M., *Zagadnienia systemowe*, w: *Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, red. A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, s. 13–26.
- Karpus K., *Gospodarka o obiegu zamkniętym i przeobrażenia prawa o odpadach Unii Europejskiej*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2023, nr 1, s. 1–22, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2023.01.06>.
- Karpus K., „Rozszerzona odpowiedzialność producenta” jako instytucja prawna prawa o odpadach, w: *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Oddziaływanie na zasoby środowiska*, red. B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2014, s. 239–252.
- Korzeniowski P., *Zasada rozszerzonej odpowiedzialności producenta w prawie gospodarki odpadami*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 2015, nr 74, s. 149–159.
- Nowacki M., Przyborowska-Klimczak A., *Komentarz do art. 191*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. 2, Art. 90–222, red. K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, wyd. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 1265–1300.
- Ogonowska A., *Ustawa o zużytych sprzęcie elektrycznym i elektronicznym – przegląd wybranych zmian w systemie gospodarowania elektroodpadami*, „Acta Iuris Stetinensis” 2016, nr 3, s. 101–116, <https://doi.org/10.18276/ais.2016.15-06>.
- Przybojewska I., *Instrumenty rynkowe w prawie ochrony środowiska Unii Europejskiej*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2021.
- Wojtanek M., *Prawny model postępowania ze zużytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2020, nr 1/2, s. 142–159, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2020.01-02.10>.

Źródła internetowe:

- Badanie ewaluacyjne na zlecenie Ministerstwa Energii pn. „Recykling wyeksploatowanych komponentów technicznych odnawialnych źródeł energii oraz akumulatorów pojazdów elektrycznych jako element transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym”. Raport końcowy*, Ministerstwo Energii, Wrocław 2019, https://www.ewaluacja.gov.pl/media/89272/Recykling_komponentow_OZE_i_akumulatorow_POLiS.pdf [dostęp: 14.12.2024].
- Circular economy action plan*, European Union [online], 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_437 [dostęp: 14.12.2024].
- Fundusze Europejskie w służbie ekologii. Projekty, które wspomagają ochronę środowiska*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości [online], 3.07.2024, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/86738:fundusze-europejskie-w-sluzbie-ekologii-projekty-ktore-wspomagaja-ochrone-srodowiska> [dostęp: 14.12.2024].
- More circular, less carbon: Chemical recycling holds promise for wind-turbine blade waste*, European Commission [online], 19.10.2023, https://environment.ec.europa.eu/news/more-circular-less-carbon-chemical-recycling-holds-promise-wind-turbine-blade-waste-2023-10-19_en [dostęp: 14.12.2024].
- Prezentacja wybranych danych*, Agencja Rynku Energii [online], 31.12.2024, <https://www.are.waw.pl/badania-statystyczne/prezentacja-wybranych-danych> [dostęp: 10.01.2025].
- Regulacje wspierające wdrażanie GOZ*, GOZ w Praktyce [online], <https://gozwpraktyce.pl/regulacje/> [dostęp: 14.12.2024].
- Renewable energy statistics 2023*, International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi 2023, https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2023/Jul/IRENA_Renewable_energy_statistics_2023.pdf [dostęp: 14.12.2024].
- W Polsce funkcjonuje już ponad 1,4 mln mikroinstalacji OZE*, Urząd Regulacji Energetyki [online], 2.05.2024, <https://www.ure.gov.pl/pl/urzad/informacje-ogolne/aktualnosci/11796,W-Polsce-funkcjonuje-juz-ponad-14-mln-mikroinstalacji-OZE.html> [dostęp: 14.12.2024].
- Zmiana sposobu produkcji i konsumpcji: nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym przedstawia sposób na osiągnięcie neutralnej dla klimatu i konkurencyjnej gospodarki, w której konsumenci mają mocną pozycję*, Komisja Europejska [online], 11.03.2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_420 [dostęp: 14.12.2024].

Laura Pytlińska

Regulacje prawne dla sektora energetycznego związane z recyklingiem wybranych instalacji odnawialnych źródeł energii

Streszczenie

Artykuł porusza zagadnienia wynikające z analizy regulacji prawnych poświęconych gospodarowaniu odpadami elektrycznymi i elektronicznymi, w tym komponentami instalacji energii odnawialnej, takich jak panele fotowoltaiczne i turbiny wiatrowe, które stanowią szybko rosnący strumień odpadów w Unii Europejskiej. W tekście podkreślono znaczenie dążenia państw członkowskich do osiągnięcia gospodarki zeroemisyjnej, efektywności energetycznej i gospodarki o obiegu zamkniętym. Szczegółowo zostały opisane wyzwania związane z usprawnieniem

procesu recyklingu instalacji po zakończeniu ich eksploataowania, zwłaszcza turbin wiatrowych i paneli fotowoltaicznych, z których tylko pewne materiały można skutecznie i kompleksowo odzyskać. Wskazano unijne i krajowe przepisy odnoszące się do gospodarowania wybranymi odpadami, w tym wymogi dotyczące zbierania i przetwarzania zużytych urządzeń oraz zasady odpowiedzialności wytwórców za ich unieszkodliwianie i przekształcenie.

Słowa kluczowe: odnawialne źródła energii, gospodarka o obiegu zamkniętym, efektywność energetyczna, zrównoważony rozwój

Лаура Пытлинска

Правовые нормы энергетического сектора, связанные с утилизацией отдельных установок возобновляемых источников энергии

Резюме

В статье рассматриваются вопросы, возникающие в результате анализа правовых норм, посвященных утилизации электрических и электронных отходов, включая компоненты установок возобновляемой энергетики, таких как фотоэлектрические панели и ветряные турбины, которые представляют собой быстро растущий поток отходов в Европейском союзе. В тексте подчеркивается важность стремления государств-членов к нулевой углеродной экономике, энергоэффективности и циркулярной экономике. Подробно описываются проблемы, связанные с улучшением процесса утилизации установок, особенно ветряных турбин и фотоэлектрических панелей, из которых можно эффективно и всесторонне извлечь только некоторые материалы. Указывается законодательство ЕС и национальное законодательство, касающееся обращения с отдельными отходами, включая требования к сбору и обработке отслужившего свой срок оборудования и принципы ответственности генераторов за его утилизацию и преобразование.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, экономика замкнутого цикла, энергоэффективность, устойчивость

Laura Pytlińska

Regolamenti legali per il settore energetico relativi al riciclo di impianti selezionati di energia rinnovabile

Sommario

L'articolo affronta le problematiche emerse dall'analisi delle norme giuridiche dedicate alla gestione dei rifiuti elettrici ed elettronici, compresi i componenti degli impianti di energia rinnovabile come i pannelli fotovoltaici e le turbine eoliche, che rappresentano un flusso di rifiuti in rapida crescita nell'Unione Europea. Il testo sottolinea l'importanza del perseguimento da parte degli Stati membri di un'economia a zero emissioni di carbonio, dell'efficienza energetica e dell'economia circolare. Vengono descritte in dettaglio le sfide da affrontare per migliorare il

riciclo a fine vita degli impianti, in particolare delle turbine eoliche e dei pannelli fotovoltaici, da cui solo alcuni materiali possono essere recuperati in modo efficace e completo. Viene indicata la legislazione europea e nazionale relativa alla gestione dei rifiuti selezionati, compresi i requisiti per la raccolta e il trattamento delle apparecchiature a fine vita e i principi di responsabilità dei produttori per il loro smaltimento e trasformazione.

Parole chiave: fonti energetiche rinnovabili, economia a ciclo chiuso, efficienza energetica, sostenibilità

Ikechukwu Ugwu

 <https://orcid.org/0000-0002-0271-9364>

University of Silesia in Katowice

Poland

Environmental protection and the religious rights of Indigenous peoples – re-examining areas of complementarity*

Summary

Following Lynn White's thesis that Western Christianity is the root cause of the ecological crisis, scholars have examined the impact of religion on environmental degradation and environmental protection. This article begins by analysing White's argument and identifying one of the causes of the environmental crisis – distinct from White's – namely, the gradual abandonment of religious values in Europe, starting with the ideas of Enlightenment philosophers. The article attempts to appreciate the contributions of various indigenous religions to environmental protection by discussing some environmental values embedded in some religions, especially indigenous religions. It examines some national and international legal instruments that seek to protect the right to religion as a means of protecting the environment, discusses the recent teachings of the Church on environmental protection, and gives a grounded approach to environmental protection through religion. It argues, using analytical and descriptive research methods, that since most Indigenous religions use natural entities as objects of religious worship, more attention and protection should be given to the right to religion as one of the approaches to environmental protection. Finally, the article examines the concepts of environmental personhood and the rights of nature, as well as their role in environmental conservation and preservation.

Key words: environmental protection, right to religion, Indigenous peoples' rights, environmental personhood, rights of nature, global ecological crisis, Enlightenment, eco-theology

* The work was fully financed by the Polish National Science Centre, grant number: UMO-2021/41/N/HS5/01227.

1. Introduction

With the increased awareness of human activities that contribute to environmental degradation, attempts have been made by environmental activists to trace the root cause of what has been described as man's "irresponsible behaviour,"¹ but Lynn White is attributed as the first person to accuse religion, especially the Western Christian religion, as the root cause of our ecological crisis.² White analysed the evolution of science and technology over the last few millennia and identified mediaeval Europe as the source of enormous societal changes that created the framework for our current industrialised society and our frightening ecological problem.

White argued that the Judeo-Christian tradition, with its emphasis on human dominion over nature, provided the ideological basis for the exploitation of nature in the West. He posits that Christianity, especially in its Western form, "is the most anthropocentric religion the world has seen."³ In as much as White was firm in his condemnation of Western Christianity, he favoured ancient paganism, which he understood abhorred the pillaging of the environment for man's benefit. In this article, some of these "ancient paganism," as White called them, would be examined instead as indigenous religions of Indigenous peoples. This is especially so when indigenous religions use natural entities, such as rivers, trees, and mountains, as objects of worship. In recent times, national and international law instruments have attempted to protect Indigenous peoples' religious practices that advance environmental protection as a part of the general protection of the rights of Indigenous peoples.

Some scholars are opposed to White's thesis for oversimplifying the complex historical and cultural factors that contribute to our ecological crisis⁴ and that

¹ P. Sörqvist and L. Langeborg, "Why People Harm the Environment Although They Try to Treat It Well: An Evolutionary-Cognitive Perspective on Climate Compensation," *Frontiers in Psychology*, vol. 348, no. 10, 2019, p. 1, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00348>. See also R. Maminirina Fenitra et al., "Environmentally Responsible Behavior and Knowledge-Belief-Norm in the Tourism Context: The Moderating Role of Types of Destinations," *International Journal of Geoheritage and Parks*, vol. 10, no. 2, 2022, pp. 273–288, <https://doi.org/10.1016/j.ijgeop.2022.05.001>, where the authors discussed this irresponsible behaviour within the context of tourism.

² L. White, Jr., "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," *Science*, vol. 3767, no. 155, 1967, pp. 1203–1207, <https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203>.

³ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205.

⁴ D. Worster, *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas* Cambridge, Cambridge University Press, 1994, p. 320.

it overlooks the role of politics and power in shaping environmental policy.⁵ Of significant importance among those who have criticised White is Godfrey Onah, who, rather than seeing the ecological crisis as a consequence of Christianity, argues that the removal of Christianity and the gradual abandonment of God in Europe is the root cause of our ecological crisis.⁶ Onah traces the root cause of our ecological crisis to the European Enlightenment philosophers, significantly when attention shifted away from God to man as the fountain of reason. In the face of these counterarguments, one thing is sure: White and his critics agree that for there to be a grounded approach to environmental problems, religious principles and ethics must be incorporated into environmental protection law.⁷ In this article, an attempt is made to analyse White's thesis and criticisms of his work, especially Onah's analysis of the gradual abandonment of religious values in Europe beginning from the thoughts of Enlightenment philosophers like René Descartes and Immanuel Kant. Also, the article examines some of the indigenous religious and Western Christian practices that underlie environmental protection and how, over the years, some of these indigenous religious practices are gradually being protected as part of the general recognition of the rights of Indigenous peoples. In the final discourse, this article argues that since many religious practices, both Western Christianity and indigenous religions, are not mere religious practices but direct acts of environmentalism, they should be accorded more legal recognition. Therefore, this article's significance lies in examining the intersection of environmental justice and religion, that is, the so-called eco-theology or religious environmentalism. This refers to how religious beliefs, values, and practices influence people's attitudes and actions toward the environment, including issues related to environmental justice.⁸

⁵ W. Jenkins, "After Lynn White: Religious Ethics and Environmental Problems," *The Journal of Religious Ethics*, vol. 37, no. 2, 2009, pp. 283, 288, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9795.2009.00387.x>.

⁶ G. I. Onah, "Keynote Address at the 2022 Hybrid International Conference," March 30, 2022, YouTube video, https://www.youtube.com/watch?v=Ty02Jai_GBE.

⁷ G. I. Onah, "Keynote Address"; White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1207.

⁸ E. M. Conradie, "The Four Tasks of Christian Ecotheology: Revisiting the Current Debate," *Scriptura*, vol. 119, no. 1, 2020, pp. 1–13, <https://doi.org/10.7833/119-1-1566>; I. Veerbeek and P.-B. Smit, "Apophatic Theology as a Resource for Eco-theology," *International Journal of Philosophy and Theology*, vol. 83, no. 4, 2022, pp. 263–280, <https://doi.org/10.1080/21692327.2022.2146599>.

2. Lynn White and his critics

2.1. Lynn White on the historical root cause of the ecological crisis

In his ground-breaking study, White examined the evolution of science and technology over the centuries, identifying the European Middle Ages as the origin of fundamental societal changes that laid the groundwork for today's industrialised society and the alarming ecological challenges the world faces. An interesting aspect of his analysis is the linking of the development of modern agricultural technology to the current ecological crisis, for according to him, advanced farming technology ushered in commercial farming and the need to expand farming land beyond what a family needed.⁹ In the days of the scratch ploughs, people divided fields into sections large enough to support a single family for subsistence farming. But with the more advanced ploughs, which relied on many oxen and could harvest crops with unbridled efficiency¹⁰ farmers had to pool their oxen to form large plough teams since an individual peasant hardly had enough oxen to power the more advanced ploughs. Consequently, more lands were tilled, and hence, the allocation of land was no longer determined by the necessities of a household but by the capacity of a power machine to till the earth.¹¹ For White, "[m]an's relation to the soil was profoundly changed."¹² Consequently, man, who was part of nature, has become its exploiter, even to the detriment of man. Similar innovations in industries such as architecture, water utilisation, and machinery made life easier but upset the fragile ecological balance in which humans had existed for centuries. White argues that Western society never considered the ecological consequences of its expansion, and the consequences are now being felt more than ever in the modern world.¹³

White traced the reason for this behaviour to the traditional Judeo-Christian values of Europe. He favours paganism and animism (often associated with Indigenous peoples)¹⁴ as offering a better relationship between man and the environment because "the victory of Christianity over paganism was the greatest psychic revolution in the history of our culture."¹⁵ First, he criticises the account

⁹ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205.

¹⁰ See M. Turgeon, "Lynn White," Markkula Center for Applied Ethics (web page), February 7, 2018, <https://www.scu.edu/environmental-ethics/environmental-activists-heroes-and-martyrs/lynn-white.html> [accessed: 23.03.2023].

¹¹ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205.

¹² White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205.

¹³ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205; Turgeon, "Lynn White."

¹⁴ B. Taylor, *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future*, California: University of California Press, 2010, p. 11.

¹⁵ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis."

of creation as recorded in the Bible as it imposes on the West the idea of time as nonrepetitive and linear. In this view, time is seen as a fundamental aspect of the universe that moves forward linearly, with each moment occurring only once and never again. This linear progression of time is marked by reference points, such as the present moment or specific events or milestones that serve as markers of time's passage. This understanding of time stands in contrast to the notion of cyclical time, which posits that time is characterised by a repeating pattern of events. Instead, linear time sees each moment as unique and unrepeatable, with the past no longer existing and the future yet to be determined.¹⁶ Second, White faulted the creation of man as the only thing created in the image and likeness of God. God gave Adam the authority to name all created things, giving him dominion over all other natural beings. All other physical creations had no other purpose except for the benefit of man. Genesis 1:28 captures the point of White: "God blessed them, and God said to them: Be fertile and multiply; fill the earth and *subdue it*. Have *dominion over* the fish of the sea, the birds of the air, and all the living things that crawl on the earth."¹⁷

Consequently, White accuses Christianity of being the most "anthropocentric religion [in] the world,"¹⁸ and even while the Genesis 1:28 mandate was given to Adam and Eve, White makes references to Tertullian and Saint Irenaeus of Lyons on Adam being the foreshadowing of the image of the incarnate Christ¹⁹ – a divine being. White accuses the Bible's account of the creation of two errors. First is the cosmology error; rather than seeing the divine as part and parcel of the universe, Christianity removed it and ascribed it only to God. He argues that by removing divinity from the creation, making the creator a transcendent independent being, a rift was created between God and the created order. The second error is the anthropological error of the creation of humans, not any other animals or entities, in the image and likeness of God, thereby ranking humans above all other physical creations.²⁰ As a solution to the situation, he calls for the "reject[ion] [of] the Christian axiom that nature has no reason for

¹⁶ Y. Schulz, "Time Representations in Social Science," *Dialogues in Clinical Neuroscience*, vol. 14, no. 4, 2012, pp. 441–447, <https://doi.org/10.31887/DCNS.2012.14.4/yschulz>.

¹⁷ The Bible, Genesis 1:28. The US Conference of Catholic Bishops has interpreted the verb "subdue" not to be a call for the pillaging of the earth but rather as permission of each nation to take for itself a defined territory. See US Conference of Catholic Bishops, "Genesis Chapter 1: The Story of the Creation," <https://bible.usccb.org/bible/genesis/1> [accessed: 24.03.2023].

¹⁸ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205.

¹⁹ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205; for the analysis on the nature of Adam – Jesus, see J. Secord, "Tertullian, On the Flesh of Christ – 16 and 24–25," in *The Cambridge Edition of Early Christian Writings*, ed. M. DelCogliano, Cambridge, Cambridge University Press, 2022, pp. 144–172; A. Briggman, "Irenaeus of Lyons, Against Heresies (Selections)," in *The Cambridge Edition of Early Christian Writings*, ed. M. DelCogliano, Cambridge, Cambridge University Press, 2022, pp. 103–134.

²⁰ Onah, "Keynote Address."

existence save to serve man.”²¹ White does not discard the role of religion in remedying our damaged world; instead, he places religion as an approach to environmental protection as he concludes that “[s]ince the roots of our trouble are so largely religious, the remedy must also be essentially religious.”²²

2.2. Criticisms of Lynn White

Although some other writers agree with White that Christianity, especially in its Western form, is the root cause of our ecological crisis,²³ many more have offered their criticisms from different angles. Because of the inherent complexity of environmental crises, pinpointing their root causes is difficult as they are multidimensional²⁴ and limiting it to religion alone may lead to the danger of ignoring other critical similar factors. One of the main limitations of White’s argument is that it overlooks the role of politics and power in shaping environmental policy. Economic interests often influence environmental policies and environmental degradation is often linked to the practices of corporations and governments.²⁵ Critics argue that it is not simply a matter of religious ideology but also involves broader societal structures and practices prioritising economic growth and consumption over environmental protection.²⁶ For Lewis Moncrief, White’s focus on only Western Christianity as the historical root cause of environmental pillaging is “monocausal” and instead advocated for a more holistic and complex understanding of the situation.²⁷ Moncrief argued that various factors, including market capitalism, democratisation, and, in the case of America, the cultural effect of the frontier experience, can be responsible for our ecological

²¹ White, “The Historical Roots of Our Ecologic Crisis,” p. 1207.

²² White, “The Historical Roots of Our Ecologic Crisis,” p. 1207.

²³ M. Marangudakis, “The Medieval Roots of Our Environmental Crisis,” *Environmental Ethics*, vol. 23, no. 2, 2001, pp. 243–260, <https://doi.org/10.5840/enviroethics200123314>. He criticises what he calls Western Christianity’s perception of nature as “a domain of action” and its “trusting [of] ‘reason’ as the primary means to approach God.” See p. 248.

²⁴ M. S. Northcott, *The Environment and Christian Ethics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, p. 41.

²⁵ U. G. Josiah and C. C. Akpuh, “Multinational Oil Corporations, Policy Violation and Environmental Damage in Rivers State of Nigeria: A Theistic Ethics Approach,” *Humanities and Social Sciences Communications*, vol. 150, no. 9, 2022, pp. 1–9, <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01146-z>; E. Giuliani and C. Macchi, “Multinational Corporations’ Economic and Human Rights Impacts on Developing Countries: A Review and Research Agenda,” *Cambridge Journal of Economics*, vol. 38, no. 2, 2014, pp. 479–517, <https://doi.org/10.1093/cje/bet060>.

²⁶ A. Jamison, *The Making of Green Knowledge: Environmental Politics and Cultural Transformation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004; Northcott, *The Environment and Christian Ethics*, p. 41.

²⁷ L. W. Moncrief, “The Cultural Basis for Our Environmental Crisis,” *Science*, vol. 3957, no. 170, 1970, pp. 508, 509, <https://doi.org/10.1126/science.170.3957.508>.

crisis. Even though Christianity influenced some of these dynamics, Moncrief contended that this influence was indirect and that non-Christian cultures' history of environmental abuse provided compelling evidence that other variables were involved in ecological degradation besides the Judeo-Christian tradition.²⁸

Furthermore, another criticism of White's thesis is that it ignores the diversity of Christian thought and practice throughout history. For instance, Manusos Marangudakis, while agreeing with White, laboured to create a distinction between the Latin Church and the Greek Church²⁹; meanwhile, White's concern was on Christianity as inherited from Judaism,³⁰ which the Greek Church is a part of. Again, while some Christian traditions may emphasise human dominion over nature, others have emphasised the stewardship of the environment and the importance of protecting God's creation. In addition, Christians and religious organisations have initiated and supported many environmental movements and conservation efforts.³¹ Additionally, while Richard Hoffmann challenged White's characterisation of the Middle Ages as a time of ecological harmony and balance, arguing that medieval society was not as environmentally sustainable as White suggests,³² Ramachandra Guha gave an insight into the environmental history and practices of non-Western cultures³³ which White only mentioned in passing. As already hinted in the Introduction, one of the most exciting criticisms of White was by Godfrey Onah, and the next section is dedicated to Onah's contribution to what is the root cause of our ecological crisis.

2.3. Godfrey Onah's criticism of White

Onah's criticism of White³⁴ is unique as it is interesting because it takes another dimension into the whole argument by looking at the effects of the Enlightenment period and its philosophies on the current human behaviour towards the environment. At the onset, it is essential to state that Onah is a Catholic bishop who spent most of his years before he was appointed a bishop at the Pontifical Urban University, Rome, as a professor of philosophy. So, it is not unexpected

²⁸ For a complete analysis, see B. A. Minteer and R. E. Manning, "An Appraisal of the Critique of Anthropocentrism and Three Lesser Known Themes in Lynn White's 'The Historical Roots of our Ecologic Crisis,'" *Organization and Environment*, vol. 18, no. 2, 2005, pp. 163, 165, <https://doi.org/10.1177/1086026605276196>.

²⁹ Marangudakis, "The Medieval Roots of Our Environmental Crisis," p. 247.

³⁰ White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," p. 1205.

³¹ R. Gottlieb, *Forcing the Spring: The Transformation of the American Environmental Movement*, Washington, Island Press, 2005, pp. 52–53; Taylor, *Dark Green Religion*, p. 12.

³² R. C. Hoffmann, *An Environmental History of Medieval Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, pp. 91–94.

³³ R. Guha, *Environmentalism: A Global History*, Longman, 2000.

³⁴ Onah, "Keynote Address."

that his criticism would be philosophical and involve the teachings of the Catholic Church. For him, the Bible's understanding of human beings as unique, even though it influences the relationship between human beings and the rest of the created universe, is incorrect to blame this understanding for the ecological crisis. He raises two questions:

1. The teaching that human was created in the image of God and to him was given the power to control and dominate the rest of the universe had been part of the Jewish scripture for hundreds of years before Christianity; why did the teaching not produce the revolutionary attitude towards nature as we have now?³⁵
2. Many other people outside Europe and America read and are still reading the same scripture and are being formed by the same teaching; why did the same Bible passage not produce the same effect in African and Asian Christians as White claimed it produced in European and American Christians?³⁶

He links the New Testament of the Bible to the Old Testament and points to Jesus as the greatest champion of the Bible. During Jesus's fasting, and even though he was starving, the devil tempted him with the possibility of manipulating the environment to satisfy his immediate need for food, and he rebuffed the devil. The encounter went thus:

Then the tempter approached him and said, "If you are the Son of God, command these stones to be transformed into loaves of bread." Jesus answered, "As it is written: 'Man does not live by bread alone, but by every word that comes forth from the mouth of God'."³⁷

Jesus did not accept turning stone into bread because that would be unnatural. Onah is correct because if the Genesis mandate could produce what White alleged as the historical cause of our ecological crisis, then Jesus's response to the tempter should equally serve as a greater guide on how well not to manipulate the environment just for food.

Onah then identified the root cause of our ecological crisis as the abandonment of the Christian understanding of creation. For him, a proper interpretation of Genesis reveals that when God gave human beings power over the created universe, he did so on the understanding that the human being created in God's image and likeness would take the same care of the universe as God takes in his creation.³⁸ According to Onah, this abandonment began with novel European

³⁵ Onah, "Keynote Address."

³⁶ Onah, "Keynote Address."

³⁷ New Catholic Bible, "Matthew 4:3-4," <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthew%204:2-4&version=NCB> [accessed: 25.03.2023].

³⁸ Onah, "Keynote Address."

philosophies that removed God from human relationships and positioned man as his own god. Some of these philosophies – and the philosophers behind them – are examined below.

2.3.1. René Descartes's reason as the ultimate

Descartes's new method of philosophical research is to accept nothing as true that is not recognised by reason as clear and distinct. For Descartes, reason was the ultimate authority because it was a clear and distinct method of thinking that could be applied universally.³⁹ He believed that the use of reason could lead to the discovery of certain truths that were indubitable or beyond doubt. These truths were self-evident and could be known with certainty. One of Descartes's most famous statements is *Cogito, ergo sum*, which translates to 'I think, therefore I am'. This statement reflects his belief that using reason to reflect on one's own existence was the most fundamental truth that could be known with certainty.⁴⁰ Descartes's emphasis on reason as the ultimate authority was a departure from traditional ways of thinking that relied on authority, tradition, or faith.⁴¹ He believed that knowledge gained through reason could be verified, which was the most reliable way of gaining knowledge.

Here, attention was shifted from God and realities outside human beings to the human being himself as the point of departure for every inquiry.⁴² Thus, Descartes, from a metaphysical standpoint, confines the identity of the human person to rationality alone, regarded as fundamentally opposed to, and superior to, the physical universe, the *res extensa*.⁴³ For Joshtrom Isaac Kureethadam, "[m]odern anthropocentrism thus begins with Descartes, with direct and evident ecological consequences."⁴⁴

³⁹ M. A. Badía Cabrera, "'A Necessary Preparative to the Study of Philosophy': A Positive Appraisal of Descartes' Universal Doubt," *The European Legacy*, vol. 27, nos. 3–4, 2022, pp. 239–250, <https://doi.org/10.1080/10848770.2021.2023980>.

⁴⁰ B. Duignan, "Cogito, ergo sum," *Encyclopedia Britannica* (web page), February 28, 2023, <https://www.britannica.com/topic/cogito-ergo-sum> [accessed: 25.03.2023].

⁴¹ B. Brockbank, "Descartes and Scholasticism: An Analysis," *Aporia*, vol. 29, no. 1, 2019, pp. 1–7.

⁴² Onah, "Keynote Address."

⁴³ G. Dicker, *Descartes: An Analytic and Historical Introduction*, 2nd edn., Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 39; J. I. Kureethadam, *The Philosophical Roots of the Ecological Crisis: Descartes and the Modern Worldview*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2017, p. 5.

⁴⁴ Kureethadam, *The Philosophical Roots of the Ecological Crisis*, p. 5.

2.3.2. Immanuel Kant's "What is Enlightenment" (1784)

Immanuel Kant is regarded as the father of the Enlightenment for his work in his essay, "An Answer to the Question: What is Enlightenment?"⁴⁵ For Kant, Enlightenment is man's emergence from his self-imposed immaturity, and immaturity is the inability to use one's understanding without guidance from another.⁴⁶ He contends that people are often too lazy or fearful to think for themselves, so they rely on others to tell them what to think and how to act. According to Kant, this is a kind of slavery in which people depend on others for their intellectual and moral guidance. Kant argues that the key to Enlightenment is the use of reason. In other words, he believes that people must have the courage to use their own reason and to question authority.⁴⁷ He states, "Enlightenment is man's release from his self-incurred tutelage. Tutelage is man's inability to make use of his understanding without direction from another. Self-incurred is this tutelage when its cause lies not in lack of reason but in lack of resolution and courage to use it without direction from another."⁴⁸

Moving further, Kant also emphasises the importance of freedom of thought and expression in the Enlightenment. He argues that people must be free to express their ideas and opinions, even if they are controversial or unpopular. He states, "If we are not free to express our ideas, we are not truly enlightened. We must be free to think and speak for ourselves, even if our ideas are not popular or approved by those in power."⁴⁹ Kant's concept of Enlightenment, which emphasises the importance of individual autonomy, reason, and freedom of thought and expression, leaves little room for responsibility toward nonhuman entities.⁵⁰ Either a person's will is another rational being, in which case it should be treated with respect, or it is a natural thing that can help people reach their goals. Only people can be ends in themselves; everything else in nature has no value in and of itself.⁵¹

⁴⁵ I. Kant, "An Answer to the Question: What Is Enlightenment? (1784)," in *Practical Philosophy*, ed. M. J. Gregor, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

⁴⁶ Onah, "Keynote Address."

⁴⁷ *Sapere aude*, a Latin expression that translates to 'dare to know', was first used by the ancient Roman poet Horace and subsequently adopted by Kant as the motto of the Enlightenment. See P. Croskerry, "Sapere Aude in the Diagnostic Process," *Diagnosis*, vol. 7, no. 3, 2020, pp. 165, 165, <https://doi.org/10.1515/dx-2020-0079>.

⁴⁸ Kant, "What is Enlightenment," p. 17.

⁴⁹ Kant, "What is Enlightenment," p. 17.

⁵⁰ C. Hoff, "Kant's Invidious Humanism," *Environmental Ethics*, vol. 5, no. 1, 1983, pp. 63–69, <https://doi.org/10.5840/enviroethics19835137>.

⁵¹ L. P. Hinchman and S. K. Hinchman, "Should Environmentalists Reject the Enlightenment?," *The Review of Politics*, vol. 63, no. 4, 2001, pp. 663, 681, <https://doi.org/10.1017/S0034670500032125>.

Furthermore, even in his advocacy for better treatment of animals like dogs, Kant was most anthropocentric as he assigned intrinsic value to human beings alone. For instance, he says that mistreatment towards a dog could lead to the development of a character in a human being desensitised to cruelty meted out against humans. So, for him, the mistreatment of a nonhuman being is instrumentally wrong, and not intrinsically, since it might lead to such mistreatment of a human being.⁵² Onah links Kantian moral philosophy to the root cause of the ecological crisis, which eventually began a movement that gradually moved human beings away from God and any form of moral authority until it resided exclusively in the human being.⁵³

2.3.3. Ludwig Feuerbach's dethronement of God

Ludwig Feuerbach was a German philosopher best known for his work "The Essence of Christianity," in which he famously declared, "Man is the measure of all things." Feuerbach's central argument was that the concept of God was merely a projection of human ideals and aspirations onto a divine being. Therefore, to understand God, one needs to study humanity truly. On the nature of God, Feuerbach opined that "[t]he divine being is nothing else than the human being, or rather, the human nature purified, made objective ... All the attributes of the divine nature are, therefore, attributes of the human nature."⁵⁴ Feuerbach had theoretically dethroned God and, at his place, enthroned the human being as lord of everything. According to Onah, Feuerbach caricatured religion while promoting idolatry in the form of man's worship of himself, and in the place of theology, he established only anthropology.⁵⁵ Feuerbach's critique of religion and his call for the dethronement of God have had a significant impact on modern thought, including in the area of ecology. His focus on human values and desires has led to an anthropocentric perspective that has contributed to the exploitation and destruction of natural resources and ecosystems.⁵⁶

Onah concluded his analysis by pointing out that the root cause of the ecological crisis is the mentality of dominating nature and other human beings that

⁵² A. Brennan, "Environmental Ethics," *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (web page), December 3, 2021, <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/> [accessed: 26.03.2023].

⁵³ Onah, "Keynote Address."

⁵⁴ L. Feuerbach, *The Essence of Christianity*, trans. M. Evans (aka George Eliot), New York, Harper & Brothers, 1957, p. 14; P. Naudé, "Can we overcome the Anthropocentrism bias in Sustainability Discourse?," *African Journal of Business Ethics*, vol. 11, no. 2, 2018, pp. 56, 57, <https://doi.org/10.15249/11-2-189>.

⁵⁵ Naudé, "Can we overcome the Anthropocentrism bias?"

⁵⁶ H. A. El Jurdi, W. Batat, and A. Jafari, "Harnessing the Power of Religion: Broadening Sustainability Research and Practice in the Advancement of Ecology," *Journal of Macromarketing*, vol. 37, no. 1, 2017, pp. 7, 24, <https://doi.org/10.1177/0276146716672>.

have flourished in Europe through various anthropocentric philosophers. He disagrees with White and instead offers a solution in the form of an interdisciplinary approach with religious morality, especially Christian morality, at the centre.⁵⁷ The following section examines indigenous religions to appreciate their positive impacts on environmentalism.

3. Indigenous peoples and Indigenous religions

Indigenous peoples⁵⁸ have diverse religious and spiritual practices that vary from region to region. These practices are often closely tied to the natural environment and reflect each group's unique cultural heritage and history. Indigenous peoples are often marginalised and may have faced a history of colonisation, forced displacement, and discrimination. They may face challenges in preserving their cultural heritage and practices and protecting their rights to their lands and resources.⁵⁹ One unique attribute of Indigenous peoples is their attachment to their lands, which have religious and cultural values. Depending on their lo-

⁵⁷ Onah, "Keynote Address."

⁵⁸ There have been controversies on which group of people qualify as Indigenous peoples and, conversely, on which groups require protection under the Indigenous peoples' rights regime. Michaela Pelican describes these controversies and debates as the "complexities of indigeneity and autochthony" surrounding the situation of Indigenous peoples. See M. Pelican, "Complexities of Indigeneity and Autochthony: An African Example," *American Ethnologist*, vol. 36, no. 1, 2009, p. 52, <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2008.01109.x>. It would seem that this debate started with the inclusion of two elements of "pre-invasion" or "pre-colonial" experience in the definition of the term. For instance, the United Nations Special Rapporteur Cobo defines Indigenous peoples as "communities, peoples and nations [...] which, having a historical continuity with *pre-invasion* and *pre-colonial* societies that developed on their territories consider themselves distinct from other sectors of the societies now prevailing in those territories, or parts of them." See J. M. Cobo, "Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations," UN Doc E/CN.4/Sub.2/1983/21/add.8 (1983). For Gilbert, this definition is "overly Western" and excludes the possibilities of recognising Indigenous peoples in Africa who might not be currently co-habiting with the European invaders. See J. Gilbert, "Indigenous Peoples' Human Rights in Africa: The Pragmatic Revolution of the African Commission on Human and Peoples' Rights," *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 50, no. 1, 2011, pp. 245, 250, <https://doi.org/10.1017/S0020589310000746>. However, it is out of the scope of this paper to attempt a definition of the term.

⁵⁹ See S. Wiessner, "The Cultural Rights of Indigenous Peoples: Achievements and Continuing Challenges," *European Journal of International Law*, vol. 22, no. 1, 2011, pp. 121–140, <https://doi.org/10.1093/ejil/chr007>, where the author examines the challenges indigenous peoples face regarding their communal rights to culture, self-determination, and land within the context of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (GA Res. 61/295, 13 September 2007). See also J. D. Ford et al., "The Resilience of Indigenous Peoples to Environmental Change," *One Earth*, vol. 6, no. 2, 2020, pp. 532–543, <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.05.014>,

cation and history, indigenous religious practices may vary. Still, some common themes found in many indigenous religions include animism (the belief that all things, including plants, animals, and inanimate objects, have a spiritual essence),⁶⁰ ancestor veneration (the honouring of ancestors and their spirits), and a strong connection to the land and environment.

For Graham Harvey, the underscoring element of animism is that “the world is full of persons, only some of whom are human, and that life is always lived in relationship to others.”⁶¹ Moreover, for Indigenous peoples, environmental entities like land, rivers, trees, and animals form part of religious worship. These entities are part of the divine,⁶² and abuse of any of these entities violates the Indigenous peoples’ rights to a clean environment and breaches their right to religion.⁶³ Onah, while discussing White’s thesis, looked at two Indigenous peoples – the traditional Igbo religion and the indigenous religion of the Island of Samoa. In the next section, this article looks at other indigenous practices, including those identified by Onah, and how these religions promote environmental conservation and preservation.

3.1. The Igbo traditional religion

The Igbo people are an indigenous group currently located in Nigeria, with a deep sense of attachment to their Omenala religion despite the growth of Christianity among them. The Igbo have a dualistic conception of the world, distinguishing between the visible and the invisible realms. While the Supreme God and the ancestors inhabit the invisible realm, the visible realm is inhabited by an earth goddess, human beings, and minor/nature deities.⁶⁴ The earth/land (*ala*) is considered the earth goddess, and it is the goddess responsible for a bountiful harvest. This belief practice among the Igbos gave rise to normative ideals that encourage environmentally conscious behaviour through taboos and the avoidance of pol-

where the authors examine the resilience and vulnerability of Indigenous peoples to environmental challenges.

⁶⁰ G. Harvey, *Animism: Respecting the Living World*, New York, Columbia University Press, 2006, p. 55.

⁶¹ Harvey, *Animism*, p. xi.

⁶² A. Perdibon, *Mountains and Trees, Rivers and Springs: Animistic Beliefs and Practices in Ancient Mesopotamian Religion*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2019, p. 86.

⁶³ S. R. Butzier and S. M. Stevenson, “Indigenous Peoples’ Rights to Sacred Sites and Traditional Cultural Properties and the Role of Consultation and Free, Prior and Informed Consent,” *Journal of Energy and Natural Resources Law*, vol. 32, no. 3, 2014, pp. 297, 300, <https://doi.org/10.1080/02646811.2014.11435364>.

⁶⁴ C. Lilian Nkama, K. Nwannennaya Okoro, and E. Egbule, “Eco-Preservation through the Lens of Igbo Beliefs and Practices: A Re-Imagination,” *Religions*, vol. 1066, no. 13, 2022, pp. 1, 3, <https://doi.org/10.3390/rel13111066>.

lution or harm to the land. As a result, it is the responsibility of the Igbo people to safeguard the earth from natural and human threats.⁶⁵ Other natural entities or bodies considered deities include Amadioha (god of thunder), Anyanwu (the sun god/god of light), Úgwú (mountains/hills),⁶⁶ mmiri (water goddess)⁶⁷ and others.

According to Onah, the Igbo traditional religion had at its core the relationship of harmony between humans and the rest of nature. Because the natural universe was often perceived as revealing the majesty of the sacredness of God, it was not normal for the traditional religionists to violate the natural order because they believed that would have moral and religious consequences.⁶⁸ If any violations were committed against any of those nature deities, efforts were made to appease them. Such violations are taboo and sacrilegious.⁶⁹ In this structure, Onah said, farming, hunting, and fishing were limited to satisfying the immediate basic needs of the human being.⁷⁰ Some other Igbo religious practices related to ecosystem preservation include the prohibition of cutting some sacred trees and fishing in some sacred rivers, the designation of some forests as sacred forests, and having a strong bond with animals as part of the totemic practice.⁷¹

3.2. The Island of Samoa's religion

The indigenous religion of Samoa is called Fa'a Samoa or "the Samoan way." It is a traditional religion that the Samoan people have practised for thousands of years, which combines elements of ancient animism, ancestor worship, and, recently few Christian principles.⁷² Samoan indigenous philosophy holds that humans are not separate from the rest of the universe but are part of the cos-

⁶⁵ I. B. Nkemdirim and O. E. Uche, "The Role of Traditional Beliefs Systems in Environmental Management: A Case of Igbo Society," *European Academic Research*, vol. VIII, no. 6, 2020, pp. 3146, 3149.

⁶⁶ P. O. Agbo, C. Opat, and M. Okwueze, "Environmental Determinant of Religious Names: A Study of Úgwú and Naming among the Nsukka-Igbo People of Nigeria," *HTS Theologisches Studien/Theological Studies*, vol. 77, no. 4, 2021, pp. 1–10, <https://doi.org/10.4102/hts.v78i3.6977>.

⁶⁷ C. Carwile, "Sabine Jell-Bahlsen. The Water Goddess in Igbo Cosmology: Ogbuide of Oguta Lake. Trenton, N.J.: Africa World Press, 2008. Xiv 433 Pp. Photographs. Illustrations. Glossary. Bibliography. Index. \$34.95. Paper," *African Studies Review*, vol. 51, no. 3, 2008, p. 172, <https://doi.org/10.1353/arw.0.0121>.

⁶⁸ Onah, "Keynote Address."

⁶⁹ Igbokwe and Omeire, "The Role of Traditional Beliefs Systems," p. 3150; Nkama, Okoro, and Egbule, "Eco-Preservation through the Lens of Igbo Beliefs and Practices," p. 5.

⁷⁰ Onah, "Keynote Address."

⁷¹ Nkama, Okoro, and Egbule, "Eco-Preservation through the Lens of Igbo Beliefs and Practices," p. 5.

⁷² K. Persson, K. Zampoukos, and I. Ljunggren, "No (Wo)man is an Island – Socio-cultural Context and Women's Empowerment in Samoa," *Gender, Place and Culture*, vol. 29, no. 4, 2022, pp. 482, 484, <https://doi.org/10.1080/0966369X.2021.1873744>.

mos, which includes the earth, sea, or sky.⁷³ One of the critical elements of Fa'a Samoa is the belief in Aitu, which are spiritual beings associated with different aspects of the natural world, such as the ocean, the land, and the forests. *Aitus* are believed to have the power to influence people's lives and are often venerated through various rituals and offerings.⁷⁴ To this end, it was of the utmost importance that a *fa'alanu*, also known as a prayer chant, be done before any tree was felled. The chant beseeched the god of the forest to forgive them for taking the tree's life or any of its parts in any way.⁷⁵

Among Samoan fishermen, a practice was developed where commemorative songs and invitations were offered to fish⁷⁶ as kings and queens to participate in the interconnectedness of the natural world, and if any fish was mistakenly killed, prayers, excuses, and reparations were offered for having destroyed life.⁷⁷ This practice is an important cultural tradition that helps maintain a connection between Samoan communities and their marine environment which is rooted in beliefs about the interconnectedness of all living things and the need for respectful interaction with the natural world.

3.3. The Odisha Indigenous religion in India

Odisha comprises about sixty-two tribes with distinctive religious practices combining animism, animalism, and nature worship.⁷⁸ The Indigenous people of Odisha have a deep connection with their natural surroundings, and their religious beliefs and practices often revolve around the conservation and protection of forests. For instance, sacred groves, which are small areas of forest set aside for gods and ancestral spirits, are great examples of community-based natural resource management of the Odisha people.⁷⁹ The sacred groves also

⁷³ G. Wildermuth, " 'Heaven and Earth' Samoan Indigenous Religion, Christianity, and the Relationship Between the Samoan People and the Environment," *Independent Study Project (ISP) Collection*, vol. 1488, 2012, pp. 1, 7, https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/1488.

⁷⁴ R. A. Goodman, "Some Aitu Beliefs of Modern Samoans," *The Journal of the Polynesian Society*, vol. 80, no. 4, 1979, pp. 463–479.

⁷⁵ Wildermuth, "Heaven and Earth."

⁷⁶ D. Herdrich, "Historic Fishing Methods in American Samoa," a final report submitted to Arielle Levine, *Social Research Project Manager Pacific Islands Fisheries Science Center National Oceanic and Atmospheric Administration Honolulu*, Hawaii, June 2, 2008, p. 31, <http://www.botany.hawaii.edu/basch/uhnpcesu/pdfs/Herdrich08AS.pdf> [accessed: 30.03.2023].

⁷⁷ Onah, "Keynote Address."

⁷⁸ R. Behera, "The Tribal Religion of Odisha: Its Change and Continuity," *Odisha Review*, 2017, p. 71.

⁷⁹ S. Rath and A. A. Ormsby, "Conservation through Traditional Knowledge: A Review of Research on the Sacred Groves of Odisha, India," *Human Ecology*, vol. 48, no. 4, 2020, p. 1, <https://doi.org/10.1007/s10745-020-00173-1>.

were developed and maintained based on other religious practices like Hinduism. Consequently, according to Hindu belief, there are three kinds of *van/ban*, otherwise called forests: *Tapovan*, *Mahavan*, and *Sreevan*. Saints and rishis live in the forests known as *Tapovan*, which are connected to penance (*Tapas*). *Mahavan* relates to the expansive, natural forests. *Tapovan* and *Mahavan* are called “Raksha” (sanctuaries) for flora and fauna because regular humans are prohibited from entering these forests according to tradition. Finally, *Sreevan*, meaning “forests of prosperity,” comprises lush forests and groves.⁸⁰

The Dongria Kondhs, a prominent indigenous community in Odisha, believe that the Niyamgiri hills are sacred and must be protected from exploitation of any kind. The impact of this religious belief on the conservation of the environment was felt in 2013 when the Dongria Kondhs resisted bauxite mining from the hills,⁸¹ which subsequently gave rise to the Supreme Court of India’s decision in *Vedanta Resources PLC v Union of India*.⁸² The Supreme Court of India ultimately ruled in favour of the Dongria Kondh tribe, holding that the project could not proceed without obtaining their free, prior and informed consent.⁸³ The case is significant for its recognition of the rights of Indigenous peoples and the role of the Indian Constitution in protecting those rights.

4. Religion and the movement for the rights of nature and environmental personhood

Both rights of nature and environmental personhood represent two distinct yet interrelated frameworks within environmental law and ethics. They aim to enhance the legal status of natural entities, but they do so through different philosophical and legal lenses. As a concept, rights of nature refers to the legal recognition that ecosystems and natural entities possess inherent rights inde-

⁸⁰ S. Mohanty, P. K. Das, and S. Kumar, “Role of Sacred Groves in the Conservation of Traditional Values of Odisha,” *Advances in Plants and Agriculture Research*, vol. 3, no. 3, 2016, p. 56, <https://medcraveonline.com/APAR/APAR-03-00094.php>.

⁸¹ S. Basak, “Development at Cost of Human Lives? Revisiting Adivasi Resistance in Mali Parbat, Niyamgiri Hills,” *Outlook India* (web page), January 19, 2023, <https://www.outlookindia.com/national/development-at-cost-of-human-lives-revisiting-ativasi-resistance-in-mali-parbat-niyamgiri-hills-news-254767> [accessed: 4.04.2023].

⁸² *Vedanta Resources PLC v Union of India*, (2013) 6 SCC 142.

⁸³ For further insight on free, prior, and informed, see J. Anaya, “Indigenous Peoples’ Participatory Rights in Relation to Decisions about Natural Resource Extraction: The More Fundamental Issue of What Rights Indigenous Peoples Have in Lands and Resources,” *Arizona Journal of International and Comparative Law*, vol. 22, no. 1, 2005, pp. 7–17, <https://scholar.law.colorado.edu/faculty-articles/841>.

pendent of human interests. While rooted in indigenous cosmologies and holistic views of life, it challenges the anthropocentric dualism prevalent in Western thought. Proponents argue that by granting rights to nature, we can combat the commodification of life and foster a more sustainable relationship between humans and the environment.⁸⁴ In recent times, there has been an increase in recognition of the rights of natural entities as though they were humans capable of possessing rights and privileges. This recognition is spurred by Indigenous peoples' great attachment to these natural entities as sacred objects of worship.

In simple terms, environmental personhood is a legal and philosophical concept that recognises certain non-human entities, such as rivers, forests, and mountains, as subjects of rights and duties similar to those of human beings. It specifically refers to the legal designation of natural entities as "persons" within the legal system, akin to corporations or individuals. This designation allows these entities to hold rights and responsibilities, enabling them to participate in legal processes.⁸⁵ The idea is to extend legal protection to nature, recognise its intrinsic value and agency, and promote a more sustainable and respectful relationship between humans and the natural world. It basically seeks to shift the focus of environmental protection from a human-centred perspective to a more holistic view that recognises the intrinsic value of non-human entities and the interdependence between humans and nature.⁸⁶ The status of a legal person affords a subject or entity the right to enter into contracts, own property, and sue and be sued.⁸⁷

By way of distinction, while rights of nature stem from a more holistic and often indigenous perspective that sees nature as a community of life with

⁸⁴ J. Bétaille, "Rights of Nature: Why it Might Not Save the Entire World," *Journal for European Environmental and Planning Law*, vol. 16, no. 1, 2019, pp. 35–64, <https://doi.org/10.1163/18760104-01601004>; A. J. Rawson and B. Mansfield, "Producing Juridical Knowledge: "Rights of Nature" or the Naturalization of Rights?," *Environment and Planning E: Nature and Space*, vol. 1, nos. 1–2, 2018, pp. 99–119, <https://doi.org/10.1177/2514848618763807>.

⁸⁵ D. Ward, "The Art of Environmental Personhood and the Possibility of Environmental Statehood," *Artnodes*, vol. 32, 2023, pp. 1, 2, <http://dx.doi.org/10.35099/aurora-589>.

⁸⁶ See G. J. Gordon, "Environmental Personhood," *Columbia Journal of Environmental Law*, vol. 43, no. 1, 2018, pp. 49–91, <https://doi.org/10.7916/cjel.v43i1.3742>; B. B. Arnold, "Signs of Invisibility: Nonrecognition of Natural Environments as Persons in International and Domestic Law," *International Journal for the Semiotics of Law*, vol. 36, 2023, pp. 457–475, <https://doi.org/10.1007/s11196-022-09920-7>; N. Pain and R. Pepper, "Can Personhood Protect the Environment? Affording Legal Rights to Nature," *Fordham International Law Journal*, vol. 45, no. 2, 2021, pp. 315–378, <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol45/iss2/2>; A. Arstein-Kerslake et al., "Relational Personhood: A Conception of Legal Personhood with insights from Disability Rights and Environmental Law," *Griffith Law Review*, vol. 30, no. 3, 2021, pp. 530–555, <https://doi.org/10.1080/10383441.2021.2003744>.

⁸⁷ I. Garosi, "Environmental Personhood: Should Natural Elements have Legal Stance?," *Istituto Analisi Relazioni Internazionali* (web page), November 9, 2020, <https://iari.site/2020/11/09/environmental-personhood-should-natural-elements-have-legal-stance/> [accessed: 7.04.2023].

intrinsic value, environmental personhood is a legal construct that seeks to integrate nature into existing legal systems. Furthermore, rights of nature often emphasise collective rights and the interconnectedness of ecosystems, whereas environmental personhood focuses on the individual rights of specific natural entities.

In recent times, the recognition of natural entities as legal persons and the concept of rights of nature have often been driven by Indigenous peoples' calls for such status, based on religious and cultural beliefs. While analysing animism as a form of religion, Arianne Conty observed that "animism entails four interrelated ideas: *personhood*, relationality, location and ontological boundary crossing."⁸⁸ This underscores that personhood is not exclusively the possession of only human beings when constructed in terms of relationality and that natural entities have "consciousness and soul."⁸⁹ In this regard, a close relationship exists between Indigenous peoples' religious practices and environmental personhood. Indigenous belief systems often recognise the interconnectedness of all living things and the need for humans to live in harmony with nature, just like environmental personhood seeks to recognise the inherent value and rights of natural entities and the need for humans to respect and protect them. Many indigenous communities have been at the forefront of the environmental personhood movement, advocating for the recognition of natural entities as legal persons with rights and responsibilities. This approach resonates with Indigenous peoples' religions, which have long recognised natural entities' spiritual and cultural significance and sought to protect them from harm.⁹⁰ The examples below show the relationship between indigenous belief systems and environmental personhood.

4.1. The Te Urewera forest and Whanganui River

Te Urewera is the largest rainforest of New Zealand's North Island,⁹¹ which the Māori people view as a sacred gift from their gods. In traditional Māori culture, the land is viewed as a living entity. The Te Urewera forest is considered sacred and home to their ancestors' spirits and the natural world. There is

⁸⁸ A. Conty, "Animism in the Anthropocene," *Theory, Culture and Society*, vol. 39, no. 5, 2022, pp. 127, 133, <https://doi.org/10.1177/02632764211039283>.

⁸⁹ Conty, "Animism in the Anthropocene," pp. 127, 133.

⁹⁰ M. Tănăsescu, "Rights of Nature, Legal Personality, and Indigenous Philosophies," *Transnational Environmental Law*, vol. 9, no. 3, 2020, pp. 429–453, <https://doi.org/10.1017/S2047102520000217>.

⁹¹ J. Gibson, "The Māori Tribe Protecting New Zealand's Sacred Rainforest," *BBC*, June 9, 2020, <https://www.bbc.com/travel/article/20200608-the-mori-tribe-protecting-new-zealands-sacred-rainforest> [accessed: 10.04.2023].

a belief among the people that they have a responsibility to care for the forest and protect it from harm to ensure that it remains healthy and sustainable for future generations. This cultural and religious practice of protecting the forest is called *kaitiakitanga*,⁹² translated to “guardianship,”⁹³ and has over the years been metamorphosed into resource management or the “principle and practices of intergenerational sustainability.”⁹⁴ Similarly, the Māori people of New Zealand have long viewed the Whanganui River as a living ancestor and have developed a complex system of beliefs, practices, and ceremonies that recognise the spiritual and cultural significance of the river. In a 1999 report on the rights of the Māori people to the Whanganui River, the river was described as “their source of food, their single highway, their *spiritual* mentor.”⁹⁵ A belief in *tupuna* (ancestors) is essential to Māori culture and spirituality. The spiritual presence of the *tupuna* is particularly strong in natural places such as mountains, rivers, and forests, which are considered dwelling places of the *tupuna*, and the Whanganui River is considered a dwelling place of the ancestors.

These two natural entities, the Te Urewera forest and the Whanganui River, have been recognised as legal entities with their own rights and responsibilities. In 2014, the New Zealand government passed the Te Urewera Act,⁹⁶ which recognised the Te Urewera forest as “a legal entity” with “all the rights, powers, duties, and liabilities of a legal person.”⁹⁷ It established the Te Urewera Board⁹⁸ with the responsibility of acting “on behalf of, and in the name of, Te Urewera.”⁹⁹ When making decisions that are considered to be in the forest’s best interest, the Board must always consider people’s culture and traditions,¹⁰⁰ and these decisions must reflect customary values.¹⁰¹ These values, linked to the spiritual

⁹² Gibson, “The Māori Tribe Protecting New Zealand’s Sacred Rainforest.”

⁹³ M. Kawharu, “Kaitiakitanga: A Maori Anthropological Perspective of the Maori Socio-environmental Ethic of Resource Management,” *The Polynesian Society*, vol. 109, no. 4, 2000, pp. 349, 350.

⁹⁴ T. McAllister, D. Hikuroa, and C. Macinnis-Ng, “Connecting Science to Indigenous Knowledge: Kaitiakitanga, Conservation, and Resource Management,” *New Zealand Journal of Ecology*, vol. 47, no. 1, 2023, p. 1, <https://doi.org/10.20417/nzjecol.47.3521>.

⁹⁵ A Waitangi Tribunal Report, *Waitangi Tribunal Report 1999*, GP Publications 1999, p. XIII, <https://ngatangatatiaki.co.nz/assets/Uploads/Important-Documents/Whanganui-River-Report-1999.pdf> [accessed: 7.04.2023].

⁹⁶ Te Urewera Act 2014 (version as of 28 October 2021) Public Act No 15 (New Zealand), <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2014/0051/latest/DLM6183601.html> [accessed: 10.04.2023]. For an analysis of this Act, see J. Ruru, “Tūhoe-Crown settlement – Te Urewera Act 2014,” *Māori Law Review*, 2014, <https://maorilawreview.co.nz/2014/10/tuhoe-crown-settlement-te-urewera-act-2014/>.

⁹⁷ Te Urewera Act 2014, section 11(1).

⁹⁸ Te Urewera Act 2014, section 16.

⁹⁹ Te Urewera Act 2014, section 17(a).

¹⁰⁰ Te Urewera Act 2014, section 20.

¹⁰¹ Te Urewera Act 2014, section 18(2).

belief system of the people, include concepts like: 1) “*mana me mauri*, which conveys a sense of the sensitive perception of a living and spiritual force in a place,” 2) “*rāhui* conveys the sense of the prohibition or limitation of a use for an appropriate reason,” 3) “*tapu* means a state or condition that requires certain respectful human conduct, including raising awareness or knowledge of the spiritual qualities requiring respect,” 4) “*tapu me noa* conveys, in tapu, the concept of sanctity, a state that requires respectful human behaviour in a place,” and 5) “*tohu* connotes the metaphysical or symbolic depiction of things.”¹⁰²

Regarding the Whanganui River, the Te Awa Tupua Act¹⁰³ recognises the Whanganui River as a legal person with “all the rights, powers, duties, and liabilities of a legal person.”¹⁰⁴ This recognition flows from the Act’s acknowledgement of the spiritual and cultural significance of the Whanganui River to Whanganui iwi and other local communities. The Act acknowledges that the river has a “spiritual and cultural dimension” inseparable from its physical and ecological attributes.¹⁰⁵ The Act establishes two trustees for the river to act as its human face, uphold its stewardship,¹⁰⁶ and act as the legal representative of the river. It also creates the position of Te Pou Tupua to carry out duties similar to those of a trustee, with the primary obligation to preserve the river’s status, ensure health and safety, and act as a landowner with respect to any property owned by the river.¹⁰⁷ As a legal person, the river is vested with rights such as the right to “be protected from pollution, degradation, and damage.”¹⁰⁸ Furthermore, it recognises the river’s right to “whakapapa, or trace its genealogy, to its source.”¹⁰⁹

4.2. Environmental personhood in India

India is a leading country regarding the recognition of the rights of nature due to the special status indigenous religions and Hinduism confer on natural entities. In the case of *A. Periyakaruppan v The Principal Secretary to Govern-*

¹⁰² See generally Environment Foundation, “Environment Guide: Te Urewera Act,” *Environment Foundation* (web page), November 17, 2017), <https://www.environmentguide.org.nz/regional/te-urewera-act/> [accessed: 10.04.2023].

¹⁰³ Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017, Public Act 2017 No 7 (New Zealand).

¹⁰⁴ Te Awa Tupua, section 14(1).

¹⁰⁵ Te Awa Tupua, section 13.

¹⁰⁶ Te Awa Tupua, section 20(2).

¹⁰⁷ Te Awa Tupua, section 19.

¹⁰⁸ Te Awa Tupua, section 15.

¹⁰⁹ Te Awa Tupua, section 16.

ment,¹¹⁰ the Madras State High Court recognised the personhood of Mother Earth. In an overarching pronouncement, the court held that Mother Earth is a “‘Living Being’ having [a] legal entity/ legal person/ juristic person/ juridical person/ moral person/ artificial person having the status of a legal person, with all corresponding rights, duties and liabilities of a living person, in order to preserve and conserve them.”¹¹¹ While directing the State Government of Madras and the Central Government of India to act as guardians of Mother Earth under the *parens patriae* jurisdiction,¹¹² the court accorded rights to Mother Earth akin to fundamental rights.¹¹³ This decision followed and referred to earlier cases of *Mohammed Salim v State of Uttarakhand*¹¹⁴ and *Lalit Miglani v State of Uttarakhand*.¹¹⁵ In *Salim v Uttarakhand*, the court, while recognising the vital role of rivers Ganga and Yamuna in the spiritual well-being of Hindus in India, observed that “rivers Ganges and Yamuna are worshipped by Hindus”¹¹⁶ and that “the rivers have provided both physical and spiritual sustenance”¹¹⁷ of the Hindus. An exciting aspect of this decision is that it added a new element to environmental personhood: the vesting of “duties and liabilities” to the rivers.¹¹⁸

A similar decision was reached in the case of *Miglani v Uttarakhand*, where the court did not just recognise the rights of Mother Earth but expanded the natural entities that enjoy legal personhood, such as “the Glaciers including Gangotri [and] Yamunotri, rivers, streams, rivulets, lakes, air, meadows, dales,

¹¹⁰ *A. Periyakaruppan v The Principal Secretary to Government and Another* WP(MD) Nos 18636 of 2013 and 3070 of 2020 (2022) (India), https://www.livelaw.in/pdf_upload/mother-nature-416320.pdf [accessed: 12.04.2023].

¹¹¹ *A. Periyakaruppan v The Principal Secretary to Government and Another*, para. 23.

¹¹² This is the public policy power of the state to act on behalf and as parents of vulnerable people, especially children who otherwise cannot defend themselves against harm. See G. Clarkson and D. DeKorte, “Unguarded Indians: The Complete Failure of the Postoliphant Guardian and the Dual-Edged Nature of Parens Patriae,” *University of Illinois Law Review*, vol. 4, 2010, pp. 101, 107; M. Hall, “The Vulnerability Jurisdiction: Equity, Parens Patriae, and the Inherent Jurisdiction of the Court,” *Canadian Journal of Comparative and Contemporary Law*, vol. 2, no. 1, 2016, pp. 185–225, <https://www.canlii.org/en/commentary/doc/2016CanLIIDocs46>. Recently, this doctrine has been invoked a couple of times by the Indian courts on cases of the protection of natural entities as vulnerable beings. See S. Jolly and K. S. Roshan Menon, “Of Ebbs and Flows: Understanding the Legal Consequences of Granting Personhood to Natural Entities in India,” *Transnational Environmental Law*, vol. 10, no. 3, 2021, pp. 467–492, <https://doi.org/10.1017/S2047102520000424>.

¹¹³ *A. Periyakaruppan v The Principal Secretary to Government*, para. 23.

¹¹⁴ *Mohammed Salim v State of Uttarakhand*, Writ Petition (PIL) No 126 of 2014 (5 December 2016 and 20 March 2017, the High Court of Uttarakhand) (India).

¹¹⁵ *Lalit Miglani v State of Uttarakhand and Others*, Writ Petition (PIL) No 140 (30 March 2015, the High Court of Uttarakhand) (India).

¹¹⁶ *Salim v Uttarakhand*, para. 11.

¹¹⁷ *Salim v Uttarakhand*, para. 17.

¹¹⁸ *Salim v Uttarakhand*, para. 18.

jungles, forests wetlands, grasslands, springs and waterfalls.”¹¹⁹ Consequently, the court vested them with “duties and liabilities” just like “a living person.”¹²⁰ Just like in *Salim v Uttarakhand*, the court acknowledges that the recognition of the rights of nature could be a product of religious piety as such recognition will serve the faith of the society or as a result of “socio-political-scientific development.”¹²¹

As progressive as these decisions may be, the granting of duties may present challenges regarding their enforcement. The consequences of the existence of duties and liabilities are that the person to whom those duties and liabilities are granted is commanded or forbidden from doing an act.¹²² In the case of these rivers in India, their duties included not drowning people and avoiding flooding and other natural disasters. The implication is that these obligations and liabilities give people the right to sue the rivers in the event of flooding or other natural disasters, which could pose difficult questions regarding who would be responsible for covering any losses.¹²³ This was the concern raised on appeal to the Indian Supreme Court, which consequently overturned the decisions in *Salim v Uttarakhand* and *Miglani v Uttarakhand* based on legal and administrative challenges with their enforcement.¹²⁴ Nevertheless, the decision of the Supreme Court notwithstanding, some state courts in India have gone ahead to recognise the right of nature.¹²⁵ These cases are a long list of decisions in India where the courts have adopted an eco-centric approach to environmental protection based on the intrinsic spiritual values of natural entities as sacred objects.

¹¹⁹ *Miglani v State of Uttarakhand*, para. 66.

¹²⁰ *Miglani v State of Uttarakhand*, para. 66.

¹²¹ *Miglani v State of Uttarakhand*, para. 66.

¹²² H. T. Terry, “Legal Duties and Rights,” *The Yale Law Journal*, vol. 12, no. 4, 1903, pp. 185, 186, <https://doi.org/10.2307/781938>.

¹²³ K. Surma, “Indian Court Rules That Nature Has Legal Status on Par With Humans – and That Humans Are Required to Protect It,” *Inside Climate News*, May 4, 2022, <https://insideclimatenews.org/news/04052022/india-rights-of-nature/> [accessed: 14.04.2023].

¹²⁴ *State of Uttarakhand and Others v Mohammed Salim and Others*, Special Leave to Appeal (C) No 016879/2017, Order dated 7 July 2017 (where the ruling in *Salim* case was stayed); *Union of India v Lalit Miglani*, Special Leave Petition (Civil) Diary No 34250/2017; Riverine Rights, “The Ganges and Yamuna Rivers,” *Riverine Rights* (web page), <https://uni.oslomet.no/riverrights/india/> [accessed: 14.04.2023].

¹²⁵ In *Narayan Dutt Bhatt v Union of India*, Writ Petition (PIL) No 43 of 2014 (4 July 2018, the High Court of Uttarkhand) (India), the Uttarakhand High Court declared that Uttarakhand’s whole animal kingdom – from avian to aquatic – would be deemed legal persons and that its citizens will act as the animals’ *in loco parentis*, obligated to care and safeguard them. Similarly, in *Karnail Singh and Others v State of Haryana*, the Haryana High Court declared that all animals in Haryana are legal persons with rights, duties and liabilities.

4.3. Rights of Nature in Uganda

In 2019, Uganda became the first African country to recognise the rights of nature after years of struggle by the Bagungu people who live on the shores of Lake Albert, where many sacred natural sites are located.¹²⁶ Therefore, in Uganda, “[n]ature has the right to exist, persist, maintain and regenerate its vital cycles, structure, functions and its processes in evolution.”¹²⁷ The law gives any person the right to enforce the rights of nature whenever there is an infringement.¹²⁸ This is a broad approach to locus standi, thereby giving anybody, indigenous communities, and environmental advocates interested in enforcing the rights of nature to do so.

Even though the recognition of the rights of nature provided an avenue for the indigenous Bagungu communities with their local government to enact laws that protect sacred natural sites,¹²⁹ it is unfortunate that the government has continued to drill on sacred lands.¹³⁰ This is principally so because the Ugandan government prioritises national economic development over ecological concerns.¹³¹

4.4. Pachamama among the Andean peoples

The Andean people are the aboriginal inhabitants of South American countries like Ecuador, Bolivia, Peru, and others¹³² with a unique belief in the efficacy of

¹²⁶ J. Josh, “Uganda joins the Rights-of-nature Movement but won’t stop oil Drilling,” *National Geographic*, June 2, 2021, <https://www.nationalgeographic.com/environment/article/uganda-joins-the-rights-of-nature-movement-but-wont-stop-oil-drilling> [accessed: 15.04.2023]; D. Tabaro, “Custodians of Life: How the Bagungu People are reviving Sacred Custodianship,” *ICCA Consortium* (web page), December 14, 2021, <https://www.iccaconsortium.org/2021/12/14/bagungu-people-custodians-life-uganda/> [accessed: 15.04.2023].

¹²⁷ National Environment Act, 2019 (Act No 5/2019) (Uganda), section 4(1), <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/111164/138460/F-1865473437/UGD111164.pdf> [accessed: 15.04.2023].

¹²⁸ National Environment Act, 2019, 4(2).

¹²⁹ National Association of Professional Environmentalists, “NAPE makes a Breakthrough as Buliisa District Council recognises Customary Laws of Bagungu Indigenous Communities,” *National Association of Professional Environmentalists* (web page), December 2, 2019, <https://www.nape.or.ug/news-events/latest-news/202-nape-makes-a-breakthrough-as-buliisa-district-council-recognizes-customary-laws-of-bagungu-indigenous-communities> [accessed: 15.04.2023]; The Gaia Foundation, “Uganda Recognises Rights of Nature, Customary Laws, Sacred Natural Sites,” *The Gaia Foundation*, March 29, 2021, <https://gaiafoundation.org/uganda-recognises-rights-of-nature-customary-laws-sacred-natural-sites/> [accessed: 15.04.2023].

¹³⁰ Josh, “Uganda joins the Rights-of-nature Movement.”

¹³¹ Pain and Pepper, “Can Personhood Protect the Environment.”

¹³² J. V. Murra, “Andean Peoples,” *Encyclopaedia Britannica*, March 30, 2023, accessed April 17, 2023, <https://www.britannica.com/topic/Andean-peoples> [accessed: 17.04.2023].

Mother Earth, otherwise called Pachamama, as the goddess of the earth, nature, fertility, and agriculture.¹³³ Pachamama is so central to the Andean Indigenous peoples' religion that it has been conferred with competing rights to those of a human person.¹³⁴

In Bolivia, the moral principle guiding the relationship between the people and the environment is the concept of "living well" in harmony with Mother Earth, or *Madre Tierra*, and in equilibrium with other forms of life.¹³⁵ This principle, also known as *Vivir Bien*, seeks to move away from a purely economic development model and promote social and environmental justice instead. To this end, *Madre Tierra* or Pachamama has rights like the right to life, the right to the diversity of life, the right to water, and the right to clean air. Other rights of Mother Earth include the right to equilibrium, the right to restoration, and the right to pollution-free living.¹³⁶ Both the government and the people are obligated to see that these rights are not violated and, in the case of a violation, that Mother Earth is restored to its former state.¹³⁷

Also, Ecuador changed its constitution in 2008 to reflect, among other things, the rights of Pachamama. It recognises that "Nature, or Pacha Mama, where life is reproduced and occurs, has the right to integral respect for its existence and the maintenance and regeneration of its life cycles, structure, functions and evolutionary processes."¹³⁸ Pachamama has the right to be restored¹³⁹ and any person or group of persons can call on the government to enforce the rights of Pachamama.¹⁴⁰ These constitutional provisions were equally given judicial backing in the case involving the Vilcabamba River,¹⁴¹ where two private indi-

¹³³ M. Tola, "Between Pachamama and Mother Earth: Gender, Political Ontology and the Rights of Nature in Contemporary Bolivia," *The Feminist Review Collective*, vol. 118, no. 1, 2018, pp. 25–40, <https://doi.org/10.1057/s41305-018-0100-4>; S. Sarapura-Escobar and E. T. Hodydy, "Safeguarding the Land to Secure Food in the Highlands of Peru: The Case of Andean Peasant Producers," *Frontiers in Sustainable Food Systems*, vol. 6, 2022, pp. 1, 3, <https://doi.org/10.3389/fsufs.2022.787600>.

¹³⁴ Pain and Pepper, "Can Personhood Protect the Environment," p. 337.

¹³⁵ See Law of the Rights of Mother Earth/Ley de Derechos de la Madre Tierra (No 071) (December 7, 2010), <https://www.documentcloud.org/documents/7220552-Law-of-the-Rights-of-Mother-Earth-Law-071-of-the#document/p2/a583533> [accessed: 17.04.2023]; P. Villavicencio Calzadilla and L. J. Kotzé, "Living in Harmony with Nature? A Critical Appraisal of the Rights of Mother Earth in Bolivia," *Transnational Environmental Law*, vol. 7, no. 3, 2018, pp. 397, 399, <https://doi.org/10.1017/S2047102518000201>.

¹³⁶ Law of the Rights of Mother Earth, Article 7 (1–8).

¹³⁷ Law of the Rights of Mother Earth, Articles 8 and 9.

¹³⁸ Republic of Ecuador Constitution of 2008 (revised in 2021), Article 71, https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2021?lang=en [accessed: 17.04.2023].

¹³⁹ Republic of Ecuador Constitution of 2008, Article 72.

¹⁴⁰ Republic of Ecuador Constitution of 2008, Article 71.

¹⁴¹ *Richard Frederick Wheeler y Eleanor Geer Huddle c/ Gobierno Provincial de Loja*, juicio 11121-2011-0010 (30 March 2011) (Ecuador), cited in Pain and Pepper, "Can Personhood

viduals brought action on behalf of the river following the pollution caused by debris from the Loja Provincial Government. The Provincial Court ruled that the plaintiffs have the *locus standi* to institute an action on behalf of the river. It subsequently ordered the restoration of the river and that further damage should not be inflicted on the river.¹⁴²

The above instances support the view that indigenous religions often view the natural world as possessing spiritual and moral qualities. As such, environmental personhood is deeply intertwined with these beliefs. Ultimately, environmental personhood is a crucial component of many indigenous religions. It is gaining recognition as a means to protect natural entities from harm and give them legal rights equivalent to those of humans. In the next section, this article explores recent Catholic Church and Muslim teachings on environmental protection and how these religions could influence eco-centrism.

5. The Catholic Church and Islam on Environmental Protection

Contrary to White's postulation, the Catholic Church, over the years, has taught the need to protect the environment based on the Bible principles. Similarly, Islam has corresponding teachings on environmental conservationism.

5.1. The Catholic Church

The Catholic Church's teachings on environmentalism find their roots in Paul VI's and John Paul II's papacies,¹⁴³ although also prior popes made some remarks on responsible behaviour towards the natural environment.¹⁴⁴ Paul VI's 1971 Apostolic Letter *Octogesima Adveniens*¹⁴⁵ focused on many issues that affected the rapidly changing world in the early 1970s, including the issue of

Protect the Environment," p. 353.

¹⁴² Pain and Pepper, "Can Personhood Protect the Environment," p. 353.

¹⁴³ P. Booth, "The Environment, Catholic Social Teaching and Public Policy," *Catholic Social Thought* (web page), https://catholicsocialthought.org.uk/course_unit/the-environment-catholic-social-teaching-and-public-policy/ [accessed: 5.04.2023].

¹⁴⁴ See, for instance, T. Lai and C. Tortajada, "The Holy See and the Global Environmental Movements," *Frontiers in Communication*, vol. 6, 715900, 2021, pp. 1–13, <https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.715900>, where the authors discussed the contributions made by previous popes before Paul VI.

¹⁴⁵ Paul VI, "Octogesima Adveniens. Apostolic Letter," *The Holy See* (web page), May 14, 1971, https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html [accessed: 5.04.2023].

environmental protection. For Paul VI, man is suddenly realising that by misusing nature, he risks ruining it and becoming the victim of its destruction. He further observed that in addition to the physical environment remaining under constant threat due to pollution, waste, new diseases, and total destructive power, the human framework is no longer within man's control, perhaps resulting in an intolerable environment in the future. This is a significant social issue that affects all members of the human family.¹⁴⁶

John Paul II was more direct in condemning consumption for its own sake. In his encyclical letter of March 1979, *Redemptor Hominis*,¹⁴⁷ John Paul II observed that a threat to man's natural environment is frequently brought about by the exploitation of the earth, both for industrial and military purposes and by the unchecked development of technology outside the bounds of a long-term, authentically humanistic plan.¹⁴⁸ These activities also distance man from nature and alienate him from it. He further laments that man appears to see little significance in his natural environment beyond that which meets his immediate needs. Nonetheless, God intended for man to interact with nature as an intellectual and noble "master" and "guardian" and not as a careless "exploiter" and "destroyer."¹⁴⁹ In his subsequent encyclical, *Sollicitudo Rei Socialis*,¹⁵⁰ John Paul II, while enunciating the characters of good development, alluded to the Greek concept of "cosmos" to underscore the interconnectedness of all beings constituting the natural world.¹⁵¹ For him, three essential considerations regarding development must always be remembered. First is the understanding that one must treat all forms of life, whether animals, plants, or natural elements, with respect and dignity and not exploit them for one's own material gain. Instead, one must consider how everything in the cosmos is connected and how its parts work together.¹⁵² Second, a constant reminder that natural resources are limited; some are, unfortunately, not renewable. Using them as if they will never run out and having complete control over them seriously threatens their availability not only for this generation but especially for future generations.¹⁵³ The third

¹⁴⁶ Ibidem, para. 21.

¹⁴⁷ John Paul II, "Redemptor Hominis. Encyclical Letter," *The Holy See* (web page), March 4, 1979, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html [accessed: 5.04.2023].

¹⁴⁸ John Paul II, "Redemptor Hominis," para. 15.

¹⁴⁹ John Paul II, "Redemptor Hominis," para. 15.

¹⁵⁰ John Paul II, "Sollicitudo Rei Socialis," *The Holy See* (web page), December 30, 1987, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html [accessed: 5.04.2023].

¹⁵¹ John Paul II, "Sollicitudo Rei Socialis," para. 34.

¹⁵² John Paul II, "Sollicitudo Rei Socialis," para. 34.

¹⁵³ John Paul II, "Sollicitudo Rei Socialis," para. 34.

consideration is the direct and indirect consequences of industrialisation: environmental pollution.¹⁵⁴

Benedict XVI made a similar admonition regarding environmental stewardship by linking natural resources and humans to God's creative work.¹⁵⁵ For him, the way humanity treats the environment is a reflection of how humanity treats itself since every violation done to the natural environment upsets relations in society.¹⁵⁶ In other words, it highlights the moral imperative of protecting the environment and calls on individuals, businesses, and governments to work together to achieve this goal. It recognises that environmental protection is necessary for the planet's well-being and the well-being of humanity as a whole. While emphasising the importance of responsible stewardship of the earth and its resources, Benedict XVI stated that "the environment is God's gift to everyone, and in our use of it, we have a responsibility towards the poor, towards future generations and towards humanity as a whole."¹⁵⁷ He further argued that the current model of economic development, which prioritises profit over environmental concerns, is unsustainable and needs to be reformed as it is "prone to hedonism and consumerism, regardless of their harmful consequences."¹⁵⁸

Pope Francis has made a tremendous impact on the relationship between religion, man, and the environment more than his predecessors, not just because of his extensive writing on the subject matter but also for his recognition of the contribution of indigenous religious and traditional practices in environmental protection. In his encyclical, *Laudato Si'*,¹⁵⁹ Francis gave a reinterpretation of the "dominion over the earth" mandate in Genesis, which White traced as the root cause of our ecological problems, to be that man should not be domineering and destructive of the earth, but that man should till the earth.¹⁶⁰ The encyclical states that "the earth, our home, is beginning to look more and more like an immense pile of filth."¹⁶¹ It argues that human activity is the primary cause of climate change and environmental degradation and that urgent action is needed to address these issues: "We need a conversation which includes everyone, since

¹⁵⁴ John Paul II, "Sollicitudo Rei Socialis," para. 34.

¹⁵⁵ Benedict XVI, "Caritas in Veritate," *The Holy See* (web page), June 29, 2009, accessed April 5, 2023, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [accessed: 5.04.2023]. See also Booth, "The Environment, Catholic Social Teaching."

¹⁵⁶ Benedict XVI, "Caritas in Veritate," para. 51.

¹⁵⁷ Benedict XVI, "Caritas in Veritate," para. 48.

¹⁵⁸ Benedict XVI, "Caritas in Veritate," para. 51.

¹⁵⁹ Francis, "Laudato Si'," *The Holy See* (web page), May 24, 2015, accessed April 5, 2023, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html [accessed: 5.04.2023].

¹⁶⁰ Booth, "The Environment, Catholic Social Teaching."

¹⁶¹ Francis, "Laudato Si'," para. 21.

the environmental challenge we are undergoing, and its human roots, concern and affect us all.”¹⁶²

The encyclical recognises that the impact of environmental degradation is felt most severely by the poor and marginalised, who are often the least responsible for causing it. It states that “we are faced not with two separate crises, one environmental and the other social, but rather with one complex crisis which is both social and environmental.”¹⁶³ It calls for a new global political authority to oversee environmental protection efforts: “Enforceable international agreements are urgently needed since local authorities are not always capable of effective intervention.”¹⁶⁴ The encyclical also promotes the use of renewable energy sources and calls for a transition to a low-carbon economy when it recognises that “there is an urgent need to develop policies so that, in the next few years, the emission of carbon dioxide and other highly polluting gases can be drastically reduced.”¹⁶⁵ It urges individuals to adopt more sustainable lifestyles. It calls on businesses to take responsibility for their environmental impact since “it is no longer enough to speak only of the integrity of ecosystems. We have to dare to speak of the integrity of human life, of the need to promote and unify all the great values.”¹⁶⁶

As part of the solution to the present ecological crisis, Francis argues that in light of the complexity of the ecological crisis and its numerous origins, we must recognise that the answers will not result from a single interpretation and transformation of reality. Respect must also be shown for the diverse cultural treasures of other peoples, including their art and poetry, inner life, and spirituality.¹⁶⁷ Going further in his subsequent encyclical, *Fratelli Tutti*,¹⁶⁸ Francis reiterated that the right of enterprises to engage in business should not supersede the rights of nations and peoples and the need to respect the natural environment.¹⁶⁹ Peoples, as used by Francis, should be understood as Indigenous peoples or tribal peoples because he advocates for “peoples to cherish their roots and their ancestral cultures”¹⁷⁰ and that “intolerance and lack of respect for indigenous popular cultures is a form of violence grounded in a cold and judgmental way of viewing them.”¹⁷¹

¹⁶² Francis, “*Laudato Si*,” para. 14.

¹⁶³ Francis, “*Laudato Si*,” para. 139.

¹⁶⁴ Francis, “*Laudato Si*,” para. 179.

¹⁶⁵ Francis, “*Laudato Si*,” para. 26.

¹⁶⁶ Francis, “*Laudato Si*,” para. 117.

¹⁶⁷ Francis, “*Laudato Si*,” para. 63.

¹⁶⁸ Francis, “*Fratelli Tutti*,” *The Holy See* (web page), October 3, 2020, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html#_ftn99 [accessed: 5.04.2023].

¹⁶⁹ Francis, “*Fratelli Tutti*,” para. 122.

¹⁷⁰ Francis, “*Fratelli Tutti*,” para. 148.

¹⁷¹ Francis, “*Fratelli Tutti*,” para. 220.

As examined above, the Catholic Church's teachings on environmental protection reflect a deep concern for the well-being of future generations and a belief in our shared responsibility to care for our common home. They provide a compelling moral framework for addressing the pressing environmental challenges of our time and offer a vision for a more just and sustainable world. A significant difference between them and indigenous religious beliefs is that while the teachings of the Church are exhortations of how people should behave towards the environment, the indigenous religious beliefs are positive acts and behaviours of the people towards the environment.

5.2. Islam

Just like Christianity, Islam has roots in Judaism and has a similar account of God's creation, thereby equally placing a great emphasis on environmental protection and preservation. Consequently, the Quran contains many verses that call for the protection of the environment and the conservation of natural resources. One of the verses often cited supporting the conservation of natural resources and against unbridled consumerism is Quran 7:31, where Muslims are enjoined to "eat and drink but do not waste. Surely, He does not like the wasteful." According to Labeeb Bsoul and others, this verse highlights the Islamic perspective on environmental preservation, which is centred on promoting the principles of moderation in consumption, rationalisation of resources, and sustainable actions.¹⁷²

The interconnectedness of the universe and the partnership of man with the natural environment is recognised in Islam because "there is no creature on the earth or a bird that flies with its wings except that they are nations like you."¹⁷³ To this end, man can "eat and drink from the provision of Allah, and do not commit abuse on the earth, spreading *corruption*."¹⁷⁴ Corruption, as used in this verse, has been interpreted to mean "damage and abuse of natural resources,"¹⁷⁵ and this is correct, especially when examined within the context of other verses where the same word was used concerning other natural entities. For instance, while stipulating that there will be consequences for corruption, the Quran provides that "corruption has appeared throughout the *land and sea* by [reason of] what the hands of people have earned so He [...] may let them

¹⁷² L. Bsoul et al., "Islam's Perspective on Environmental Sustainability: A Conceptual Analysis," *Social Sciences*, vol. 11, no. 6, 2022, pp. 1, 3, <https://doi.org/10.3390/socsci11060228>.

¹⁷³ Quran 6:38, Saheeh International translation.

¹⁷⁴ Quran 2:60.

¹⁷⁵ Islamweb, "Abusing the Environment an Islamic Perspective," *Islamweb* (web page), November 17, 2016, <https://www.islamweb.net/en/article/122912/abusing-the-environment-an-islamic-perspective> [accessed: 6.04.2023].

taste part of [the consequence of] what they have done that perhaps they will return [to righteousness].”¹⁷⁶

The above verses reveal the three fundamental Islamic principles towards the environment: 1) “unity of all creatures under the one God (*Tawheed*),” 2) “humankind’s role as vice-regency (*Khalifa*),” and 3) “humankind’s pursuit of public good (*maslahah*).”¹⁷⁷ Claudia Willms, while omitting *maslahah*, instead recognises “accountability (*akhirah*)” as the third pillar of Islamic environmental ethics.¹⁷⁸ Overall, the Quran and the teachings of the Prophet Muhammad emphasise the importance of environmental protection, conservation of natural resources, and responsible use of the earth’s resources. Muslims are encouraged to take care of the environment and to act as stewards (*Khalifa*) of the earth. However, just like in Christianity and unlike what is obtained with Indigenous peoples and their attitude towards natural entities, Islamic teachings on environmental protection are exhortations on how Muslims should behave towards the environment.

6. Legal framework for the protection of religious rights and environmental protection

In addition to legal instruments that recognise the rights of nature and environmental personhood, some laws also protect natural entities by acknowledging their sacred status in Indigenous religious practices. This protection exists on national, regional, and international instruments, as examined in the subsections that follow.

6.1. National laws on the protection of sacred natural sites

As earlier analysed, countries like New Zealand, India, Uganda, Bolivia, and Ecuador recognise the religious importance of natural resources and the need for these natural entities to be vested with some legal rights. A similar situation obtains in other countries, although with some degrees of flexibility or

¹⁷⁶ Quran 30:41.

¹⁷⁷ D. M. Abdelzaher, A. Kotb, and A. Helfaya, “Eco-Islam: Beyond the Principles of Why and What, and Into the Principles of How,” *Journal of Business Ethics*, vol. 155, 2017, pp. 623, 626, <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3518-2>.

¹⁷⁸ C. Willms, “A Cultural Analysis of Eco-Islam: How Young German Muslims live Religion through Environmental Activism,” *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, vol. 77, no. 2, 2021, pp. 1, 2, <https://doi.org/10.4102/hts.v77i2.6734>.

limitation on the rights. In some situations, such rights were a result of judicial pronouncements. For instance, in 2020, the Bangladesh Supreme Court upheld a previous High Court decision which held that the “Turag River and all other rivers in the country are ‘living entities’ with rights as ‘legal persons’.”¹⁷⁹ The sacred sites of the indigenous Altai people in Russia enjoy executive protection from destructive activities that could harm the topsoil or activities that pose any danger to the natural habitats of plant and animal species.¹⁸⁰ Recognising the importance of protecting sacred natural entities as a means to protect the environment without vesting those natural entities with personhood also obtains in the Philippines. The Indigenous Peoples’ Rights Act of 1997¹⁸¹ recognises the sacredness of ancestral domains and the cultural practices of Indigenous peoples related to their territories. The law also requires the government to protect and conserve these sacred territories and ensure they are not used for activities that could harm their ecological balance.¹⁸²

Nigeria practices state ownership of mineral and crude oil, and all the land belong to the government.¹⁸³ The government is empowered to expropriate any land or give licenses for petroleum prospecting on land with oil deposits,¹⁸⁴ except for where an “area [is] held to be sacred.”¹⁸⁵ The Minerals and Mining Act makes this exception even more pronounced when it prohibits oil operations “in or under any area held to be sacred” and prohibits “injury or destruction of any tree or other thing which is the object of veneration.”¹⁸⁶ Violating any sacred place or cutting down trees that are objects of veneration attracts the payment of “fair and adequate compensation to the persons or communities affected by injury or damage.”¹⁸⁷ Various states in the United States have also provided protection for sacred natural objects. For instance, in 2018, the White Earth Band of Ojibwe in Minnesota officially recognised the inherent rights of wild

¹⁷⁹ M. Margil, “Bangladesh Supreme Court Upholds Rights of Rivers,” *Centre for Democratic and Environmental Rights* (web page), August 24, 2020, <https://mari-margil.medium.com/bangladesh-supreme-court-upholds-rights-of-rivers-e4e78568d8aa> [accessed: 18.04.2023].

¹⁸⁰ Cultural Survival, “Good News – Russia: Sacred Sites are Protected by Local Executive Power,” *Cultural Survival* (web page), July 3, 2012, <https://www.culturalsurvival.org/news/good-news-russia-sacred-sites-are-protected-local-executive-power> [accessed: 18.04.2023].

¹⁸¹ The Indigenous Peoples’ Rights Act of 1997 (Republic Act No 8371) (the Philippines), <https://faolex.fao.org/docs/pdf/phi13930.pdf>.

¹⁸² The Indigenous Peoples’ Rights Act of 1997, section 33.

¹⁸³ See, for instance, section 44 of the Federal Republic of Nigeria Constitution, Cap C23 Laws of the Federation of Nigeria 2004; section 1 of the Petroleum Industry Act 2021 (Nigeria).

¹⁸⁴ The Minerals and Mining Act (MMA) No 20, 2007 (passed into law on 16 March 2007), section 2(1).

¹⁸⁵ The Petroleum Industry Act, section 101(1) a.

¹⁸⁶ The Minerals and Mining Act, section 98(1).

¹⁸⁷ The Minerals and Mining Act, section 98(3). A similar provision regarding payment of fair and adequate compensation when a sacred object is damaged is also covered in s 101 (2–5) of the Petroleum Industry Act.

rice, a culturally important cereal to the Anishinaabe people of Minnesota.¹⁸⁸ In addition, the Yurok Tribe of Northern California recognised the Klamath River's rights in May 2019.¹⁸⁹ In Colombia, the rights of nature, even though not expressly provided for, have been espoused as an aspect of biocultural rights where biodiversity and cultural practices of the Indigenous peoples are utilised for environmental protection. This was the decision of the Constitutional Court of Colombia, where the rights of the Atrato River were recognised.¹⁹⁰

6.2. Regional approaches to the protection of rights of nature

Some legal instruments exist for either the recognition of the rights of nature or the protection of sacred natural entities at the regional level. For instance, the American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples¹⁹¹ makes elaborate provisions for the protection of sacred sites and lands belonging to Indigenous peoples. It grants peoples “the right to preserve, protect, and access their sacred sites, [...] to use and control their sacred objects and relics.”¹⁹² By extension, they retain the right to assemble on their sacred sites and freely use these sacred objects.¹⁹³ The Declaration mandates that States ensure that Indigenous peoples’ “right to maintain their cultural and spiritual identity, religious traditions, cosmovision, and values” and “the protection of their sacred sites and places of worship” are fully enjoyed.¹⁹⁴ Even though the Declaration does not use “sacred natural sites or entities,” it should be understood that sacred natural sites are included because sacred sites encompass an avalanche of objects, both natural and artificial, provided they are a link between an indigenous community and their spiritual life.¹⁹⁵

¹⁸⁸ D. Zartner, “Watching Whanganui & the Lessons of Lake Erie: Effective Realization of Rights of Nature Laws,” *Vermont Journal of Environmental Law*, vol. 22, no. 1, 2021, pp. 1, 25, <https://www.jstor.org/stable/27008957>.

¹⁸⁹ Zartner, “Watching Whanganui & the Lessons of Lake Erie,” pp. 1, 25.

¹⁹⁰ *Centro de Estudios para la Justicia Social ‘Tierra Digna’ v President of the Republic*, No T-5.016.242, Corte Constitucional, Sala Sexta de Revision [Constitutional Court, Sixth Chamber], 10 November 2016. This is cited in Tănăsescu, “Rights of Nature, Legal Personality,” p. 2.

¹⁹¹ The Organisation of American States General Assembly, *The American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* AG/RES 2888 (XLVI-O/16), (adopted on 15 June 2016).

¹⁹² *The American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, Article XVI (3).

¹⁹³ *The American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, Article XX (2).

¹⁹⁴ *The American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, Article XXXI (1).

¹⁹⁵ See Q. Yellow Cloud and N. Redvers, “Honoring Indigenous Sacred Places and Spirit in Environmental Health,” *Environmental Health Insights*, vol. 17, 2023, p. 1, <https://doi.org/10.1177/11786302231157507>, where the authors opine that “indigenous Sacred Places themselves are connections to ancestors, to all beings on the planet, and to different planes of existence”; K. Mulvaney, “Sacred Sites in Indigenous Archaeology,” in *Encyclopedia of*

Within the framework of the African Union, such rights and protections are explicitly accorded to sacred natural sites. In this regard, the African Commission on Human and Peoples' Rights Resolution on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories¹⁹⁶ is noteworthy. The Resolution started by acknowledging that sacred natural sites are one of the earliest forms of culture-based conservation, defined as areas of land or water with special spiritual significance to Indigenous peoples and communities, and frequently harbouring rich biodiversity that contributes to the connectivity, resilience, and adaptability of valuable landscapes and ecosystems.¹⁹⁷ The document contains three resolutions: 1) States Parties are to recognise sacred natural sites and territories, as well as their traditional governance systems, as contributing to the preservation of human and Indigenous peoples' rights;¹⁹⁸ 2) States Parties are to uphold their obligations and commitments under regional and international law concerning sacred natural sites and territories, their customary governance systems, and the rights of custodian communities;¹⁹⁹ 3) States Parties, civil society, corporations, and other stakeholders to recognise and respect the inherent value of sacred natural sites and territories.²⁰⁰

The African Commission views a denial of access to sacred natural sites as a violation of the right to religion. This decision was reached in the *Endorois Welfare v Kenya*,²⁰¹ where the African Commission concluded that the displacement of the Endorois people from their traditionally occupied land around Lake Bogoria, a sacred river, was a direct violation of the right to religion under Article 8 and the right to practice culture under Article 7(2) of the African Charter.²⁰² A similar decision was reached in *AFCHPR v Kenya* (Ogiek case),²⁰³ where the African Commission held that the eviction of the Indigenous people of Ogiek from the Mau forest constituted a breach of their right to religion

Global Archaeology, ed. S. Claire, New York, Springer, 2014, p. 6414, here the author argues that "sacred sites, although spiritually derived, have a physical manifestation, being natural features like rock outcrops, trees, water holes, or coral reefs or culturally marked places like stone arrangements and rock art."

¹⁹⁶ African Commission on Human and Peoples' Rights, *Resolution on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories* – ACHPR/Res 372 (LX) 2017 (adopted at its meeting at its 60th Ordinary Session held from 8 to 22 May 2017 in Niamey, Niger).

¹⁹⁷ *Resolution on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories*, Preamble.

¹⁹⁸ *Resolution on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories*, para. 1.

¹⁹⁹ *Resolution on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories*, para. 2.

²⁰⁰ *Resolution on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories*, para. 3.

²⁰¹ African Commission on Human and Peoples' Rights, *Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International on behalf of Endorois Welfare Council v Kenya* (Communication no 276/2003 (Endorois judgment)).

²⁰² African Union, *African Charter on Human and Peoples' Rights* ("Banjul Charter"), June 27, 1981, CAB/LEG/67/3 rev 5, 21 ILM 58 (1982).

²⁰³ *African Commission on Human and Peoples Rights v Kenya* (006/2012) [2017] AFCHPR 28; (26 May 2017).

as guaranteed in Article 8 of the African Charter, as the Mau forest contains sacred caves, hills, and specific trees that are important to the religious life of the Ogiek people.

6.3. International instruments

At the international level, people's right to religion has always been recognised, starting with the Universal Declaration of Human Rights,²⁰⁴ the International Covenant on Civil and Political Rights,²⁰⁵ and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.²⁰⁶ The Indigenous and Tribal Peoples Convention (C169)²⁰⁷ enjoins States to take into account "the social, cultural, religious and spiritual values and practices" of indigenous and tribal peoples while applying the provisions of the Convention.²⁰⁸ Interestingly, some of the provisions for which Indigenous peoples' cultural and religious practices must be considered include the "rights of the peoples concerned to the natural resources pertaining to their lands" and "to participate in the use, management and conservation of these resources."²⁰⁹ Furthermore, governments must always respect the unique significance of the cultures and spiritual values of people's relationship with their lands or territories.²¹⁰

The Convention on Biological Diversity²¹¹ encourages the sustainable use of components of biological diversity and obligates States to protect and promote the traditional use of biological resources in accordance with cultural norms.²¹² Additionally, States must "respect, preserve and maintain knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional

²⁰⁴ UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III), Articles 2 and 18 on the prohibition of discrimination on grounds of religion, etc. and the recognition of the freedom to practice one's religion respectively. Article 27 guarantees the freedom to participate in the cultural life of one's community.

²⁰⁵ UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 16 December 1966, 999 UNTS 171, Articles 2 and 4 prohibit discrimination based on religion; Article 18 recognises the right to religion; Article 27 guarantees minority groups the freedom to "enjoy their own culture, to profess and practise their own religion."

²⁰⁶ UN General Assembly, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 16 December 1966, 993 UNTS 3, art 2(2) prohibits discrimination based on religion; Article 15 recognises the right of everyone to take in cultural life.

²⁰⁷ International Labour Organisation (ILO), *Indigenous and Tribal Peoples Convention*, C169, 27 June 1989, C169.

²⁰⁸ *Indigenous and Tribal Peoples Convention*, Article 5(a).

²⁰⁹ *Indigenous and Tribal Peoples Convention*, Article 15(1).

²¹⁰ *Indigenous and Tribal Peoples Convention*, Article 13(1).

²¹¹ United Nations General Assembly, *Convention on Biological Diversity*, 29 December 1993, 1760 UNTS 79.

²¹² *Convention on Biological Diversity*, Article 10(c).

lifestyles relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity.”²¹³ In his support of these provisions as a good framework for the protection of sacred natural sites, Kevin Bakulumpagi argues that the traditional use of biological resources is a significant factor that encourages the application of traditional mechanisms for the protection of the environment, which are capable of addressing environmental degradation in a manner that is both effective and more realistic.²¹⁴

A landmark achievement regarding the protection of the rights of Indigenous peoples was the adoption of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP)²¹⁵ in 2007 by the United Nations General Assembly. It makes elaborate provisions for the recognition of the religious rights of Indigenous peoples and the protection of their sacred objects as a conservatory mechanism. Article 12 provides that Indigenous peoples have the right to manifest, practise, develop, and teach their spiritual and religious traditions, customs, and ceremonies. They also have the right to preserve, protect, and have private access to their religious and cultural sites and the right to use and control their ceremonial objects.²¹⁶ Article 25 of UNDRIP states that Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinctive spiritual relationship with their lands, territories, waters, and other resources and to uphold their responsibilities to future generations. The said article recognises the important role that Indigenous peoples play as stewards of the environment and the need to respect their traditional ecological knowledge and practices. Although the UNDRIP is a legally non-binding instrument, it is hortatory. It is widely recognised as an authoritative and influential statement of the collective rights of Indigenous peoples and provides an essential framework for promoting and protecting their human rights.²¹⁷

Finally, an argument could be made on the usefulness of the Rome Statute of the International Criminal Court (Rome Statute)²¹⁸ in protecting religious rights and the environment. While defining what constitutes war crimes, the Rome

²¹³ *Convention on Biological Diversity*, Article 8(j).

²¹⁴ K. Bakulumpagi, “Resolution of the African Commission on Human and Peoples’ Rights on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories: A Critical Overview,” *African Human Rights Yearbook*, vol. 5, no. 1, 2021, pp. 305, 314, <https://doi.org/10.29053/2523-1367/2021/v5a14>.

²¹⁵ UN General Assembly, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, resolution/adopted by the General Assembly, 2 October 2007, A/RES/61/295.

²¹⁶ *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, Article 12.

²¹⁷ P. Joffe, “‘UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples’: Canadian Government Positions Incompatible with Genuine Reconciliation,” *National Journal of Constitutional Law*, vol. 26, 2010, pp. 121, 225; UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous People*, S. James Anaya, 11 August 2008, A/HRC/9/9, para. 85.

²¹⁸ United Nations General Assembly, *Rome Statute of the International Criminal Court* (last amended 2010), 17 July 1998.

Statute provides that “war crimes means [...] [i]ntentionally directing attacks against buildings dedicated to religion [...] [and] historic monuments.”²¹⁹ This article could cover the intentional destruction of indigenous religious objects by a wide interpretation.²²⁰ Furthermore, the Rome Statute includes the “[i]ntentionally launching an attack in the knowledge that such attack will cause [...] severe damage to the natural environment”²²¹ as what constitutes war crimes. Scholars have argued that this provision is enough to bring environmental violations under the jurisdiction of the International Criminal Court (ICC) and will go a long way toward solving the intentional destruction of the ecosystem.²²² Unfortunately, this provision is restrictive as it applies only within the context of armed conflict and does not cover the various instances where natural sacred entities are violated as a result of business operations. Recently, the Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide²²³ came up with two proposals on the definition of ecocide and the recommendation that the crime should be included as one of the core crimes under the Rome Statute. The document defines ecocide as the “unlawful or wanton acts committed with knowledge that there is a substantial likelihood of severe and either widespread or long-term damage to the environment being caused by those acts.”²²⁴ An interpretation

²¹⁹ *Rome Statute of the International Criminal Court*, Article 8 (2)(b) IX.

²²⁰ For instance, in *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, charge brought by the Prosecution against Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 17 December 2015 (ICC-01/12-01/15). Ahmad Al Faqi Al Mahdi was charged with destroying religious buildings and places of sacred character in Timbuktu, Mali. Later on, his charges were confirmed by the Pre-Trial Chamber on 24 March 2016: *Situation In The Republic Of Mali in the case of The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, 24 March 2016 (ICC-01/12-01/15). For a proper examination of this case, see P. Gacka, “Attacks against Cultural Objects and the Concept of Victimhood in International Criminal Law. A Critical Analysis,” *Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM*, vol. 8, 2018, pp. 25, 33.

²²¹ The Rome Statute, Article 8 (2)(b) IV.

²²² J. Durney, “Crafting a Standard: Environmental Crimes as Crimes Against Humanity Under the International Criminal Court,” *Hastings Environmental Law Journal*, vol. 24, no. 2, 2018, pp. 413–430, https://repository.uchastings.edu/hastings_environmental_law_journal/vol24/iss2/13. Here, the author argues that the prosecution of environmental crime can better be done under crimes against humanity. See also A. Bustami and M.-C. Hecken, “Perspectives for a New International Crime Against the Environment: International Criminal Responsibility for Environmental Degradation under the Rome Statute,” *Goettingen Journal of International Law*, vol. 11, no. 1, 2021, pp. 145–189, <https://doi.org/10.3249/1868-1581-bustami-hecken>, where the authors suggest the amendment of the Rome Statute to add ecocide as a new core crime; M. Nyka, “Crime Against the Natural Environment – Ecocide – from the Perspective of International Law,” *Eastern European Journal of Transnational Relations*, vol. 6, no. 2, 2022, pp. 9–16 <http://dx.doi.org/10.15290/eejtr.2022.06.02.01>.

²²³ Stop Ecocide Foundation, “Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core Text,” *Stop Ecocide Foundation* (web page), June 2021, <https://www.stopecocide.earth/expert-drafting-panel> [accessed: 23.04.2023].

²²⁴ Stop Ecocide Foundation, “Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide.”

of this definition, especially regarding sacred natural entities, is that the destruction of sacred natural entities, which form part of the general environment, qualifies for ecocide provided all the elements of the crime are met.

7. Conclusions

Religion, whether Christianity, Islam, Buddhism, or indigenous religions, have positively influenced environmental justice. The article explored the intersection of environmental justice and religion, often called “eco-theology” or “religious environmentalism,” by analysing how religious beliefs, values, and practices influence people’s attitudes and actions toward the environment, including issues related to environmental justice. While Lynn White accuses the Western Christian religions as the root cause of our ecological crisis, this article instead looked at the teaching of Christianity and other practices of other religions regarding environmental protection with the view to discovering the contributions of these religions towards environmentalism. To properly harness the positives of religions towards environmentalism, more protection should be given to Indigenous peoples’ right to religion and access to their sacred natural entities like mountains, rivers, forests, and animals. Since the concept of the rights of nature originates in Indigenous peoples’ cosmologies and religious beliefs, its increased legal recognition and enforcement will also strengthen the protection of Indigenous peoples’ religious rights. Even though such protection may not immediately clean the environment, it will nonetheless advance the preservation and conservation of these natural entities from further degradation.

Bibliography

- Abdelzaher, D. M., Kotb, A., and Helfaya, A., “Eco-Islam: Beyond the Principles of Why and What, and Into the Principles of How,” *Journal of Business Ethics*, vol. 155, 2017, pp. 623–643, <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3518-2>.
- Agbo, P. O., Opata, C., and Okwueze, M., “Environmental Determinant of Religious Names: A Study of Úgwú and Naming among the Nsukka-Igbo People of Nigeria,” *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, vol. 77, no. 4, 2021, pp. 1–10, <https://doi.org/10.4102/hts.v78i3.6977>.
- Anaya, J., “Indigenous Peoples’ Participatory Rights in Relation to Decisions about Natural Resource Extraction: The More Fundamental Issue of what Rights Indigenous Peoples Have

- in Lands and Resources,” *Arizona Journal of International and Comparative Law*, vol. 22, no. 1, 2005, pp. 7–17, <https://scholar.law.colorado.edu/faculty-articles/841>.
- Arnold, B. B., “Signs of Invisibility: Nonrecognition of Natural Environments as Persons in International and Domestic Law,” *International Journal for the Semiotics of Law*, vol. 36, 2023, pp. 457–475, <https://doi.org/10.1007/s11196-022-09920-7>.
- Arstein-Kerslake, A. et al., “Relational Personhood: A Conception of Legal Personhood with insights from Disability Rights and Environmental Law,” *Griffith Law Review*, vol. 30, no. 3, 2021, pp. 530–555, <https://doi.org/10.1080/10383441.2021.2003744>.
- Badía Cabrera, M. A., “A Necessary Preparative to the Study of Philosophy”: A Positive Appraisal of Descartes’ Universal Doubt,” *The European Legacy*, vol. 27, nos. 3–4, 2022, pp. 239–250, <https://doi.org/10.1080/10848770.2021.2023980>.
- Bakulumpagi, K., “Resolution of the African Commission on Human and Peoples’ Rights on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories: A Critical Overview,” *African Human Rights Yearbook*, vol. 5, no. 1, 2021, pp. 305–327, <https://doi.org/10.29053/2523-1367/2021/v5a14>.
- Behera, R., “The Tribal Religion of Odisha: Its Change and Continuity,” *Odisha Review*, 2017, pp. 71–73.
- Bétaille, J., “Rights of Nature: Why it Might Not Save the Entire World,” *Journal for European Environmental and Planning Law*, vol. 16, no. 1, 2019, pp. 35–64, <https://doi.org/10.1163/18760104-01601004>.
- Briggman, A., “Irenaeus of Lyons, Against Heresies (Selections),” in *The Cambridge Edition of Early Christian Writings*, ed. Mark DelCogliano, Cambridge, Cambridge University Press, 2022, pp. 103–136.
- Brockbank, B., “Descartes and Scholasticism: An Analysis,” *Aporia*, vol. 29, no. 1, 2019, 1.
- Bsoul, L. et al., “Islam’s Perspective on Environmental Sustainability: A Conceptual Analysis,” *Social Sciences*, vol. 11, no. 6, 2022, pp. 1–11, <https://doi.org/10.3390/socsci11060228>.
- Bustami, A., and Hecken, M.-C., “Perspectives for a New International Crime Against the Environment: International Criminal Responsibility for Environmental Degradation under the Rome Statute,” *Goettingen Journal of International Law*, vol. 11, no. 1, 2021, pp. 145–189, <https://doi.org/10.3249/1868-1581-bustami-hecken>.
- Butzier, S. R., and Stevenson, S. M., “Indigenous Peoples’ Rights to Sacred Sites and Traditional Cultural Properties and the Role of Consultation and Free, Prior and Informed Consent,” *Journal of Energy and Natural Resources Law*, vol. 32, no. 3, 2014, pp. 297–334, <https://doi.org/10.1080/02646811.2014.11435364>.
- Calzadilla, P. V. and Kotzé, L. J., “Living in Harmony with Nature? A Critical Appraisal of the Rights of Mother Earth in Bolivia,” *Transnational Environmental Law*, vol. 7, no. 3, 2018, pp. 397–424, <https://doi.org/10.1017/S2047102518000201>.
- Carwile, C., “Sabine Jell-Bahlsen. The Water Goddess in Igbo Cosmology: Ogbuide of Oguta Lake. Trenton, N.J.: Africa World Press, 2008. Xiv 433 Pp. Photographs. Illustrations. Glossary. Bibliography. Index. \$34.95. Paper,” *African Studies Review*, vol. 51, no. 3, 2008, pp. 172–173, <https://doi.org/10.1353/arw.0.0121>.
- Clarkson, G., and DeKorte, D., “Unguarded Indians: The Complete Failure of the Postoliphant Guardian and the Dual-Edged Nature of Parens Patriae,” *University of Illinois Law Review*, vol. 4, 2010, pp. 1119–1168.
- Cobo, J. M., “Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations,” UN Doc E/CN.4/Sub.2/1983/21/add.8 (1983).
- Conradie, E. M., “The Four Tasks of Christian Ecotheology: Revisiting the Current Debate,” *Scriptura*, vol. 119, no. 1, 2020, pp. 1–13, <https://doi.org/10.7833/119-1-1566>.

- Conty, A., "Animism in the Anthropocene," *Theory, Culture and Society*, vol. 39, no. 5, 2022, pp. 127–153, <https://doi.org/10.1177/02632764211039283>.
- Croskerry, P., "Sapere aude in the Diagnostic Process," *Diagnosis*, vol. 7, no. 3, 2020, pp. 165–168, <https://doi.org/10.1515/dx-2020-0079>.
- Dicker, G., *Descartes: An Analytic and Historical Introduction*, 2nd edn., Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Durney, J., "Crafting a Standard: Environmental Crimes as Crimes Against Humanity Under the International Criminal Court," *Hastings Environmental Law Journal*, vol. 24, no. 2, 2018, pp. 413–430, https://repository.uchastings.edu/hastings_environmental_law_journal/vol24/iss2/13.
- El Jurdi, H. A., Batat, W., and Jafari, A., "Harnessing the Power of Religion: Broadening Sustainability Research and Practice in the Advancement of Ecology," *Journal of Macromarketing*, vol. 37, no. 1, 2017, pp. 7–24, <https://doi.org/10.1177/0276146716672>.
- Fenitra, R. M. et al., "Environmentally Responsible Behavior and Knowledge-Belief-Norm in the Tourism Context: The Moderating role of types of Destinations," *International Journal of Geoheritage and Parks*, vol. 10, no. 2, 2022, pp. 273–288, <https://doi.org/10.1016/j.ij-geop.2022.05.001>.
- Feuerbach, L., *The Essence of Christianity*, trans. Marian Evans (aka George Eliot), New York, Harper & Brothers, 1957.
- Ford, J. D. et al., "The Resilience of Indigenous Peoples to Environmental Change," *One Earth*, vol. 6, no. 2, 2020, pp. 532–543, <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.05.014>.
- Gacka, P., "Attacks against Cultural Objects and the Concept of Victimhood in International Criminal Law. A Critical Analysis," *Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM*, vol. 8, 2018, pp. 25–41.
- Gilbert, J., "Indigenous Peoples' Human Rights in Africa: The Pragmatic Revolution of the African Commission on Human and Peoples' Rights," *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 50, no. 1, 2011, pp. 245–270, <https://doi.org/10.1017/S0020589310000746>.
- Giuliani, E. and Macchi, C., "Multinational Corporations' Economic and Human Rights Impacts on Developing Countries: A Review and Research Agenda," *Cambridge Journal of Economics*, vol. 38, no. 2, 2014, pp. 479–517, <https://doi.org/10.1093/cje/bet060>.
- Goodman, R. A., "Some Aitu Beliefs of Modern Samoans," *The Journal of the Polynesian Society*, vol. 80, no. 4, 1979, pp. 463–479.
- Gordon, G. J., "Environmental Personhood," *Columbia Journal of Environmental Law*, vol. 43, no. 1, 2018, pp. 49–91, <https://doi.org/10.7916/cjel.v43i1.3742>.
- Gottlieb, R., *Forcing the Spring: The Transformation of the American Environmental Movement*, Washington, Island Press, 2005.
- Guha, R., *Environmentalism: A Global History*, Longman, 2000.
- Hall, M., "The Vulnerability Jurisdiction: Equity, Parens Patriae, and the Inherent Jurisdiction of the Court," *Canadian Journal of Comparative and Contemporary Law*, vol. 2, no. 1, 2016, pp. 185–225, <https://www.canlii.org/en/commentary/doc/2016CanLIIDocs46>.
- Harvey, G., *Animism: Respecting the Living World*, New York, Columbia University Press, 2006.
- Hinchman, L. P. and Hinchman, S. K., "Should Environmentalists Reject the Enlightenment?," *The Review of Politics*, vol. 63, no. 4, 2001, pp. 663, 681, <https://doi.org/10.1017/S0034670500032125>.
- Hoff, C., "Kant's Invidious Humanism," *Environmental Ethics*, vol. 5, no. 1, 1983, pp. 63–69, <https://doi.org/10.5840/enviroethics19835137>.
- Hoffmann, R. C., *An Environmental History of Medieval Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014.

- Igbokwe, B. N., and Omeire, E. U., "The Role of Traditional Beliefs Systems in Environmental Management: A Case of Igbo Society," *European Academic Research*, vol. VIII, no. 6, 2020, pp. 3146–3159.
- Jamison, A., *The Making of Green Knowledge: Environmental Politics and Cultural Transformation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Jenkins, W., "After Lynn White: Religious Ethics and Environmental Problems," *The Journal of Religious Ethics*, vol. 37, no. 2, 2009, pp. 283–309, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9795.2009.00387.x>.
- Joffe, P., "UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples": Canadian Government Positions Incompatible with Genuine Reconciliation," *National Journal of Constitutional Law*, vol. 26, 2010, pp. 121–129.
- Jolly, S., and Roshan Menon, K. S., "Of Ebbs and Flows: Understanding the Legal Consequences of Granting Personhood to Natural Entities in India," *Transnational Environmental Law*, vol. 10, no. 3, 2021, pp. 467–492, <https://doi.org/10.1017/S2047102520000424>.
- Kant, I., "An Answer to the Question: What Is Enlightenment? (1784)." In *Practical Philosophy*, trans. A. W. Wood, ed. M. J. Gregor, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- Kawharu, M., "Kaitiakitanga: A Maori Anthropological Perspective of the Maori Socio-environmental Ethic of Resource Management," *The Polynesian Society*, vol. 109, no. 4, 2000, pp. 349–370.
- Kureethadam, J. I., *The Philosophical Roots of the Ecological Crisis: Descartes and the Modern Worldview*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Lai, T., and Tortajada, C., "The Holy See and the Global Environmental Movements," *Frontiers in Communication*, vol. 6, 715900, 2021, pp. 1–13, <https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.715900>.
- Marangudakis, M., "The Medieval Roots of Our Environmental Crisis," *Environmental Ethics*, vol. 23, no. 2, 2001, pp. 243–260, <https://doi.org/10.5840/enviroethics200123314>.
- McAllister, T., Hikuroa, D., and Macinnis-Ng, C., "Connecting Science to Indigenous Knowledge: kaitiakitanga, Conservation, and Resource Management," *New Zealand Journal of Ecology*, vol. 47, no. 1, 2023, pp. 1–13, <https://doi.org/10.20417/nzjecol.47.3521>.
- Minteer, B. A., and Manning, R. E., "An Appraisal of the Critique of Anthropocentrism and Three Lesser Known Themes in Lynn White's 'The Historical Roots of our Ecologic Crisis'," *Organization and Environment*, vol. 18, no. 2, 2005, pp. 163–176, <https://doi.org/10.1177/1086026605276196>.
- Mohanty, S., Das, P. K., and Kumar, S., "Role of Sacred Groves in the Conservation of Traditional Values of Odisha," *Advances in Plants and Agriculture Research*, vol. 3, no. 3, 2016, pp. 56–58, <https://medcraveonline.com/APAR/APAR-03-00094.php>.
- Moncrief, L. W., "The Cultural Basis for Our Environmental Crisis," *Science*, vol. 170, no. 3957, 1970, pp. 508–512, <https://doi.org/10.1126/science.170.3957.508>.
- Mulvaney, K., "Sacred Sites in Indigenous Archaeology," in *Encyclopedia of Global Archaeology*, ed. S. Claire, New York, Springer, 2014, pp. 6414–6416.
- Naudé, P., "Can We Overcome the Anthropocentrism Bias in Sustainability Discourse?," *African Journal of Business Ethics*, vol. 11, no. 2, 2018, pp. 56–67, <https://doi.org/10.15249/11-2-189>.
- Nkama, C. L., Okoro, K. N., and Egbule, E., "Eco-Preservation through the Lens of Igbo Beliefs and Practices: A Re-Imagination," *Religions*, 13, 1066, 2022, pp. 1–15, <https://doi.org/10.3390/rel13111066>.
- Northcott, M. S., *The Environment and Christian Ethics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
- Nyka, M., "Crime Against the Natural Environment – Ecocide – from the Perspective of International Law," *Eastern European Journal of Transnational Relations*, vol. 6, no. 1, 2022, pp. 9–16, <http://dx.doi.org/10.15290/eejtr.2022.06.02.01>.

- Pain, N., and Pepper, R., "Can Personhood Protect the Environment? Affording Legal Rights to Nature," *Fordham International Law Journal*, vol. 45, no. 2, 2021, pp. 315–378, <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol45/iss2/2>.
- Pelican, M., "Complexities of Indigeneity and Autochthony: An African Example," *American Ethnologist*, vol. 36, no. 1, 2009, pp. 52–65, <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2008.01109.x>.
- Perdibon, A., *Mountains and Trees, Rivers and Springs: Animistic Beliefs and Practices in Ancient Mesopotamian Religion*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2019.
- Persson, K., Zampoukos, K., and Ljunggren, I., "No (wo)man is an Island – Socio-cultural Context and Women's Empowerment in Samoa," *Gender, Place and Culture*, vol. 29, no. 4, 2022, pp. 482–501, <https://doi.org/10.1080/0966369X.2021.1873744>.
- Rawson, A. J., and Mansfield, B., "Producing Juridical Knowledge: "Rights of Nature" or the Naturalization of Rights?," *Environment and Planning E: Nature and Space*, vol. 1, nos. 1–2, 2018, pp. 99–119, <https://doi.org/10.1177/2514848618763807>.
- Sarapura-Escobar, S., and Hoddy, E. T., "Safeguarding the Land to Secure Food in the Highlands of Peru: The Case of Andean Peasant Producers," *Frontiers in Sustainable Food Systems* 6 (2022): 1, <https://doi.org/10.3389/fsufs.2022.787600>.
- Schulz, Y., "Time Representations in Social Science," *Dialogues in Clinical Neuroscience* 14, 4 (2012): 441–447, <https://doi.org/10.31887/DCNS.2012.14.4/yschulz>.
- Secord, J., "Tertullian, On the Flesh of Christ – 16 and 24–25," in *The Cambridge Edition of Early Christian Writings*, ed. M. DelCogliano, Cambridge, Cambridge University Press, 2022, pp. 144–172.
- Sörqvist, P., and Langeborg, L., "Why People Harm the Environment Although They Try to Treat It Well: An Evolutionary-Cognitive Perspective on Climate Compensation," *Frontiers in Psychology*, vol. 348, no. 10, 2019, pp. 1–5, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00348>.
- Subhani, R., and Ormsby, A. A., "Conservation through Traditional Knowledge: A Review of Research on the Sacred Groves of Odisha, India," *Human Ecology*, vol. 48, no. 4, 2020, pp. 455–463, <https://doi.org/10.1007/s10745-020-00173-1>.
- Tănăsescu, M., "Rights of Nature, Legal Personality, and Indigenous Philosophies," *Transnational Environmental Law*, vol. 9, no. 3, 2020, pp. 429–453, <https://doi.org/10.1017/S2047102520000217>.
- Taylor, B., *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future*, California, University of California Press, 2010.
- Terry, H. T., "Legal Duties and Rights," *The Yale Law Journal*, vol. 12, no. 4, 1903, pp. 185–212, <https://doi.org/10.2307/781938>.
- Tola, M., "Between Pachamama and Mother Earth: Gender, Political Ontology and the Rights of Nature in Contemporary Bolivia," *The Feminist Review Collective*, vol. 118, no. 1, 2018, pp. 25–40, <https://doi.org/10.1057/s41305-018-0100-4>.
- Ucheawaji, G. J., and Akpuh, C. C., "Multinational Oil Corporations, Policy Violation and Environmental Damage in Rivers State of Nigeria: A Theistic Ethics Approach," *Humanities and Social Sciences Communications*, vol. 150, no. 9, 2022, pp. 1–9, <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01146-z>.
- Veerbeek, I., and Smit, P.-B., "Apophatic Theology as a Resource for Eco-theology," *International Journal of Philosophy and Theology*, vol. 83, no. 4, 2022, pp. 263–280, <https://doi.org/10.1080/21692327.2022.2146599>.
- Ward, D., "The Art of Environmental Personhood and the Possibility of Environmental Statehood," *Artnodes*, vol. 32, 2023, pp. 1–11, <http://dx.doi.org/10.35099/aurora-589>.
- White, L., Jr., "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis," *Science*, vol. 155, no. 3767, 1967, pp. 1203–1207, <https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203>.

- Wiessner, S., "The Cultural Rights of Indigenous Peoples: Achievements and Continuing Challenges," *European Journal of International Law*, vol. 22, no. 1, 2011, pp. 121–140, <https://doi.org/10.1093/ejil/chr007>.
- Wildermuth, G., " 'Heaven and Earth' Samoan Indigenous Religion, Christianity, and the Relationship Between the Samoan People and the Environment," *Independent Study Project (ISP) Collection*, vol. 1488, 2012, pp. 1–37, https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/1488.
- Willms, C., "A Cultural Analysis of Eco-Islam: How Young German Muslims live Religion through Environmental Activism," *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, vol. 77, no. 2, 2021, pp. 1–11 <https://doi.org/10.4102/hts.v77i2.6734>.
- Worster, D., *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- Yellow Cloud, Q., and Redvers, N., "Honoring Indigenous Sacred Places and Spirit in Environmental Health," *Environmental Health Insights*, vol. 17, 2023, p. 1, <https://doi.org/10.1177/11786302231157507>.
- Zartner, D., "Watching Whanganui & the Lessons of Lake Erie: Effective Realization of Rights of Nature Laws," *Vermont Journal of Environmental Law*, vol. 22, no. 1, 2021, pp. 1–39, <https://www.jstor.org/stable/27008957>.

Legal instruments

- African Commission on Human and Peoples' Rights, *Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International on behalf of Endorois Welfare Council v Kenya* (Communication no 276/2003 (Endorois judgment)).
- African Commission on Human and Peoples' Rights, *Resolution on the Protection of Sacred Natural Sites and Territories* – ACHPR/Res 372 (LX) 2017 (adopted at its meeting at its 60th Ordinary Session held from 8 to 22 May 2017 in Niamey, Niger).
- African Union, *African Charter on Human and Peoples' Rights* ("Banjul Charter"), 27 June 1981, CAB/LEG/67/3 rev 5, 21 ILM 58 (1982).
- International Labour Organisation (ILO), *Indigenous and Tribal Peoples Convention*, C169, 27 June 1989, C169.
- Law of the Rights of Mother Earth/Ley de Derechos de la Madre Tierra (No 071) (December 7, 2010), <https://www.documentcloud.org/documents/7220552-Law-of-the-Rights-of-Mother-Earth-Law-071-of-the#document/p2/a583533> [accessed: 17.04.2023].
- National Environment Act, 2019 (Act No 5/2019) (Uganda) s 4(1), <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/111164/138460/F-1865473437/UGD111164.pdf> [accessed: 15.04.2023].
- Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017, Public Act 2017 No 7 (New Zealand).
- Te Urewera Act 2014 (version as of 28 October 2021) Public Act No 15 (New Zealand), <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2014/0051/latest/DLM6183601.html> [accessed: 10.04.2023].
- The Federal Republic of Nigeria Constitution, Cap C23 Laws of the Federation of Nigeria 2004.
- The Indigenous Peoples' Rights Act of 1997 (Republic Act No 8371) (the Philippines), <https://faolex.fao.org/docs/pdf/phi13930.pdf> [accessed: 18.04.2023].
- The Minerals and Mining Act (MMA) No 20, 2007 (passed into law on 16 March 2007).
- The Organisation of American States General Assembly, *The American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* AG/RES 2888 (XLVI-O/16), (adopted on 15 June 2016).
- The Petroleum Industry Act 2021 (Nigeria).
- Republic of Ecuador Constitution of 2008 (revised in 2021) Article 71, https://www.constitute-project.org/constitution/Ecuador_2021?lang=en [accessed: 17.04.2023].
- UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 16 December 1966, 999 UNTS 171.

- UN General Assembly, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 16 December 1966, 993 UNTS 3.
- UN General Assembly, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, resolution/adopted by the General Assembly, 2 October 2007, A/RES/61/295.
- UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III).
- UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous People, S. James Anaya*, 11 August 2008, A/HRC/9/9.
- United Nations General Assembly, *Convention on Biological Diversity*, 29 December 1993, 1760 UNTS 79.
- United Nations General Assembly, *Rome Statute of the International Criminal Court* (last amended 2010), 17 July 1998.

Case law

- A. Periyakaruppan v The Principal Secretary to Government and Another* WP(MD)Nos 18636 of 2013 and 3070 of 2020 (2022) (India), https://www.livelaw.in/pdf_upload/mother-nature-416320.pdf [accessed: 12.04.2023].
- African Commission on Human and Peoples Rights v Kenya* (006/2012) [2017] AFCHPR 28; (26 May 2017).
- Centro de Estudios para la Justicia Social 'Tierra Digna' v President of the Republic*, No T-5.016.242, Corte Constitucional, Sala Sexta de Revision [Constitutional Court, Sixth Chamber], 10 November 2016.
- Lalit Miglani v State of Uttarakhand and Others*, Writ Petition (PIL) No 140 (30 March 2015, the High Court of Uttarakhand) (India).
- Mohammed Salim v State of Uttarakhand*, Writ Petition (PIL) No 126 of 2014 (5 December 2016 and 20 March 2017, the High Court of Uttarakhand) (India).
- Narayan Dutt Bhatt v Union of India*, Writ Petition (PIL) No 43 of 2014 (04 July 2018, the High Court of Uttarakhand) (India).
- Richard Frederick Wheeler y Eleanor Geer Huddle c/ Gobierno Provincial de Loja*, juicio 11121-2011-0010 (30 March 2011) (Ecuador).
- Situation In The Republic Of Mali in the case of The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, 24 March 2016 (ICC-01/12-01/15).
- State of Uttarakhand and Others v Mohammed Salim and Others*, Special Leave to Appeal (C) No 016879/2017, Order dated 7 July 2017.
- The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, Charge brought by the Prosecution against Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 17 December 2015 (ICC-01/12-01/15).
- Union of India v Lalit Miglani*, Special Leave Petition (Civil) Diary No 34250/2017.
- Vedanta Resources PLC v Union of India*, (2013) 6 SCC 142.

Internet sources

- A Waitangi Tribunal Report, *Waitangi Tribunal Report 1999*, GP Publications 1999, p. XIII, <https://ngatangatatiaki.co.nz/assets/Uploads/Important-Documents/Whanganui-River-Report-1999.pdf> [accessed: 7.04.2023].
- Basak, S., "Development at Cost of Human Lives? Revisiting Adivasi Resistance in Mali Parbat, Niyamgiri Hills," *Outlook India* (web page), January 19, 2023, <https://www.outlookindia.com/national/development-at-cost-of-human-lives-revisiting-ativasi-resistance-in-mali-parbat-niyamgiri-hills-news-254767> [accessed: 4.04.2023].

- Benedict XVI, "Caritas in Veritate," *The Holy See* (web page), June 29, 2009, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [accessed: 5.04.2023].
- Booth, P., "The Environment, Catholic Social Teaching and Public Policy," *Catholic Social Thought* (web page), https://catholicsocialthought.org.uk/course_unit/the-environment-catholic-social-teaching-and-public-policy/ [accessed: 5.04.2023].
- Brennan, A., "Environmental Ethics," *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (web page), December 3, 2021, <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/> [accessed: 26.03.2023].
- Cultural Survival, "Good News – Russia: Sacred Sites are Protected by Local Executive Power," *Cultural Survival* (web page), July 3, 2012, <https://www.culturalsurvival.org/news/good-news-russia-sacred-sites-are-protected-local-executive-power> [accessed: 18.04.2023].
- Duignan, B., "Cogito, ergo sum," *Encyclopedia Britannica* (web page), February 28, 2023, <https://www.britannica.com/topic/cogito-ergo-sum> [accessed: 25.03.2023].
- Environment Foundation, "Environment Guide: Te Urewera Act," *Environment Foundation* (web page), November 17, 2017, <https://www.environmentguide.org.nz/regional/te-urewera-act/> [accessed: 10.04.2023].
- Francis, "Fratelli Tutti," *The Holy See* (web page), October 3, 2020, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html#_ftn99 [accessed: 5.04.2023].
- Francis, "Laudato Si'," *The Holy See* (web page), May 24, 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html [accessed: 5.04.2023].
- Garosi, I., "Environmental Personhood: Should Natural Elements have Legal Stance?," *Istituto Analisi Relazioni Internazionali* (web page), November 9, 2020, <https://iari.site/2020/11/09/environmental-personhood-should-natural-elements-have-legal-stance/> [accessed: 7.04.2023].
- Gibson, J., "The Māori Tribe Protecting New Zealand's Sacred Rainforest," *BBC*, June 9, 2020, <https://www.bbc.com/travel/article/20200608-the-mori-tribe-protecting-new-zealands-sacred-rainforest> [accessed: 10.04.2023].
- Herdrich, D., "Historic Fishing Methods in American Samoa," a final report submitted to Arielle Levine, *Social Research Project Manager Pacific Islands Fisheries Science Center National Oceanic and Atmospheric Administration Honolulu, Hawaii*, June 2, 2008, 1–75 <http://www.botany.hawaii.edu/basch/uhnpscesu/pdfs/Herdrich08AS.pdf> [accessed: 30.03.2023].
- Islamweb, "Abusing the Environment an Islamic Perspective," *Islamweb* (web page), November 17, 2016, <https://www.islamweb.net/en/article/122912/abusing-the-environment-an-islamic-perspective> [accessed: 6.04.2023].
- John Paul II, "Redemptor Hominis. Encyclical Letter," *The Holy See* (web page), March 4, 1979, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html [accessed: 5.04.2023].
- John Paul II, "Sollicitudo Rei Socialis," *The Holy See* (web page), December 30, 1987, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html [accessed: 5.04.2023].
- Josh, J., "Uganda joins the Rights-of-nature Movement but won't stop oil Drilling," *National Geographic* June 2, 2021, <https://www.nationalgeographic.com/environment/article/uganda-joins-the-rights-of-nature-movement-but-wont-stop-oil-drilling> [accessed: 15.04.2023].
- Margil, M., "Bangladesh Supreme Court Upholds Rights of Rivers," *Centre for Democratic and Environmental Rights* (web page), August 24, 2020, <https://mari-margil.medium.com/bangladesh-supreme-court-upholds-rights-of-rivers-edc78568d8aa> [accessed: 18.04.2023].
- Murra, J. V., "Andean Peoples," *Encyclopaedia Britannica* March 30, 2023, <https://www.britannica.com/topic/Andean-peoples> [accessed: 17.04.2023].

- National Association of Professional Environmentalists, "NAPE makes a Breakthrough as Buliisa District Council recognises Customary Laws of Bagungu Indigenous Communities," *National Association of Professional Environmentalists* (web page), December 2, 2019, <https://www.nape.or.ug/news-events/latest-news/202-nape-makes-a-breakthrough-as-buliisa-district-council-recognizes-customary-laws-of-bagungu-indigenous-communities> [accessed: 15.04.2023].
- Onah, G. I., "Keynote Address at the 2022 Hybrid International Conference," March 30, 2022, YouTube video, https://www.youtube.com/watch?v=Ty02Jai_GBE.
- Paul VI, "Octogesima adveniens. Apostolic Letter," *The Holy See* (web page), May 14, 1971, https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html [accessed: 5.04.2023].
- Riverine Rights, "The Ganges and Yamuna Rivers," *Riverine Rights* (web page), <https://uni.oslomet.no/riverrights/india/> [accessed: 14.04.2023].
- Ruru, J., "Tūhoe-Crown settlement – Te Urewera Act 2014," *Māori Law Review* (2014), <https://maorilawreview.co.nz/2014/10/tuhoe-crown-settlement-te-urewera-act-2014/>
- Stop Ecocide Foundation, "Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core Text," *Stop Ecocide Foundation* (web page), June 2021, <https://www.stopecocide.earth/expert-drafting-panel> [accessed: 23.04.2023].
- Surma, K., "Indian Court Rules That Nature Has Legal Status on Par With Humans – and That Humans Are Required to Protect It," *Inside Climate News*, May 4, 2022, <https://insideclimatenews.org/news/04052022/india-rights-of-nature/> [accessed: 14.04.2023].
- Tabaro, D., "Custodians of Life: How the Bagungu People are reviving Sacred Custodian-ship," *ICCA Consortium* (web page), December 14, 2021, <https://www.iccaconsortium.org/2021/12/14/bagungu-people-custodians-life-uganda/> [accessed: 15.04.2023].
- The Gaia Foundation, "Uganda Recognises Rights of Nature, Customary Laws, Sacred Natural Sites," *The Gaia Foundation*, March 29, 2021, <https://gaiafoundation.org/uganda-recognises-rights-of-nature-customary-laws-sacred-natural-sites/> [accessed: 15.04.2023].
- Turgeon, M., "Lynn White," Markkula Center for Applied Ethics (web page), February 7, 2018, <https://www.scu.edu/environmental-ethics/environmental-activists-heroes-and-martyrs/lynn-white.html> [accessed 23.03.2023].

Ikechukwu Ugwu

Ochrona środowiska a prawa religijne ludności rdzennej – rewizja obszarów komplementarności

Streszczenie

Gdy Lynn White ogłosił tezę, że zachodnie chrześcijaństwo jest przyczyną kryzysu ekologicznego, naukowcy zbadali wpływ religii na niszczenie środowiska naturalnego i jego ochronę. Niniejszy artykuł rozpoczyna się od analizy argumentacji White'a i wskazania innej spośród fundamentalnych przyczyn wspomnianego kryzysu, mianowicie stopniowego porzucania wartości religijnych przez mieszkańców Europy począwszy od czasów myślicieli epoki oświecenia. Autor tekstu próbuje oszacować wkład różnych religii rdzennych w ochronę środowiska i w tym celu przedstawia pewne wartości ekologiczne ugruntowane w niektórych religiach, zwłaszcza

rdzennych. Rozpatruje przykłady krajowych i międzynarodowych instrumentów prawnych, które gwarantują prawo do religii jako środka ochrony środowiska. Omawia także najnowszą naukę Kościoła katolickiego dotyczącą ochrony środowiska i prezentuje obszernie uzasadnienie takiej ochrony poprzez religię. Wykorzystując analityczne i opisowe metody badawcze, dowodzi, że skoro większość religii rdzennych otacza kultem byty naturalne, prawo do religii jako jedno ze źródeł ochrony środowiska powinno stać się częstszym przedmiotem badań i refleksji. Na koniec analizuje koncepcję nadawania osobowości prawnej składnikom przyrody i koncepcję praw natury oraz rolę tych idei w procesie ochrony środowiska naturalnego.

Słowa kluczowe: ochrona środowiska, prawo do religii, prawa ludności rdzennej, osobowość prawna przyrody, prawa natury, globalny kryzys ekologiczny, oświecenie, ekoteologia

Икечукву Угву

Защита окружающей среды и религиозные права коренного населения – переосмысление областей комплементарности

Резюме

Когда Линн Уайт выдвинул свой тезис о том, что западное христианство стало причиной экологического кризиса, ученые изучили влияние религии на уничтожение и сохранение окружающей среды. В начале статьи анализируется аргументация Уайта и указывается другая фундаментальная причина кризиса, а именно постепенный отказ европейцев от религиозных ценностей со времен мыслителей эпохи Просвещения. Автор пытается оценить вклад различных этнических религий в охрану окружающей среды и с этой целью демонстрирует экологические ценности, закрепленные в некоторых религиях, прежде всего этнических. Он рассматривает примеры национальных и международных правовых инструментов, гарантирующих право на религию как средство защиты окружающей среды. Автор также обсуждает новейшее учение Католической Церкви относительно защиты окружающей среды и дает всестороннее обоснование такой защиты посредством религии. Используя аналитические и описательные методы исследования, автор доказывает, что, поскольку в большинстве этнических религий имеется культ природных сущностей, право на религию как один из источников защиты окружающей среды должно стать более частым предметом исследований и размышлений. В конце статьи рассматривается концепция предоставления правосубъектности компонентам природной среды и концепция законов природы, а также роль этих идей в процессе охраны окружающей среды.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, право на религию, права коренных народов, правосубъектность природы, законы природы, глобальный экологический кризис, просвещение, экологическое богословие

Ikechukwu Ugwu

Protezione dell'ambiente e diritti religiosi delle popolazioni indigene – una revisione delle aree di complementarità

Sommario

Quando Lynn White ha annunciato la tesi secondo cui il cristianesimo occidentale è la causa della crisi ecologica, gli studiosi hanno esaminato l'impatto della religione sulla distruzione dell'ambiente naturale e sulla sua protezione. Il presente articolo inizia con un'analisi dell'argomentazione di White e l'indicazione di un'altra delle cause fondamentali della crisi citata, ovvero il graduale abbandono dei valori religiosi da parte degli abitanti dell'Europa a partire dall'epoca dei pensatori dell'Illuminismo. L'autore del testo cerca di valutare il contributo delle diverse religioni indigene alla protezione dell'ambiente e, a tal fine, presenta alcuni valori ecologici radicati in alcune religioni, in particolare quelle indigene. Esamina esempi di strumenti giuridici nazionali e internazionali che garantiscono il diritto alla religione come mezzo di protezione dell'ambiente. Discute anche la più recente dottrina della Chiesa cattolica in materia di protezione dell'ambiente e presenta un'ampia giustificazione di tale protezione attraverso la religione. Utilizzando metodi di ricerca analitici e descrittivi, dimostra che, poiché la maggior parte delle religioni indigene venera gli esseri naturali, il diritto alla religione come una delle fonti di protezione dell'ambiente dovrebbe diventare oggetto di studio e riflessione più frequente. Infine, analizza il concetto di attribuzione della personalità giuridica agli elementi della natura e il concetto dei diritti della natura, nonché il ruolo di tali idee nel processo di tutela dell'ambiente naturale.

Parole chiave: protezione dell'ambiente, diritto alla religione, diritti dei popoli indigeni, personalità giuridica della natura, diritti della natura, crisi ambientale globale, illuminismo, eco-teologia

Redakcja tekstów polskich – Katarzyna Szkaradnik
Redakcja tekstów angielskich – Krystian Wojcieszuk
Korekta – Marzena Marczyk
Projekt okładki – Aleksander Mikucki
Przygotowanie okładki do druku – Paulina Dubiel
Streszczenia w języku polskim i angielskim – Autorzy
Streszczenia w języku rosyjskim – Stanisław Karpionok
Streszczenia w języku włoskim – Filip Nawrot
Skład i łamanie – Paulina Charko-Klekot, Marek Zagniński

ISSN 2451-3431

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. H. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl
Wydanie I. Ark. druk. 00,0. Ark. wyd. 00,0.

Egzemplarz bezpłatny

ISSN 2451-3431

9

772451 343500

54

Więcej informacji

